

Noembrie 1913
G. IBRĂILEANU

276825

4836 subscris

Nº 426 (noventas)

Spiritul Critic

în

Cultura Românească

617051
15079

7490

I A Ş I

EDITURA REVISTEI „VIAȚA ROMÎNEASCĂ”


1909

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
4836
1955

Spiritual Critic

PC 74/04

Cultura Romaneasca

B.C.U. Bucuresti

C150719

859-95

PREFAȚĂ

Cea mai mare parte din capitolele ce alcătuiesc acest volum au fost tipărite mai întâiu în revista „Viața Românească”. Două au fost tipărite aiurea, iar două sint inedite.

Dacă ași fi voit să dau lucrării de față un titlu care să fie în același timp și o definiție exactă a conținutului său, ar fi trebuit s'o intituliez : „Cîteva considerații asupra evoluției spiritului critic în cultura românească, dela primele lui manifestări până la formarea definitivă a statului român modern”. Dar ar fi fost prea lung !...

Conținutul acestui volum îl consider ca o introducere la alte studii. În adevăr, aci am vorbit de curențele critice care au prezidat la formarea limbii literare, a literaturii romîne moderne și la organizarea statului român modern. Cu alte cuvinte, am studiat evoluția **ideilor** relative la aceste **fapte**, fără să studiez și însăși evoluția faptelor, adică a limbii, a literaturii și a organizării politico-sociale.

Aceste studii rămîn de făcut.

Programul e cam vast....

Dacă împrejurările îmi vor fi prielnice, poate voi realiza o mică parte din el.

G. I.

Momentele introducerii culturii apusene, înainte de veacul al XIX-lea.

Poporul român, atât de bine înzestrat, n'a avut norocul și onoarea să contribuie la formarea civilizației europene: din cauze istorice bine știute, el a trebuit să piardă toate bunurile culturale aduse aci de coloniști și să trăiască, mai bine de o mie de ani, o viață de păstorie, în vreme ce popoarele apusene, moștenitoare ale culturii antice, au putut nu numai să păstreze moștenirea, dar să o și mărească. Și au pierdut amândouă părțile: și cultura europeană, și poporul român. Da, a pierdut și cultura europeană, căci o coardă, care ar fi fost sonoră, n'a vibrat.

Dar dacă poporul român n'a luat parte direct la formarea civilizației europene, a luat o parte însemnată indirect. El a fost una din stincile, de care aci în Răsărit s'au izbit, pierzându-și energia, popoarele barbare care, dacă ar fi ajuns în Apus cu toată grozăvia mișcării inițiale, ar fi făcut imposibilă civilizația. După ce furtuna s'a mai liniștit — de tot nu s'a liniștit nici odată; în stare

latentă e și azi—poporul român a început să se împărtășească și el din acea cultură acumulată în Apus, și nu a fost o pomană acea împărtășire, căci nu numai că a plătit-o și o plătește în deajuns de scump, dar a avut și un drept asupra ei, căci, cum am spus, a contribuit indirect la formarea ei.

Nu e nici un popor care să nu fi imprumutat dela altele. Din chiar faptul că cultura europeană e creată de mai multe popoare, rezultă că fiecare datorește mult celorlalte. Popoarele germanice au imprumutat cultura romană, toate popoarele moderne n'au făcut decît să desvolte cultura antică, Franța veacului al XVIII-lea a imprumutat dela Engleji, Germania veacului al XVIII-lea dela Franceji, Franța de astăzi, în literatură, dela Scandinaui, cutare școală literară dintr'o țară e fiica cutării școli literare din alta : imprumuturi în științe, etc. etc.

Romîni, care n'au creat aproape nimic, au imprumutat aproape tot. Toată istoria culturii romînești, dela sfîrșitul veacului de mijloc pînă azi, e istoria introducerii culturii străine în țările romine ; și toată istoria culturii romînești din veacul al XVI-lea pînă azi, nu e decît istoria *introducerii* culturii apusene în țările romine și *a asimilării* ei de către Romîni—cu mici împiedecări în epoca fanariotismului și a rusismului.

E o copilărie aerul țifnos cu care conservatorii

doctrinari privesc așa numitele „forme nouă” și „pervertirea” mentalității rominești de către cugetarea străină. Cînd se ridică numai împotriva generației dela 1848, nu sint complecți, căci ar trebui să se ridice mai întăiu împotriva influenței slavo-bulgare care, ea cea dintăiu, a adus forme nouă, o mentalitate nouă, ba și o limbă oficială nouă. Ar trebui apoi să se ridice împotriva influenței husite, care în veacul al XV-lea a introdus la Romîni o „noutate”: traduceri de cărți bisericești; împotriva influenței luterane, căreia îi datorim atîtea „noutăți”, atîtea atentate la ceeace apucaseră oamenii dela 1500 (adică la . . . slavo-bulgărism): cărți; în limba romînă; tipărite. Ar fi trebuit să se ridice, mai cu samă, împotriva școalei istorice moldovenești, reprezentată prin Miron Costin, un „polonizat”, și prin ceilalți, — după cum cei dela 1848 au fost „franțuziți”; împotriva lui Șincaiu și Maior, care au încetățenit pe deantregul o cultură străină în capetele rominești, — căci și autorul catehismului luteran dela 1544, și Miron Costin și Maior, sint — istoricește și filozoficește — predecesorii acelei generații dela 1848, ai acelor mediocrități intelectuale — Kogălniceanu, Brătianu, Bălcescu, Russo, Eliade Rădulescu, Rosetti, Ghica, Alecsandri — de care vorbește d. Rădulescu-Motru ¹⁾, căci toți au transplăntat pe pămîntul rominesc cultura străină.

1) *Cultura Romînă și Politicianismul*

Dacă imigrarea culturii nu s'ar fi intimplat, Romînia ar fi rămas o țară necivilizată, căci, încă odată, civilizația romană se pierduse pe pămîntul Daciei. Dacă ar fi fost ca Romîni să ia dela început crearea civilizației, le-ar fi trebuit, spre a ajunge unde sint astăzi, tot atita vreme cit i-a trebuit omenirii, dela Egipteni până azi, spre a se civiliza, căci civilizația de azi își are începutul mai înainte de cel întăiu rege egiptean. Civilizația este o acumulare, și dacă ea s'ar fi pierdut și in Apus, astăzi am fi fost mult mai puțin civilizați decit Egiptenii in perioada tebană.

Acei care se ridică impotriva celor dela 1848, fără să se ridice impotriva tuturor influențelor străine de mai înainte, se fac, fără să vrăa, apărătorii fanariotismului și ai rusismului, căci înainte de influența europeană dela începutul veacului al XIX-lea, țara era fanariotizată și o urită influență rusească se accentua; influența europeană din veacul al XVII-lea fusese înăbușită. De altmîntrelea, nici acea influență din veacul al XVII-lea nu i-ar fi mulțumit, căci, ca să vorbim numai de Moldova, era o influență apuseană: poloneză, și se vede că ceeace îi sparie pe conservatorii noștri doctrinari sint influențele europene și nu influențele orientale, căci „vechiul regim“, cel mai vechiu, a fost inriurirea slavo-bulgară, cel mai nou, cea turco-bizantină.

Scopul acestui studiu e de a urmări spiritul critic care a prezidat la adaptarea culturii în țările romine. Cum acest spirit critic nu s'a manifestat decit la introducerea culturii europene, nu ne vom ocupa aici de influențele orientale ; și cum acest spirit critic nu s'a manifestat decit în veacul al XIX-lea, în vremea ultimei influențe europene, cea sub forma franceză, nu ne vom ocupa în special decit de această epocă. Fiindcă însă înțelegerea acestei manifestări a spiritului critic e condiționată de cunoașterea influențelor apusene din veacurile trecute, vom face o scurtă ochire asupra acelor influențe.

Părerea curentă este că cultura europeană a venit întâiași dată în veacul al XIX-lea. Dar civilizația venită în veacul al XIX-lea e numai unul din momentele fenomenului, e momentul cel mai important, mai hotărîtor și ultimul, atîta tot.

Cultura europeană a început să vină mai de mult. A venit neconținut, dar se pot preciza cîteva momente.

Primul moment e în veacul al XVI-lea. Acum Apusul începe să plătească, pentru întâia oară, și nu dezinteresat, din datorie. Sașii, dorind să convertească pe Romini la protestantism, le tipăresc cărți bisericești în rominește. De data aceasta Rominii primesc *pasiv* influența europeană. Așa dar, în Transilvania, la periferia despre apus a Ro-

minismului, acolo unde Rominismul s'a păstrat mai neînterupt și mai curat, de unde acum o sută de ani ne-a venit o idee mintuitoare, de unde și de acum înainte trebuie să ne vină—și o să ne vină—spiritul viguros romînesc, acolo s'a întimplat să înceapă cultura propriu zis romînească. Și să observați că, orice ar zice d. Rădulescu-Motru, influența apuseană și creșterea culturii romînești naționale, sînt două fenomene concomitante.

Al doilea moment, a doua plată a datoriei, a doua influență salutară străină, e în veacul al XVII-lea în Moldova. Polonii, popor de cultură europeană grație culturii lor latine, au, încă din veacul al XVI-lea, o mare înriurire asupra Moldovei,—înriurire care—și dă efectul deplin în veacul al XVII-lea. Acum și începe adevărata influență a civilizației Apusului asupra Rominilor. Polonia devine pentru Moldova ceea ce azi e Franța pentru România, păstrînd, bine-înțeles, toate proporțiile. Luca Stroici, Ureche, Costineștii, Dosofteiu—și alții pe care literatura nu-i cunoaște, sînt oameni mai mult sau mai puțin familiarizați cu cultura apuseană, oameni care știu limba poloneză, în care puteau ceti mult, limba latină, în care puteau ceti mai mult. În jurul lor, cei care nu sînt atît de cărturari, învață și ei ceva dela dînșii, și un Ion Neculcea, deși neștiutor de limbi străine, e deja un om „cultivat“, pentru că deja

fusese Ureche și Costineștii. Dacă adăogăm la aceștia și pe cosmopolitul D. Cantimir, care e un produs direct al culturii europene și multilaterale, vedem că avem de-aface cu o adevărată *mișcare culturală*, care ar fi avut un efect colosal, *ar fi scurtat cu două veacuri drumul penibil până la complecta lumină*, dacă n'ar fi fost mai multe pricini împiedecătoare :

Prima. Lipsa de cultură, aproape totală, în păturile moldovenești ; cu alte cuvinte, lipsa unei mase de cunoștințe aperceptive, cum s'ar zice ; așa încit, ca să luăm o pildă, ideea că Rominii se trag din Romani, nu numai că nu putea face nici o impresie—căci pentru niște oameni, care nu știu *cine* au fost Romanii, originea romană nu poate inspira mândrie—dar nici nu putea forma o cunoștință *istorică* în capul contemporanilor lui Miron Costin : Roma—originea—era un necunoscut. De aceea cronicile nici n'au fost tipărite, cum au fost cărțile bisericești, care, ele, corespundeau unei *necesități*.

A doua. Condițiile istorice, adică pe deoparte decăderea Poloniei, iar pe de alta invazia înăbușitoare a grecismului, cu alte cuvinte întreruperea prea de timpuriu—abia după naștere—a acelui curent polonez nobil și salvator, căruia totuși îi datorim, mai întâiu, ivirea unei mari și fecunde idei în conștiința citorva Romini—*originea romană a poporului român* și, ca corolar, ideea

de unitate a tuturor Romînilor prin originea lor comună—și apoi deprinderea cu reflectarea asupra vieții, prin faptul că cronicarii *judecă* și nu se mai mărginesc a *înregistra* faptele, ca mai înainte, în perioada slavo-bizantină. Efectele acestei mișcări culturale n'au să se piardă niciodată cu totul în Moldova. Această timpurie mișcare culturală din Moldova ne va explica, cum vom vedea, o interesantă particularitate a culturii moldovenești din veacul al XIX-lea.

Muntenia e influențată mai simțitor de cultura apuseană abia în veacul al XVIII-lea. Numai în veacul al XVIII-lea, prin curentul grecesc, care conținea și câteva elemente apusene, și prin curentul vechiu francez, Muntenia se influențează mai apreciabil de cultura apuseană ; așa că pentru Muntenia, veacul al XVIII-lea, dacă e o epocă de înjosire morală și națională și de mizerie materială, e în schimb o vreme de oarecare progres intelectual. În Moldova, din contra, cele două curente, curentul grecesc și curentul francez venit prin Greci, nu înseamnă, ca pentru Muntenia, un progres, căci față cu influența poloneză, ele sînt inferioare ca purtătoare de cultură ; și nu din punct de vedere cantitativ—al sumei de cunoștințe și al sumei de știutori de carte—ci din punct de vedere calitativ, ca *superioritate*, ca idealitate.

Influența poloneză, care alungase un curent

oriental — bizantino-slav — e înlocuită, la rîndul ei, de alt curent oriental: turco-fanariot.

Dar în acest veac Traasilvania se pune deodată în fruntea culturii romînești și pune începutul culturii romînești moderne. Din pricina unirii unei părți dintre Romîni cu biserica papală, se înființează școli romînești, — cea mai însemnată e seminariul din Blaj, — și se naște posibilitatea pentru Romîni de a-și trimite fiii distinși la învățătură la Viena și chiar la Roma, leagă-nul poporului romin; acolo aceștia se adapă, la izvor, la cultura latină — și apuseană — și ideea de latinitate se întărește în mintea lor până a deveni o idee fixă. Curentul latinist, început în Moldova în veacul al XVII-lea, renaște acum în Transilvania, ajunge până unde poate să ajungă — până la limită — și devine, cece e foarte important, o forță socială, un ferment de progres. Și e curios — la prima vedere numai, căci vom vedea pricinile, — că acest curent nu poate prinde tocmai în Moldova, acolo unde a apărut întâiași dată.

II.

Veacul al XIX-lea. Factorii culturii românești din acest veac.

Veacul al XIX-lea în Transilvania nu prezintă nimic deosebit de interesant. Se continuă curentul latinist, fără să mai apară figuri mari, afară de a lui Timoteiu Cipariu. În acelaș timp, civilizația apuseană, în forma germană, continuă să străbată mai departe, producând și un efect rău: stricarea limbii.

Muntenia, în acest veac — vorbind până pe la 1880 — se caracterizează prin *lupta revoluționară împotriva vechiului regim* și prin *inferioritatea culturii*. Muntenia reprezintă, ași putea zice, voința și sentimentul, pe cînd Moldova mai cu samă inteligența. Muntenia face o operă mai necesară; ea își cheltuiește energia în lupta pentru schimbarea ordinii sociale, caută să transplanteze din Apus formele sociale. Moldova face o operă mai de lux: ea caută să adapteze cultura apuseană la sufletul românesc, caută să transplanteze din Apus formele cugetării.

De aceea in Muntenia vom găsi o legiune de patruzeciopiști; in Moldova o legiune de spirite critice și de literatori. 1) E drept că și Muntenia nu se lasă mai prejos într'un gen, *într'unul singur*, in poezia lirică—gen ce apare la originile oricărei literaturi, căci nu presupune necesitatea unui grad sensibil de civilizație; numai cit, din cauza lipsei de culturalitate a Munteniei, talentele ei lirice n'au dat tot ceia ce ar fi putut da, ba unele, pretindu-se maniei franțuziste ori latiniste, și neavind nici o atingere cu poporul, s'au sinucis.... : Depărățeanu și alții...

Care să fie pricina acestei deosebiri între Muntenia și Moldova? Pentru a ne lămuri, să vedem întâiu care sint elementele și factorii culturii ro-

1). Intr'un articol din „Sămănătorul“, d. Iorga, rîdicîndu-se cu drept cuvînt împotriva pretențiilor citorva tineri din Iași de a crea o *școală moldovenească literară*, spunea că dacă in veacul al XVIII-lea Blajul a fost in capul culturii rominești, dacă in veacul al XIX-lea, multa vreme, a fost Iașul, și că dacă acuma este Bucureștiul, astea s'ar datori unei „*întîmplări*“. Dacă nu admitem că totul e întîmplare pe lumea aceasta, atunci cred că nu e o întîmplare că Blajul a fost in capul culturii in veacul al XVIII-lea, căci, o știe d. Iorga mai bine, aceasta se datorește unirii Romînilor din Transilvania cu biserica apuseană. Pentru ce Iașul a fost in capul culturii in cele trei sferturi dintăiu ale veacului al XIX-lea, am început să arăt și voiu continua să arăt de aci incolo. Pentru ce acum Bucureștiul are această onoare, e ușor de priceput, căci Bucureștiul este astăzi centrul rominismului, din toate punctele de vedere, centrul care atrage și pe Ardeleni și pe Munteni și pe Moldoveni. Blajul a fost Transilvania, Iașul a fost Moldova, Bucureștiul nu este Muntenia, ci Rominimea.

minești din veacul al XIX-lea, să vedem dacă aceste elemente și acești factori nu diferă cumva dela Moldova la Muntenia.

Cultura noastră de azi e o sumă—și ca orice sumă psihologică, nu egală cu părțile—a vechei culturi românești, de care am vorbit deja, a culturii europene venite mai ales prin curentul francez, a ideilor școlii ardelenе (curentul latinist), toate acestea fasonate și prelucrate—foarte puțin,—de curentul poporan.

Vechea cultură a fost mai puternică în Moldova decît în Muntenia, cum s'a văzut, din pricina curentului polonez. La începutul veacului al XIX-lea Moldova are deja o tradiție culturală. Acest lucru este de o importanță capitală.

Peste vechea cultură vine curentul latinist, prin cărți, gazete și oameni (G. Lazăr, Laurian, Ilarian, Barnuțiu etc) și curentul francez.

Curentul latinist a fost mai slab în Moldova de cît în Muntenia, unde urmele lui și azi încă n'au murit cu totul, dovadă persistența ortografiei „academice“ la oamenii culti din Muntenia, dovadă frazeologia naționalistă mai în floare în Muntenia. Și nu e mult de tot de cînd Bucureștii ținea sus steagul latinismului (*Revista contemporană*) împotriva spiritului critic moldovelesc.

Că curentul acesta a fost mai tare în Muntenia, o mărturisesc și contemporanii. Așa, M. Ko-

gălniceanu, în al său „*Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională*“, 1843, zice :

„În mine veți găsi un Romîn, însă nici odată până acolo, ca să contribuiez la sporirea Romano-maniei, adică mania de a ne numi Romani, *o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii din scriitorii din Valachia.* 1)

Apoi stăruiește mult asupra acestei manii sau patimi, pe care o ridiculizează.

De asemenea și A. Russo 2):

„Reacția în contra apucăturii literaturii de astăzi trebuie să vie, de acum încã, *lauda Moldovei e de a nu prea fi dat în asemenea rătăciri,*—

lucruri scrise cel puțin în 1855, cînd apărea *Romînia literară*, cînd adică și-a scris „*cugetările*“.

Curentul francez, de asemenea, va avea o soartă deosebită în Moldova și în Muntenia. În Moldova el se va manifesta mai ales ca un curent cultural, aproape literar, pe cînd în Muntenia mai mult ca un curent social și politic.

Curentul poporan, adică cunoașterea literaturii populare și inspirarea—ca fond și formă—dintr'însa, s'a manifestat în Moldova. Eliade, cînd recomandă lui C. Negruzzi procedeul de a-și forma limba literară, vorbește de unificarea dialectelor, de limba bisericească, dar de limba poeziei populare nu 3); și n'a vorbit nicăirea. Și

1) *Letopisete*, ed. I, XXXIII

2) *Cugetări*. Revista Romînă, 1863 p. 356.

3) C. Negruzzi. *Scrieri*, III, Scrișoarea lui Eliade dela începutul traducerii Mariei Tudor.

foarte multă vreme acest curent n'a fost măcar cunoscut aiurea. A. Hîjdău din Hotin, Asaki, dar mai ales — cu stăruință și cu conștiință de valoarea lui — A. Russo, V. Alecsandri, Kogălniceanu, C. Negruzzi, sînt reprezentanții acestui curent.

Era natural ca acest curent să se nască în Moldova. Acea tradiție culturală, de care am vorbit, se opune curentului falșificator latinist. E vorba atunci *de apărat caracterul vechiu tradițional al limbii și literaturii*, împotriva latinismului și a frânțuzismului. Atunci tradiția literară moldovenească își va găsi un *aliat* în literatura și limba populară. Alexandru Russo spune :

„Cercetez literatura și dau de o amestecătură indigestă de limbile neo-latine, de o sumă de idei luate fără nici un sistem de la străini și prin urmare nu-i găsesc nici un caracter original. Unde este dar Romînismul? Unde să-l caut pentru ca să-mi fac o idee exactă de geniul romîn?”

„Din întimplare mă primblu într'o zi printr'un iarmaroc, și deodată mă cred în altă lume. Văd oameni și haine, ce nu văzusem în orașe, aud o limbă armonioasă, pitorească și cu totul străină de jargonul cărților. De unde eram la îndoială, dacă Romîni sînt o nație sau o colonie cosmopolită modernă, un soi de Algeria franco-italiano-grecească, încep a întrevedea adevărul.

„Iacă poezie ! iacă adevărata literatură, de care se pot mindri Romîni. [E vorba de niște bucăți populare, pe care nu le-am mai transcris¹⁾.]

și alte zece locuri, în care se vede că în capul

1) *Poezia Populară*, Albina Pîndului, 1868, p. 217.

acestui deosebit Romin, lucrul de care vorbesc — poezia populară ca mijloc de originalizare a literaturii culte—era clar. În Muntenia, unde interesul cultural și literar era lăsat în umbră de cel politic, n'a fost un curent poporan: #

„Anton Pann, zice Alexandri într'o scrisoare din 1872, nu a fost până acum prețuit la adevărata lui valoare, ba încă în Valahia meritele sale sînt chiar desprețuite de majoritatea *literaților moderni*.” 1)

Acum avem factorii culturii rominești din veacul al XIX-lea. Vedem că în Muntenia sînt: o tradiție culturală foarte slabă, curentul latinist și curentul frances mai ales în ipostasul lui politic. În Moldova: o tradiție culturală mai pronunțată, curentul latinist slab, curentul francez în ipostasul mai ales literar și curentul poporan.

Din această deosebire a factorilor, rezultă și deosebirea istoriei culturii și literaturii în Moldova și Muntenia în veacul al XIX-lea.

Caracteristica Munteniei, am spus-o, e lupta pentru realizarea unor idealuri sociale și naționale. Talentele ei, mai toate, sînt absorbite de această luptă. Un C. A. Rosetti, care în *Ceasuri de mulțumire* făgăduiește atît de mult 2), și care ar fi fost un adevărat poet, nu mai face literatură poetică. Ion Ghica, acel mare talent de prozator, se dedă cu totul politicei.—Dacă C. A. Rosetti

1) V. *Aleksandri, Scrisori*, p. 58.

2) Vezi și C. *Negruzzi, Scrieri*, I. pp. 334, 339.

și I. Ghica s'ar fi născut în Moldova, negăsind un mediu favorabil pentru a se desvolta politicește, ci unul tocmai dimpotrivă—mediul intelectual moldovenesc—probabil că azi istoria literaturii ar fi mai bogată cu un poet liric și cu un mare nuvelist, iar istoria mișcării revoluționare mai săracă cu doi oameni politici.

Talentele muntene, pe care le-a produs literatura, se resimt în cea mai mare parte de lipsa de culturalitate și de spirit critic. Dovadă Bolinteanu, ale cărui defecte se reduc, mai toate, la lipsa lui de cultură ; dovadă un Depărățeanu, victimă a franțuzismului rezultat din lipsa spiritului critic a culturii muntenești. Dar, încă odată, Muntenia și-a plătit tributul cătră rominism prin marea ei luptă pentru crearea Romîniei moderne, ceia ce constată, dar nu înțelege Alecsandri, cînd în scrisorile sale ¹⁾ nu mai isprăvește cu sarcasmele la adresa politiceii din Muntenia : „Muntenii se agită ca niște umbre chineze pe o scenă politică imaginară... Nebunia lor naivă îi depărtează din ce în ce mai mult de domeniul literaturii... Meschinele patimi zise politice care au devenit o tristă monomanie dincolo de Milcov“... „Politica, iată boala care seacă isvoarele imaginației și a bunului simț în București“... „Capitala gheșturilor“... „Așa zisul centru intelectual al Romîniei (sau mai sădea București)“... „Bogata

1) *Scrisori*, pp. 62, 63, 78, 83, 86, 244.

sărăcie de idei și de talente a Capitalei“... Aiurea spune că a întrebat, pe vremea lui Cuza, pe Doctorul Meyer, dacă n'a constatat un grad de sminteală la Bucureșteni, și că acest doctor i-a răspuns că sminteala ajunsese la gradul al doilea.

Cum că din pricina acestei lupte, cultura muntească a fost mai în scădere decît ar fi fost altmîntrelea, ne-o mărturisesc de la început scriitorii vremii M. Kogălniceanu, în 1855, zice :

„În Moldova, care nu înspira aceleași îngrijiri revoluționare (subl. de Kogăln.), apăsarea spiritelor fu mai blindă. De aceea și inteligența au dat mai mult semn de viață...“ 1)

Și înșiră cărțile și publicațiile apărute în anii 1849—1854. În Muntenia

„cea mai mare parte din junime, fiind silită a se desțără, cu dînsa emigrase și toată viața intelectuală a Țării românești.“

Constantin Negruzzi ne spune acelaș lucru—numai că el nu face distincție între Moldova și Muntenia ca Kogălniceanu.

„Întîmplările anului 1848 au fost fatale literaturii romîne. Politica predominînd, literatura amuși.“ 2)

lucru, pe care îl spune și Alecsandri, în scrisori

1) *Romînia literară*, „Jurnalismul romînesc în 1855“, p. 66.

2) *Scrieri*, I, p. 335, 339.



(p. 38), cînd numește pe literatori „cuci rătăciți”, în perioada de după 1848.

Acest lucru, cum se vede din istoria literaturii și cum îl vede și Kogălniceanu, nu e just decît pentru Muntenia, unde, zice Kogălniceanu, în acel interval de 5 ani, afară de *Vestitorul românesc*, nu cunoaște altă publicație. Pentru Moldova însă, el citează : Letopisețele, Uricariul, Cronica lui Șincaiu, Baladele lui Alecsandri, Teatrul lui Alecsandri, Poezii de Sion, Istoria lui Laurian, Poezii de Bolintineanu tipărite la Iași, vre-o trei publicații periodice, etc.

III

Recunoașterea necesității criticii.—Cauzele pentru care spiritul critic apare în Moldova

Influența unei culturi străine însemnă influențarea în obiceiuri, în forme politice, în morală, în organizarea vieții, în literatură etc, a unui popor de către altul sau altele.

Poporul influențat poate asimila cultura, ori în mod pasiv, adică la întâmplare, fără alegere, fără *critică*, ori criticînd, cernînd elementele culturii străine, pentru a-și însuși numai ceea ce-i trebuie și tocmai ceea ce-i trebuie pentru dezvoltarea propriilor sale bogății, energii, capacități și aplicări. O cultură străină împrumutată este ca un capital străin, menit să pună în utilitate, spre cel mai mare beneficiu, o bogăție națională, care altmîntrelea ar rămînea neexploată. În cursul acestui studiu vom avea ocazia să ilustrăm acest adevăr. Acuma, anticipînd, ne mulțumim să spunem, ca exemplu, că bogăția limbii populare și a spiritului popular au rămas un subsol neexploatat, cită vreme cultura apu-

seană, reprezentată mai ales prin A. Russo și Alecsandri, nu și-a îndeplinit rolul ei salutar.

Despre necesitatea influenței apusene în cultura rominească am vorbit deja și vom mai vorbi. Discuția poate fi numai relativ la ceea ce a fost și este *potrivit, adaptabil* sufletului poporului român, adică în privința problemei: care anume elemente ale culturii apusene au trebuit să fie asimilate. Și *alegerea* acestor elemente a fost opera școlii critice din Moldova din veacul al XIX-lea.

Cînd, în acest veac, cultura apuseană a început să pătrundă mai puternic în țările romine, ea a găsit, la porțile Moldovei mai ales, păzitori care s'o examineze și să-și dea samă de ceea ce trebuia. Că n'au greșit deloc, nu se poate spune, căci nimic în lume nu poate fi perfect.

Era nu numai fatal, dar chiar necesar, ca țările romine să lepede haina fanarioto-turcă și să se organizeze europenește; ca Romîni să-și îmbogățească limba cu cuvinte nouă, corespunzătoare cu lucrurile și ideile nouă introduse; ca în locul obiceiurilor fanariote să se introducă obiceiuri europene; ca Romîni să producă și ei o literatură cultă (căci aveau numai una populară). Dar întrebarea era: *cum?*

Pentru a răspunde bine la această întrebare, se cerea mare simț de responsabilitate... Și mare putere de analiză, căci dela nerezolvarea justă a

acestei întrebări, putea să rezulte o organizare a țării nepotrivită cu *nevoile* acestui popor (și nu cu *sufletul* lui, căci organizările statelor se repetă la popoare deosebite ca suflet, dar asemănătoare în evoluția socială), o limbă schimonosită și ne conformă cu geniul limbii românești, obiceiuri care să nu fie un progres față cu morala fanariotă, o literatură care să nu fie conformă cu *spiritul* românesc și rezultat al acestui spirit.

Era deci, încă odată, nevoie de un spirit critic, care să cerceteze elementele culturii apusene și să valideze numai pe acele care, ca să păstrăm comparația de mai sus, erau proprii pentru a pune în valoare enérgia și capacitățile românești.

Necesitatea și rolul criticii au fost înțelese tocmai în acest chip de cătră cei întâi reprezentanți ai școlii de care vorbim.

Kogălniceanu ¹⁾ se exprimă cu o claritate de săvirșită :

„Dar poate să mă întrebe cineva ce este *critica* și pentru ce avem trebuință de această damă ? La întrebarea dintăiu voi răspunde în numerele viitoare prin un articol innadins compus. Iar la acea a doua mă voiu mărgini a zice că înainte de zece ani, când era rușine de a lua condeiu în mână spre a compune ceva românește, critica ar fi fost cu totul de prisos și ne-

1) *Dacia literară*, 1840, p. 205

priincioasă literaturii născînde¹⁾. Astăzi s'au schimbat lucrurile ; care n'are mania de a fi autor ? Insuși tîncii de pe lavițele școalelor au pretenții a publica scrierile lor pîn și tractaturi de filozofie. Ei bine, într'o asemenea epohă, cînd se publică atitea cărți, afară de bune, *nu este de neapărată nevoie ca o critică nepărtinitoare, aspră, să le cerceteze pre toate, și ca într'un ciur să le vînture ; lăudînd cele bune și aruncînd în noianul uitării pe cele rele ; și una și alta după principiile sale, și fără a lua sama la persoana și la starea autorilor ?*"

Iar în 1855, în articolul-program din primul număr al *Stelei Dunării*, vorbind de „*pacotila de versuri fără poezie*, de romane traduse și de *tratate anabaptisto-limbistice* a celor mai mulți din scriitorii noștri de astăzi !” declară că :

„Critica s'au făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba romînească este restignită pe fel de fel de cruci, stropșită prin fel de fel de sisteme, intu-

1) Alecu Ruso (*Albina romînească*, 1846, anul XVIII, No. 13), într'un foileton intitulat *Critica criticii*, în care își apără împotriva lui D. Gusli piesa sa *Băcălia ambițioasă*, șase ani mai tirziu decît Kogălniceanu, dar nouă ani mai înainte de „*Romînia literară*”, crede că „critica [literară] nu ar prinde loc în epoca de astăzi, căci fără a vătămă vre-o iubire de sine, înră nu avem nici putem avea o literatură până mai tirziu.” Vom mai reveni asupra acestui articol, ni se pare necunoscut încă (în cartea d-lui Haneș nu e amintit și nici piesa *Băcălia ambițioasă*, anterioară piesei *Provincialul la teatru național*, pentru care a fost surgunit la Soveja). Deocamdată să spunem numai că limba din acest articol e mult mai imperfectă decît în articolele publicate în *Romînia literară*. Se vede că, dacă în *Romînia literară* i se corecta limba, aci nu i-a corectat-o nimeni, ori că la 1846 se deprinsese mai puțin cu limba, pe care până la 1855 și-o fi însușit-o mai bine, căci se știe că Russo își făcuse studiile în străinătate și-i venea mai ușor să se exprese în franțuzește.

necată prin fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele“

și anunță că va

„păși hotărîtor în contra tuturor semizeilor, pătrimilor și optimilor de zei, carii fără nici un titlu, fără nici o capacitate, din autoritatea lor privată, s'au constituit succesorii muzelor, năvălind Olimpul și Parnasul. De interesul public, de datoria noastră va fi de a-i combate și de a-i resturna din pozițiile usurpate.“

D. Maiorescu n'a spus nimic...cu un gest mai frumos. Și păcat că din autorii străini citați de d. Rădulescu-Motru, reese numai decît că un Kogălniceanu a fost o mediocritate, un spirit lipsit de discernămint, un utopist eften !...¹⁾

I. Ionescu²⁾ în 1855, însărcinat cu „cronica“ *Romîniei literară*, spune :

„Am vrea ca *Hronica* noastră să fie ca o zugrăvire în miniatură a mărețelor întimplări ale timpului nostru. Cercul privirilor noastre este mărginit prin chiar hotarele orizontului politic de față. *Tot ce se atinge de Ro-*

1) „În politică nu sîntem pentru utopii“ zicea Kogălniceanu (*Steaua Dunării*. 1.) De altmintrelea istoria Romîniei contemporane o dovedește. El era atît de mult om de stat, încît răspunzînd la învinuirea de „ideologie“ adusă de Logofătul Petru Rusăț unor ziare ale vremii, face constatarea că Romîni prin firea lor nu-s ideologi (*Steaua Dunării*, I. 32)—greșînd, căci trebuia să spună „Moldovenii“, nu Romîni, de oarece mulți dintre Munteni au fost mai mult sau mai puțin ideologi, ceea ce este fatal și inerent perioadelor revoluționare. Dacă în Moldova ar fi fost condiții mai prielnice spiritului revoluționar, ar fi fost și acolo ideologi.

2) *Hronica*, Romînia literară, 1855, p. 265.

minimea Principatelor, este al nostru de a cerne și de a cerceta încît poate să fie spre binele ei material și moral."

A. Ruso se exprimă printr'o figură, care aduce cu comparația ce o făceam adinioarea : „Critica, zice el, e dreptul obștesc de a adeveri *bunătatea marfei*“ ... „Este nevoie de a intemeia critica și de a cumpăni de acum înainte *bunătățile scrierilor și tăria sistemelor*“...

„Critica e o faptă romînească de nevoie“, zice aiurea acelaș scriitor, deși știe bine că „poate va vătăma iubirea de sine“ a unora, căci Romîinii nu înțeleg două lucruri mai cu samă : „porneala limbii și noima criticii“. Și la întrebarea : „De potopul latinirii ce și cine a scăpa limba ?“, el răspunde : critica ¹⁾— „Norocire că în *Moldova* se găsesc *critici*“ ²⁾.

Iată dar că chiar dela început, în Moldova se simte nevoia criticii; nevoia e conștientă, scopul bine hotărit : a nimici sistemele limbistice raționaliste, a feri limba și literatura de deznaționalizare, a arunca „în noianul uitării“ pretențiile nejustificate..., a prezida la introducerea culturii străine și la asimilarea ei.

Mai departe, conștiința de nevoia acestei critice a culturii străine la noi, va fi reprezentată de societatea Junimea din Iași, intrupindu-se mai

1) *Romînia literară*, 1855, „Cugetari“, pp. 201, 218, 277, 118.

2) *Steaua Dunării*, II, p. 5.

ales în cel mai strălucit reprezentant al Junimii, D. Maiorescu, a cărui activitate, *până la 1880*, nu e decît continuarea acestei critice a adaptării culturii străine.

„Din momentul în care se recunoaște, că sîntem în *transițiune*, din acel moment se recunoaște *legitimitatea Criticii* și se osîndește lenevirea care așteaptă binele în viitor fără nici o luptă. 1)

„Cine însă fără critică poate pași cu siguranță?...Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orice jertfe și în mijlocul a ori cîtor ruine trebuie împlîntat semnul adevărului.“ 2)

Dacă Munteniă a făcut, cum am spus, operă de un interes mai urgent: *asimilarea formelor politice*, Moldovei îi revine meritul de a fi prezidat, în timp de 40 ani, dela 1840 până la 1880, la asimilarea culturii în celelalte forme ale ei.

„*Romînia literară, Steaua Dunării și Zimbrul* (zice „Gazeta de Transilvania“, 1856)..., bornate, de un provincialism filistic, ele socotesc că un milionaș de Moldoveni sînt de ajuns, ca singuri să împlinească misiunea ce destinul a împărțit-o Romînilor“; la care A. Ruso 3) răspunde că „milionașul de Moldoveni, care de 80 de ani trăește de ideile filozofice ale lumii civilizate“ are acest drept. Și Ruso, capul cel mai teoretic al acestei

1) *Critice*, I, p. 246: „Observări polemice“, 1869.

2) *Op. cit.*, pp. 365, 394: „Direcția nouă“, 1872.

3) *Steaua Dunării II*, p. 5.

școli critice, adeverește de repetite ori constatarea, pe care am făcut-o, că Moldovei i se datorește cultura rominească așa cum e astăzi:

„Literatura romînă, zice el ¹⁾ aiurea, se împarte astăzi în două școli: una ce își are cuibul în București, unde se cultivă cu entuziasm toate sistemele în orice tipet discordant se sfîrșesc, în iune, io, înt etc. al doilea, ce s'ar putea numi eclectică, are mai mulți partizani în Moldova; aceasta este școala celor ce doresc mai înainte de toate a scrie pentru Romîni și romînește și a face o literatură numai din vițele noastre, iar nu din limba Franțezilor, a Italianilor și a jargonului neînțeles din Ardeal“.

În adevăr: „Cei din rari și respectabili Moldoveni ce s'au încercat în nevinovate *forme*, au avut puțini imitatori“ și au avut meritul numai că au dat un impuls mișcării literare prin poezie și istorie, continuă Russo, gîndindu-se, probabil, mai ales la Asake, care în realitate n'a făcut parte nici dintr'o școală, slujind ca un fel de punte de trecere între spiritul cel vechiu și cel nou. Din pricina acestei atitudinii *critice*, a acestui spirit „eclectic“, Moldovenii erau acuzați, de școala adversă din Blaj și București, de „reacționari, aristocrați, slavoni, rusolatri“. Aiurea, în numele Moldovenilor, Russo se roagă de Ardeleni să-i lase să lucreze în voe „limbișoara asta turcită, greacă, ungarită, slavonită și ce-a mai fi“. „Noi Moldovenii din potrivă, simțim că mare a-

1) *Cugetări*, România literară, p. 119.

vuție, inspirație și limbistică este în cintecele des-
prețuite în Ardeal, și cu ele și voia criticului
vom urma înainte cercetările retrospective.¹⁾

*

În capitolul precedent, voind să precizez fac-
torii culturii românești din Moldova, în deosebire
de Muntenia, am arătat că curentul latinist, cași
cel *politic* francez, a fost mai slab în Moldova
și am arătat, în treacăt, pricinile.

Să ne oprim acum asupra acestei chestii,
care e de o importanță deosebită,—și care ne va
explica apariția spiritului critic în Moldova.

În Moldova a lipsit o clasă mijlocie națională,
cu instincte revoluționare. Existența unei aseme-
nea clase în Muntenia a format un mediu favo-
rabil pentru răspindirea ideilor revoluționare, a
făcut să se prindă ușor toate „noutățile” și toate
„exagerările”, clasa burgheză dînd *un corp* re-
voluției muntene. În Moldova, lipsa unei aseme-
nea clase a făcut ca generoasa mișcare „dela 48”
să fie mult mai palidă și să se stingă imediat.
Curentul francez, ca curent politic, a fost mai
slab. Curentul latinist, care prin origina și con-
ținutul său, era un curent revoluționar, deși în
aparență era unul lingvistic și istoric, n'a putut
prinde în Moldova, căci, nefiind o clasă, cum
am spus, cu instincte revoluționare, n'avea unde

1) *Op. cit.* pp. 349, 339, 350.

să se dezvolte, nu era *cerul*, nu putea să aibă trecere. „Iașul, zice A. Russo ¹⁾ la 1839 cași astăzi nu se deosebea prin vre un *entuziasm strașnic* pentru nici o individualitate sau pentru vre-o *pricină*.”

Apoi, Muntenia din pricina poziției geografice avea mult mai multe legături cu Ardealul decît Moldova. De sute de ani relațiile între Muntenia și Ardeal au fost mult mai strinse decît între acesta și Moldova. Boerii munteni fugeau în Ardeal, negustorii munteni se duceau în sau prin Ardeal. La începutul veacului al XIX-lea, negustorii munteni se întilnesc cu Romîni din Ardeal, aduc idei, aduc și cărți. Mai adăugați la aceasta și o înfloritoare literatură în sudul Transilvaniei (Barac și ceilalți).—Grație acestei legături mai mari, Gh. Lazăr trece în Muntenia și nu în Moldova.

Și, cu aceasta, ajungem la a treia pricină a deosebirii între curentul latinist din Moldova și Muntenia. Gheorghe Lazăr a fost un mare apostol, o puternică personalitate. Dacă e greșită teoria, care nu dă nici o importanță individualităților în mișcările sociale, punind totul pe socoteala maselor, de sigur că e greșită și teoria aceea care explică mișcările sociale prin *inițiativa* individualităților. O personalitate, oricît de

1) *Holera*, Calendarul Buciumului Romîn pe 1853.

puternică, nu poate avea inriurire decit in niște împrejurări favorabile. Și, tot așa : un curent popular, o tendință socială nu poate ajunge la o *realizare* decit intrupată in individualități puternice. Dacă Gh. Lazăr ar fi venit in Moldova, curentul latinist ar fi fost mai puternic aici, dar nu ca in Muntenia, pentrucă in Moldova imprejurările, in care să se desvolte, erau mai slabe. O importantă imprejurare am văzut-o deja : o clasă mijlocie națională. Și are mare înțeles ceea ce ne spune P. Poenaru ¹⁾ că la școala lui Gh. Lazăr veneau elevi din toate clasele sociale și anume și *prăvăliași*. Cum vedeți, clasa mijlocie *a auzit* cuvintul apostolului și, desigur, l'a răspindit mai departe. Trebuie să ne inchipuim *cum* erau înțelese cuvintele patriotice și revoluționare ale lui Lazăr de acești prăvăliași și cum ar fi fost înțelese de fiii de boeri din Moldova. În Muntenia s'a format o falangă de propagandiști ai ideei latiniste și naționaliste, — in Moldova nu.

In Moldova, *in deosebire de Muntenia*, scriitorii de samă și, in acelaș timp, reprezentanții școlii critice au fost toți fii de boeri, și anume din clasa boerilor mai mici. Aceasta este a patra cauză, pentru care in Moldova s'a născut școala critică, adecă — ceea ce este același lucru — pentru care exagerările n'au prins. Au fost și in Moldova cițiva reprezentanți ai exagerărilor : Aceia au fost din

1) *Georgiu Lazaru si Scol'a romana*, p. 23.

clasele mai de jos și mai lipsiți de talent, vorbim de școala lui Barnuțiu, „fracțiunea liberă și independentă“, ai cărei corifei au fost Tacu, Lateș, Gheorghiu, etc. 1).

Acești fii de boeri au avut parte de mai multă învățătură. Părinții lor au avut marele merit de a-și trimite fiii la școli străine, uneori foarte serioase. 2) Kogălniceanu, A. Russo au făcut studii solide, care vor avea partea lor în apariția spiritului critic în Moldova.—Acești fii de boeri au putut să aibă mai mult răgaz pentru studiu de cit alții. Și, mai important, din pricina clasei din care făceau parte, moșteniseră un suflet mai conservator, deci mai refractar la „noutăți“. Adunînd acest conservatism cu lipsa unei clase revoluționare, vom înțelege și mai bine explicația socială a lucrului. La acestea va trebui să adăugăm elementul cel mai important al sufletului acestor fii de boeri, tradiția culturală moldovenească, mai puternică decît în Muntenia, care, firește, se păstrase mai puternică la clasa boerească și care e factorul, poate, cel mai important al apariției atitudinii critice, în orice caz tot atît de important cași primul: lipsa unei clase revoluționare.

1) T. Maiorescu, *Critice*, III, p. 74.

2) Vezi *Alecsandri: Proză*, p. 597.

„Multă știință au fost odată sămănată în ogorul românesc, zice Russo... multă carte, multă știință istorică, politică, financiară se ivesc ici cole, dar plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea“.¹⁾

Aceasta este tradiția culturală. A. Russo exagerează în rindurile citate mai sus, dar e adevărat că vechea cultură moldovenească din veacul al XVII-lea nu s'a pierdut cu totul, ci a ajuns până la veacul al XIX-lea „plutind pe răsipele aduse de veacul al XVIII-lea“.

Ce însemnă această tradiție culturală ?

Mai întâiu, o deprindere cu ale culturii, mai ales în clasa de sus²⁾, deprindere trecută prin moștenire până la bonjuriștii moldoveni dela 1840,—un fel de rafinare, trecută prin *ereditate* dela generație la generație. E lucru mare cind un creier se subțiază în mai multe generații. Și ultima generație — cea dela 1840 — se născuse, prin urmare, cu o mai mare pregătire innăscută pentru cultură. Apoi o deprindere cu ale culturii, trecută prin *educație*, o generație moștenind dela alta deprinderea de a ceti, oarecare cunoștinți mai deosebite, în specie : o bibliotecă de cărți vechi

1) *Amintiri*, Romînia literară, p. 443.

2) D. Iorga (*Opinions Pernicieuses...* p. 97) spune că are, în biblioteca sa, un Suefoaiu, care aparținea în 1797 unui boier Palade. Tot D-sa citează pe Wolf, care vorbește, în veacul al XVIII-lea, de învățătura și inteligența unor boieri moldoveni — D. Panu (*Săptămîna*, 80) zice : „În tot timpul Iașul a fost superior Bucureștilui prin cultura lui și printr'o clasă de boieri inteligenți și culți“.

rominești religioase, poate manuscrise de cronicari, cărți profane tipărite; și contactul cu niște părinți mai mult sau mai puțin cunoscători ai vechii literaturi. Un C. Negruzzi, copil, are la îndămină o bibliotecă bogată de cărți vechi rominești a tatălui său. ¹⁾

Al doilea, o literatură mai bogată și mai superioară în Moldova, care a făcut cu puțință această rafinare și deprindere culturală ce aveau să fie moștenite. — Cea dintâiu întrebuințare literară a limbii rominești se face în Maramureș, în veacul al XV-lea. Prin influența husită, se traduc citeva cărți bisericești în rominește. Dar Maramureșu e aproape de Moldova, mai ales de Bucovina, inima Moldovei de atunci, care avea cu Maramureșul multe legături, fiind chiar multe familii, care locuiau jumătate în Moldova, jumătate în Maramureș. ²⁾ Prin urmare, aceste traduceri vor fi trecut de timpuriu în Moldova și vor fi răspândit, cit de puțin, cultura religioasă. Și e sigur că au trecut, căci copiile de pe aceste manuscrise s'au găsit în Moldova. Iată dar, că începutul culturii, în rominește, își are locul în Moldova.

Dar adevărata cultură, în vremile dela început, trebuie s'o căutăm în slavonește. Cultura, sub

1) *Scrieri*. I. „Cum am învățat rominește”.

2) N. Iorga. *Istoria literaturii religioase a Românilor* p. 39.

forma slavonă, a fost mai serioasă în Moldova. „Dela Teoctist (pe la jumătatea veacului al XV-lea) pornește un șir neîntrerupt de cărturari de slavonește, pe un timp cînd în Țara romînească neconținutele lupte pentru Domnie opreau orice silinți spre lumină, spre artă“. În acest veac avîntul de cultură e mare, în Moldova, ocrotit de Ștefan cel mare pe cînd în Muntenia „împrejurările au fost și mai puțin prielnice... și rodul învățaturii a răsărit și mai slab¹⁾. Și în Moldova, în acest veac, apare și istoriografia, bine înțeles în slavonește. A avea deja scrieri istorice oricît de rudimentare, e un mare pas.—În toată vremea, cultura slavonă a fost mai serioasă în Moldova. Tot în acest veac al XVI-lea, ne spune d. Iorga, chiar caligrafia e mai frumoasă în Moldova, pe cînd în Muntenia, unde decadența era mai mare, piserii erau mult inferiori. În Moldova nu sînt acte domnești de danie sau de judecată, scrise în romînește, pînă în al doilea deceniu al veacului al XVII-lea, nu ca în Muntenia „mai puțin așezată și cultă“. Cînd vine Warlaam în scaunul mitropolitan, în veacul al XVII-lea, găsește o mulțime de manuscrise traduse gata pentru tipar, mai multe decît în Muntenia, într'o „limbă mult mai puternică, mai sunătoare și mai plină de viață—însușiri care vor rămînea pînă acum vre-o

1) N. Iorga, *Op. cit.* pp. 14, 44, 46.

douăzeci-treizeci de ani caracteristice pentru lucrările literare moldovene“ zice d. Iorga, ¹⁾, ceea ce însemnă (tocmai ceea ce ne încercăm să dovedim) importanța tradiției în Moldova. Și dacă acest lucru a fost „până acum douăzeci-treizeci de ani,“ e că de douăzeci-treizeci de ani nu mai e Moldova ori Muntenia, ci România, nu mai poate fi Iașul-moldovan ori Bucureștiul-muntean, ci Bucureștiul-romin. Să mai adăogăm, tot după d. Iorga ²⁾ că în veacul al XVII-lea, mulțumită școlii dela Trei-Erarhi, erau în Moldova mulți diaci, care întrebuițau cu pricepere limba slavonă, nu ca în Muntenia, unde cărturarii, mult mai slabi și nepregătiți, se foloseau de formule și dicționare.

Așa dar, prin traduceri făcute sub influența rusă, prin cultura slavonă, prin istoriografia slavonă, în Moldova se făcuse mai mare deprindere culturală, se acumulase un mai mare fond pentru viitoarea tradiție, care ne interesează. Dela traduceri maramureșene începe cultura care va forma tradiția moștenită de veacul al XIX-lea.

Dar ceea ce e fără măsură de important și deosebește Moldova de celelalte provincii, ridicînd-o mult mai presus, e influența poloneză din veacul al XVI și mai ales al XVII-lea. ³⁾

1) *Op. cit.*, pp. 106, 121, 157.

2) *Op. cit.*, p. 149.

3) Pentru fapte, vezi N. Iorga, *Op. cit.* pp. 113, 133 și *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea* („Influența polonă“) de același.

Influența poloneză a fost o influență apuseană, înalt culturală și—mai ales—un capital străin menit a valorifica sufletul și talentul românesc. Ei îi datorim pe cronicarii cugetători ai veacului al XVII-lea și începutului celui al XVIII-lea (afară de Cantemir care, cum am spus, e un product al spiritului multilateral european). Acuma vom avea scriitori, care scriu în românește, care *cugetă, discută*, care dezgroapă trecutul descălecatului întâiu și al celui al doilea, care aduc idei nouă, care provoacă *o mișcare în spirite*, care încearcă și alte genuri, nouă, fie măcar spre a arăta că limba română e capabilă de ele (introducerea lui M. Costin la *Viața lumii*).

Cultura mai dinainte, slavonă, mai puternică în Moldova, și această cultură nouă a veacului al XVII-lea, nu se vor pierde cu totul în veacul al XVIII-lea. Va veni ceva și până în veacul al XIX-lea, „plutind de abie în răsipele aduse de veacul al XVIII-lea“, cum zice Russo. Ceea ce a venit „plutind“ a creat acea deprindere și rafinare de care am vorbit mai sus. Scriitorii, a căror tendință voim s'o explicăm prin aceste urme rămase din vechea cultură—prin tradiție—au fost, și ei, conștienți de lucrul acesta și A. Russo ne spune că: „În Moldova clerul avea mare nume de învățătură și de evlavie“¹⁾, iar

1) *Cugetări*, România literară, p. 201.

aiurea, dindu-și samă totodată și de influența salutară a Apusului și par'că voind să afirme că progresul rominismului e concomitant cu influența apuseană, zice :

„De la Costineștii, crescuți în țeara leșească și pân' la noi, tot drumurile Apusului sînt bătute de pruncii romîni“¹⁾—

ceea ce e o justificare a celor spuse de noi, că influențele salutare au venit din Apus și că Costineștii și ceilalți sînt—istoricește și filozoficește—premergătorii generației dela 1848. O spune, cum vedeți, un patruzecioptist.

Dar cînd această literatură (care lăsase o urmă în spiritul moldovenesc : rafinarea, deprinderea cu ale culturii și chiar o culturalitate de fapt) este dezgropată, dată la iveală ; cînd Moldovenii culți nu se mai satură de dînsa : Russo o cetește cu lăcomie, mîndrindu-se cu ea, Kogălniceanu o dă la lumină și o analizează, Negruzzi „șterge colbul de pe cronice bătrîne“, Asaki, chiar, o recomandă ca limbă literară (deși face, în alte privinți, greșeli mari), ziarele cum e *Gazeta de Moldova*, o analizează, o ridică în naltul cerului ;—cînd, cu un cuvînt, Moldovenii culți sînt captivați și plini de literatura veche, atunci la urmă, de care vorbeam mai sus, de care vorbește și Russo, adăogindu-se influența *actuală* a

1) *Amintiri*, Romînia literară, p. 443.

paginilor pline de „limba veche și 'nțeleaptă“, adăogindu-se și „optzeci de ani“ de cînd Moldovenii trăesc „de ideile filozofice ale lumii,“ ¹⁾ a dică mai intensa cultură apuseană a Moldovei dela începutul veacului al XIX-lea—atunci e fatal să se afirme un spirit critic.

E interesant a insista asupra acestei chestii și a vedea cum A. Russo, acest spirit pătrunzător, n'a lăsat nimic neobservat și a spus tot ce se poate spune asupra acestei particularități a culturii moldovenești, care explică apariția spiritului critic în Moldova și nu aiurea. „Școalele *limbistice*, zice el ²⁾, au cuibul lor în București și în Ardeal.“ Pe Ardeleni nu-i scuzează, căci au tradiție, pe Munteni îi scuzează, pentru că ei n'au ³⁾: „Seama Ardealului în istoria nouă a

1) *Steaua Dunării*. II. p. 5.

2) *Cugetări*, Romînia literară, p. 251.

3) E nedrept aci, poate pentru că nu cunoștea literatura veche din Muntenia, sau, dacă o cunoștea (căci în jurnalul său dela Soveja ne spune că a primit *Magazinel istoric*, care-l face să creadă că peste zece ani nu va mai fi limbă romînească), n'o cunoștea bine. Nu-i vorbă, el, care lauda așa de mult pe cronicarii moldoveni, ne spune, frapat de inferioritatea cronicarului muntean, că „Constantin Căpitanul e eftin la vorbă, tare ostentitor, nu plătește cit Miron și alții“ (*Revista Romîna*, 1863, p. 446).—Cronografia mîltenească, ori cit ar fi de inferioară celei moldovenești, ori cit ar conține „mai mult date istorice, cu puține cugetări asupra evenimentelor raportate,“ cum zice d. Xenopol („Mihail Kogălniceanu“, p.30), a format, împreună cu literatura bisericească, un element de tradiție. Eliade Rădulescu, care nu face caz de cronicari (primul defect) nici de literatura popu-

limbii e mai grea. Ardealul ce are tradiția...“ Și cei ce nesocotesc tradiția și „care toate înlătu-rează și pomenirea chiar a tradiției, sint ca oa-menii cei noi ce își tăgăduesc părinții“. Cărțile vechi și limba cronicarilor trebuie să fie modele pentru limba romîneasă, nu cum fac „învățații“ ce „leapădă tradiția ascunzind'o sub pretext de baștină latină“.

Și, în sfîrșit, sintetizînd și trăgînd concluzii, zice :

„*Între Romîni Moldovenii*; și între Moldoveni co-laboratorii „Romîniei literare“ sint singuri ce nu au *impus* Romînilor, *nici gramatice*, nici alte scrieri după iscodirile închipuirii lor; singură Moldova, ca și în lupta nașterii, *au sprijinit tradiția* scrisă și tradiția orală. *Este ertat dar Moldovei a cerceta titlurile ne-contestate vechi și a cumpăni temeiturile nouă*; este ertat Moldovei, *care au pus mai multe pietre la zi-direa veche a naționalității*, a se convinge dacă lim-bile nouă fac cît limba veche, cît de frumoase și ar-monioase sint ele, dacă substituția lor este putincioasă, de nevoe și conformă cu țelul, la care sint chemate limbile de a fi un organ de înțelegere nu a unor oa-meni, dar a oamenilor, și a se încredința că *latinirea*

lară (al doilea defect), face mult caz de literatura bise-ricască, cînd e vorba de limba literară. În Muntenia, oa-meni care se influențează și ascultă de tradiție, sint O-dobescu. Bălcescu, adînc cînosători de cele vechi și Gr. Alexandrescu. De aceia ei sint *singurii* scriitori, dintre cei vechi, din Muntenia, *serioși*, cu o limbă bună, cu un spirit romînesc—și care s'au alipit de școala critică mol-dovenească, întreținînd legături cu ea, scriînd în revis-tele ei, ca și Caragiale mai tirziu.—Odobescu e chiar un reprezentant al școlii critice—din Muntenia.

sau *franțuzirea*, sau *talienirea* Romîniei vrednicește truzile ce am putea întrebuița în cercetări și lucruri mai serioase“¹⁾.

Și aiurea:

„Moldova e țară rece, unde entuziasmul fie politic, fie literar, nu prinde în clipeală; nici teoriile italiene și romantice a vestitului revoluționar [Eliade], nici sistemele ardelene nu au prins rădăcină“²⁾,

ceea ce e foarte adevărat, numai cît din tonul frazei lui Russo pare că pricina lucrului ar fi o „răceală“ inerentă sufletului moldovenesc. — Nu. Acea *răceală* se explică tocmai prin acea tradiție culturală, cît e vorba mai ales de răceala față cu „entuziasmul literar“, și prin lipsa unei clase revoluționare, cît e vorba mai ales de răceala față cu „entuziasmul politic“.

Și, fiindcă a venit vorba de o deosebire sufletească, am putea spune ipotetic, că poate fi vorba și de un element pur psihic. Poate că Moldovenii sînt mai sceptici. (În „Scrisori“ Alecsandri numește pe Munteni gasconi: „gasconi sau pe rominește Munteni“³⁾). Dar e ușor de înțeles că un popor, un oraș, Bucureștiul, care e în fierbere politică, trebuia să facă impresie de gasconerie unui sceptic rafinat cum a fost Alecsandri). În sprijinul acestui „scepticism“ ar veni și unele

1). *Cugetări*, Romînia literară, pp. 276, 347.

2). „ „ „ p. 349.

3). *Scrisori*, p. 92.

mărturii vechi. Așa de pildă, se știe ce impresie au făcut lui Paul de Alepo Moldovenii, și ce impresie Muntenii. De nepăsarea religioasă a Moldovenilor s'a speriat călătorul străin, pe cind pentru credința și smerenia Muntenilor n'are destule cuvinte de laudă. Această deosebire sufletească, dacă e, s'ar putea, poate, explica și prin deosebirea elementelor etnice care au luat parte la formarea Muntenilor și a Moldovenilor ¹⁾. (Alexandri ²⁾, întotdeauna gata de invectivă, zice că Muntenii sînt romino-bulgari, ceea ce e fals). Dar în sfîrșit, acestea sînt ipoteze și elementul psihologic e greu de calculat.

În rezumat : Moldova, și mai ales școala critică din Moldova, respectă tradiția, făcută, sprijinită în Moldova. De aceea, depozitarea a tradiției, îi este ertat să-și ia rolul de a prezida la înjghebarea culturii rominești moderne, validînd ceea ce merită, adică este necesar, invalidînd ceea ce nu ar fi merit să valorifice energia și talentul rominesc.

Și, în adevăr, Moldova nu s'a mărginit să răspingă curente false, nu s'a mulțumit să le distrugă la ea acasă. Ea a căutat să le distrugă și în afară, acolo unde erau pe cale de a izbuti :

„După pilda lui Galilei, ce striga din închisoarea,

1). D. Onciul. în cursul său, susține că Dacii s'au retras prin munții dinșpre Moldova.

2). Serisori, p. 236.

unde-l pusese pedanții vremii de pe atunci: „Pururea se mișcă!“ voiu striga din *Moldova*, ca să se audă peste *Molna*, peste *Milcov*, peste *Carpați*: „Limba Domnilor E..... L..... P..... 1) și altora nu sînt limba romînească și literatura de astăzi nu e literatura romînească“ 2)

lucruri scrise cel mult în 1855, cînd Russo și-a scris *Cugetările*.

Așa dar, Moldova a dat rominismului cultura, sau, mai propriu, *posibilitatea de cultură prin acel spirit critic*, de care am vorbit. Istoria culturii moldovenești din veacul al XIX-lea e, mai ales, istoria aceluși spirit critic aplicat la introducerea culturii străine, adică la procesul de regenerare a spiritului romînesc. E, ceea ce e același lucru, istoria luptei împotriva tendinților false, *necumpătate*, din Muntenia și Transilvania.

1). Eliade, Laurian, Pumnul.

2). A. Russo. *Cugetări*, Revista Romîna, 1863, p. 357

IV

Amestec de curente contradictorii: G. Asaki

Este interesant să ne oprim, înainte de a studia evoluția spiritului critic, asupra unui personaj care reprezintă tranziția dela lumea veche la cea nouă și în care, deci, s'au întâlnit și ciocnit tot felul de curente contradictorii. Este vorba de G. Asaki, una dintre marile figuri ale culturii românești.

Vom vedea că atitudinea sa este nehotărâtă și contradictorie: aci ne apare ca om vechiu, aci ca novator și, în această din urmă atitudine chiar, cînd ca un novator lipsit de orice spirit critic, cînd cu oarecare preocupări critice, dar contradicîndu-se adesea asupra aceluiași lucru.

În *politică* Asaki este un om vechiu, un „conservator“. Cel mai însemnat eveniment politic, acela în care se concentrează toate aspirațiile oamenilor noi din epoca sa, acela care ne dă măsura, din acest punct de vedere, a tuturor oamenilor care au trăit pe atunci, este revoluția dela 1848: Asaki n'a sprijinit-o, mai mult, el a fost

impotriva ei. În *Albina Romînească* el nu se mărginește să ignoreze revoluția—ceea ce-i impunea cenzura rusească, de sigur—dar își manifestă aversiunea sa pentru acea mișcare.

Pentru dînsul, revoluționarii din Muntenia sînt niște tineri care, „pilduindu-se de cugetări vrednice de osindă, s'au fost abătut dela datoria ce au cătră ocirmuire“; și tot așa și revoluționarii din Iași, care au tulburat „liniștea de care, zice el, capitala noastră neintrerupt se bucurase dela intronarea Prea Înaltului Domn Mihail C. Sturdza...“ Iar față cu publicarea unui oarecare „ofis“ al lui Mihail Sturdza, partizanul intereselor politice rusești, Asaki scrie: „*Rusia* a luat toate măsurile să nu răzbată anarhia în... *provințiile otomane*“¹⁾.

Dar acest om vechiu, în politică, a fost unul din cei mai de samă reprezentanți ai *introducerii* culturii apusene la noi, prin ziare, calendare (*calendarele, pe acea vreme, erau un fel de reviste anuale*), reviste, traducind, imitînd, compilînd din scriitori străini de toate felurile;—prin școala sa de inginerie, prin rolul său oficial în organizarea școlilor în vremea lui Mihail Sturdza, prin cărțile didactice, etc. etc.

G. Asaki a fost un om foarte învățat, — făcuse școli serioase, nu era autodidact ca majoritatea

1) *Albina Romînească*, 1848, 27 și 61.

contemporanilor săi, — în curent cu toate lucrurile din Apus, până și cu spiritismul, despre care scrie foiletoane ¹⁾.

În 1839, se pune în fruntea unui comitet, pentru a traduce un lexicon din nemțește, arătînd cită nevoie au Romîinii de cultură.— Chiar în primul număr al *Albinei Romînești* (1829, 1 Iunie), în articolul-program, el declară că poporul romîn trebuie să se împărtășească de cultura Apusului innaintat, ba încă răpede, căci a întirziat:

„În zilele de acum oricare îmbunătățire și aflare a vreunii nații trece în posesia tuturor spre folosul oamenilor...“ „Se cuvine cu îndoite pasuri și sirguințe a ni porni spre ciștigare în parte a celor întirziate“.

Și, dacă din acest program ar rezulta că Asaki e un novator exagerat, că vrea să introducă cit mai multă cultură apuseană cu puțință, fără nici un discernămînt, apoi de aiurea se poate vedea că el, și în această privință, are timidități care nu prea rimează cu cele ce și-a impus în programul activității sale culturale:

„Cultura și fericirea unui popor nu stă în schimbarea portului, în mania de a se lepăda de învechime și de a lua orice lucru străin și nou, ci în respectul aducerii aminte a strămoșilor“ ²⁾

Acestea le spune cu ocazia constatării faptului că unia își schimbau numele, adăogînd la

1). *Gazeta de Moldova*, 1853, 13.

2). *Albina Romînească*, 1843, 55.

sfirșit un *escu, iu, adi, ici...* In aceste rinduri, Asaki, cum vedeți, apare într'un fel de atitudine critică, dar mai mult ca reacționar, căci acum definește cultura *numai* ca un cult al strămoșilor.

Dealtmintrelea, atitudinea sa față de reprezentanții curentului critic (cași a acestora față de dînsul) este binevoitoare: Cînd, în 1840, apare *Dacia literară* a lui Kogălniceanu, Asaki salută această apariție,—nu-i vorbă, fără mare entuziasm, probabil pentrucă această revistă reprezenta un curent pe care el nu-l prea înțelegea; probabil și pentrucă, deși *Dacia literară* îl lauda în unele privinți, îl și ataca: direct, pentru caracterul prea exclusiv moldovenesc al *Albinei*; indirect, prin învinuirea adusă publicațiilor romînești în genere (deci și *Albinei*, care o merita cu prisos) că se mulțumesc numai cu traduceri din limbi străine, fără nici un interes pentru Romîni¹⁾,—învinuire pe care Kogălniceanu o reeditează și în *Propășirea* din 1844.

Tot bine primește Asaki și apariția *Repertoriului dramatic* al lui Alecsandri, un alt reprezentant al curentului critic și al cărui acest Repertoriu chiar era o manifestare de critică a aproape tuturor curentelor sociale ale vremii. Ba, cu această ocazie, Asaki, accentuînd din nou a-

1). *Dacia literară*, 1840, Introducere.

supra necesității culturii apusene, ne arată și înriurirea ei asupra dezvoltării spiritului național, cit și asupra dezvoltării literaturii originale românești :

„Înriurirea secolului au deșteptat un spirit amortit, cu sentimentul naționalității s'au dezvoltat la noi și elementele literaturii“ ¹⁾,

de unde se vede că acest om care, cum s'a văzut, recomanda respectul memoriei strămoșilor ca adevărata cultură, nu se poate împiedeca să nu recunoască că influența apuseană și naționalism rominesc sint fenomene concomitante, — ceea ce, am văzut, o spune și A. Russo, ceea ce voim să dovedim și noi.

Așa dar, până aici, vedem pe Asaki ca om vechiu cind e vorba de mișcarea politică din vremea sa, iar cind e vorba de „cultură“ în general, îl vedem cind novator exagerat, cind om vechiu, și rar în acea atitudine mijlocie, care e cea critică.

Prin urmare constatăm, chiar de pe acum, că el n'a avut un punct de vedere sigur, o concepție unitară asupra vieții. De aceea, cum încă vom mai vedea, nu-l putem clasifica în nici o școală; și de aceea el este izolat, afară decit dacă nu considerăm ca „școală“ a sa pe oameni ca Gusti, Săulescu.... Dar acești scriitori au fost cu totul

1). *Gazeta de Moldova*, 1852, 20.

neînsemnați, fără personalitate, și-i vom considera aici ca purtători ai cuvintului lui Asaki.

Dacă Asaki n'a știut bine ce vrea în privința culturii în general, cu atita mai puțin va avea o atitudine hotărîtă față cu diferitele probleme ale culturii în special, și mai ales față cu cele două probleme principale, ce se puneau în acea vreme: limba literară și literatura națională.

În privința limbii, într'un vechiu număr din *Albina romînească*, Asaki spune:

„Sfezile și controversele asupra formelor limbii sînt intempestive și însorb timpul prețios“... Sînt unia „care se par îndatoriți a aduce pe romînie străine idiotisme și construcții“ [se referă mai ales la traducători]... „Fondosul limbii noastre, ce pe aiurea se caută este în sînta scriptură“, cătră care „adaogă-se îmbunătățirile cerute după un metod simplu, și care s'ar cuveni a se legiui de cătră un giudeț Amfiction, ce se poate închea din gramaticii Romîni a Transilvaniei, a Țării Romînești și a Moldovei“. 1)

În altă parte 2) se spune că „stropiarea“ limbii, căreia i se siluește geniul, samănă cu o fată mare de la țară, naivă, adusă la oraș, sulemenită, înmănușată, „trasă în toate părțile de Nemți, Greci, Franceji“.

Așa dar, aci, opoziție împotriva acelor sisteme lingvistice care voiau să „stropieze“ limba, recomandarea cărților bisericești ca bază a limbii

1). *Albina romînească*, 1839, 12.

2). „ „ „ 1839, 75.

rară grecească modernă care, zice el, va produce „capodopere“. (Se știe ce „capodopere“ a produs!). Și iată-l, deci, vorbind ca Laurian, după ce, în același articol, vorbise ca Alecu Russo....

Dar Asaki face propuneri care îl fac și un predecesor al lui Arune Pumnul. Tot în acest articol din 1847 (ca și în unul din 1842, 16), el recomandă, pe lângă alte izvoare de formare a cuvintelor necesare limbii, și compunerea de cuvinte nouă din rădăcini românești, pe baza principiului analogiei, ridicându-se, ca și Pumnul mai târziu, împotriva „latinismului, italianismului, galicismului“....

Și dacă aici se ridică împotriva latinismului, cum se ridică aiurea în *Albina*¹⁾ colaboratorul său D. Gusti,—apoi în alt număr (61) al *Albinei* din același an, e lăudat Eliade pentru că, în *Curierul românesc*, curăță limba de cuvinte „străine“ și pune în loc „romane“; iar aiurea²⁾ vorbește despre „astă frumoasă a noastră limbă romană, pe care cițiva farisei literari voesc a o arăta chiar *dacă*“ (comparați cu iubirea lui A. Russo pentru *dacismul* Românilor). —Iar ceva mai târziu³⁾ Asaki, care vorbea, cum ați văzut mai sus, de respectarea limbii bisericești, cîntă acum marele merit al lui Eliade, pentru că acesta vrea să

1) 1847, 50.

2) *Albina românească*, 1847, 98.

3) „ „ „ 1848, 2.

schimbe limba, s'o readucă la limba „vorbită de oamenii lui Traian“.

Nu mai citez și alte locuri, ca prefața dela *Poeziile* sale din 1836, etc., unde vom găsi și alte propuneri care se contrazic și între sine și cu cele citate până aici....

Așa dar Asaki a îmbrățișat toate curentele și nici unul. Cel mult constatăm că două lucruri —deși combătute prin altele—revin mai des sub pana lui Asaki: *limba bisericească* și *analogia* (pumnismul), ca izvoare ale limbii literare....

În practică, însă, în limba scrisă de el, n'a respectat, cum era de așteptat, nici un principiu, căci s'a ținut de mai multe, deși nu de toate principiile pe care le-a susținut teoreticește, ceea ce ar fi fost imposibil.

Nu am de gînd să analizez aici limba pe care o scria Asaki și nici nu poate intra aceasta în cadrul studiului nostru. Dar oricine a cetit ceva din acest autor, știe că el are o limbă a sa, ca caracteristică, care, ca tot restul, samănă cu a multor scriitori, fără să samene cu a vreunuia în așa chip, ca să-l putem clasifica într'o categorie. El nu scrie nici vechea limbă literară bisericească, ca Veniamin Kostaki, nici limba boerească a vremii sale, ca Vasile Drăghici, traducătorul lui Robinson Krusoe, nici jargonul latinist al lui Laurian, nici acel italianist al lui Eliade, nici

limba nouă literară—aceea care a triumfat, pe care o scriem azi—a lui C. Negruzzi...

✓ El întrebuițează unele expresii și dela unii și dela alții, plus arhaisme reînviat de el, ori de școlarii săi,—însă, în orice caz, prin limba, pe care o întrebuițează, trebuie să-l caracterizăm ca pe un om vechiu, căci limba sa, dacă e vorba, s'o punem, cu aproximație, într'o categorie, e mai degrabă limba boerească a vremii sale, foarte deosebită de limba nouă—și fără viitor, căci era artificială—a unui Eliade; foarte deosebită de limba nouă—cu viitor, căci era alcătuită așa cum a fost firesc să fie alcătuită—a unui C. Negruzzi... E, am zice, atit de rămas în urmă, în această privință, încit, cind e vorba să ortografieze ceva cu litere latine, dibuește, în deosebire de alții, scriind, cum observă Kogălniceanu¹) sunetul *ce*, de pildă, „cind cu *tch* (Tchetate albă—Cetatea albă), cind cu *tz* (Scaritzica—Scăricica), cind cu *cz* (Czeribouco—Ceribucul), cind cu *ci* (Bistriciora—Bistricioara), în vreme ce numai această de pe urmă transcripție este bună“...

{ Și dacă, din toate aceste manifestări, Asaki apare ca o colecție de tendinți contradictorii,—apoi vom vedea că și în „literatură“ tendințele sale sint tot așa.

Dar, aci, trebuie să deosebim pe propagandis-

1) *Dacia literară*, 1840 p. 213.

tul literaturii de autorul de literatură, căci el a fost și una și alta, și poet și „indrumător“...

Să-l vedem în primul ipostas.

„Această plecare către versuire, să insamnă și între Romîni, zice el, mai ales decînd raza culturai au început a ni lumina“ ¹⁾. Căci „omul literat“ trebuie să fie, după el, cunoscător de toate și inspirat de pretutindene ²⁾, ceea ce ne arată că, în această privință, Asaki era mai nou și mai luminat decît unii contemporani de ai noștri care, sub pretext de a feri geniul național de perversitate și „înstrăinare“, au recomandat scriitorilor romîni să nu facă cunoștință cu literaturile străine!—Iar cînd e vorba ce anume literatură străină să servească scriitorilor romîni ca model, Asaki, care învățase la Roma și scrisese și în italianește, o recomandă pe cea italiană și se declară împotriva celei franceze ³⁾.

Dar, deși Asaki, cum s'a văzut mai sus, spune că una din binefacerile culturii străine este și dezvoltarea spiritului de naționalitate, care face să se dezvolte literatura națională; deși laudă pe Alecsandri pentru colecția de poezii populare, al căreia folos îl pricepe ⁴⁾ (se știe că și el, în tinerețe, a cules poezii populare, dar mai apoi nu

1) *Poezii a lui Aga Asaki. Eșii. 1836. Înainte-Cuvînt.*

2) *Albina romînească, 1839. 12.*

3) *Gazeta de Moldova, 1853. 40. Acelaș lucru în Proimul dela Culegere de Poezii, II. 1854, p. 6.*

4) *Gazeta de Moldova, 1852, 20.*

s'a mai ocupat cu acest lucru, ne simțindu-i toată importanța); deși, deci, s'ar părea că el ar poseda premisele, din care să tragă aceleași concluzii cași școala critică moldovenească; — totuși se face, pe dreptul, vinovat de invinuirea ce i-o aduce Kogălniceanu că traduce numai, lucruri ce nu interesează pe Romini, invinuire pe care i-o face și un cetitor (din Roman) care găsește că *Albina* n'are foiletoane originale ¹⁾... Și mai e de observat că, în „cronicile teatrale“ ale Albinei, după invinuirile lui Kogălniceanu, în vremea propagandei școalei critice în favoarea naționalizării literaturii, — în acele cronici, zicem, nu se atacă deloc multele și proastele piese străine care se jucau în Iași și nu se arată dorința unei literaturi dramatice originale ²⁾.

Iar din alt punct de vedere, al simțului critic față cu valoarea unei opere de artă, Asaki dovedește că are puțin simț și se pare, dacă ținem samă de inferioritatea versurilor din *Albina* și de calitatea acelor care le făceau, că Asaki, cași Eliade, era de principiul: „Băeți, scrieți, numai scrieți“... Cași în privința traducerilor, și în privința literaturii românești, Asaki e prea nou; el e un reprezentant a ceea ce s'a numit „epoca eroică“,

1) *Albina românească*, 1846, I.

2) Vezi mai departe, cum V. Alecsandri nu se poate stăpîni de a nu pune chiar și în gura lui Iorgu dela Sadagura părerile sale proprii în privința necesității unui teatru național.

—cuvint impropriu, căci am avut un *curent* eroic, și nu o epocă, de oare ce, cum se va vedea imediat, curentul *critic* s'a născut odată cu cel eroic....

Dar dacă, in activitatea sa de propagare a culturii literare, Asaki e prea nou, —eroic—, —in literatura pe care o crează însuși, găsim iar acel amestec de curențe, pe care l'am găsit până aicea in activitatea sa.

Nu am să vorbesc despre operele literare ale lui Asaki, căci acest lucru nu intră în cadrul studiului de față. Mă mărginesc să amintesc că

✧ G. Asaki e contemporan cu două faze ale literaturii rominești din veacul al XIX-lea : cu prima fază a acestei literaturi, s'o numim faza Konaki și cu a doua, s'o numim faza Alecsandri. Ambele faze sint datorite unor influențe străine și se definesc prin aceste influențe. Prima fază, a lui Konaki, e datorită influenței literaturii clasice decadente franceze și influenței literaturii neo-grecești, care samănă cu prima ; e vremea sentimentalității fals-exagerate, a abstracțiunilor personificate, a mitologismului, a subiectelor fără legătură cu viața contemporană, a cîntării trecutului antic, etc. A doua fază e datorită influenței literaturii romantice franceze,—Hugo, Lamartine—nouă pe atunci : sentimentalism puternic, culoare vie, dezgroparea trecutului *național*, deci medieval, etc....

Și, cine a cetit pe Asaki, știe că el are puncte

de contact și cu Konaki (influența vechii literaturi franceze, sentimentalism fals exagerat, mitologism, manierism, versificația, etc.) sau cu I. Văcărescu (aceleași lucruri, plus un fel de latinism poetic : Traian, Dochia la Asaki) și, pe de altă parte, cu Alecsandri, Bolintineanu (dezgroparea trecutului național, în nuvele și poezii, patriotismul în literatură, influența lui Hugo și Lamartine ; „balade“ ; „legende“, etc.).

✓ Numai limba în care scrie e, cum am spus mai sus, mai veche decât a romanticilor, mai în spre limba lui Konaki, dar nu așa de bună, s'o spunem în treacăt, ca a acestuia.

✗ Așa dar, Asaki e un om vechiu în politică ; un om nou ca introducător al culturii, deși nehotărît, teoreticește, în privința rolului ei la noi ; un om absolut nehotărît în privința curentelor lingvistice ; un novator lipsit de orice spirit critic, ca propagator al literaturii europene ; un om care, în literatura sa proprie, face parte din două faze deosebite și contrare ; un om care, în limba pe care o scrie, e mai degrabă un om vechiu....

Și încă un cuvânt.

Asaki a fost comparat întotdeauna cu Eliade Rădulescu. E justă comparația ?

E justă, întrucît îl privim numai ca introducător al culturii europene : ziare, reviste, traduceri, teatru, etc. Din acest punct de vedere — *numai* — Asaki acoperă nu numai activitatea lui Eliadé, dar și o parte

din a lui Gh. Lazăr : cași acesta, el înființează prima școală romînească specială, cea de inginerie. Eliade, în vremea de care vorbim, a fost un revoluționar în politică, un italianist în lingvistică.—Dacă, mai tirziu, devine reacționar, apoi aceasta e tot o „noutate“, căci reacționarismul său e tot o transplantare din Apus : el pleacă de la teorii apusene, în reacționarismul său, nu dela considerații concrete asupra țării sale.... Cine, azi, ar fi, de pildă, pentru introducerea majoratului la țărani, cum a propus d. P. Carp,—deși ar fi reacționar, în el n'ar vorbi glasul tradiției romînești, acela n'ar fi un om „vechiu“, și cu atit mai puțin un spirit „critic“, în înțelesul ce-l dăm aci acestui cuvînt, adică un om care, în introducerea culturii străine, ține samă de starea de fapt a țării sale,—căci în tradiția, obiceiul și psihologia țăranului romîn este, mai degrabă, *minoratul!*...

Dacă ceea ce a fost nou în Asaki i-ar fi slujit să facă selecție în ceea ce a fost vechiu în el, și aceasta după o normă ce ar fi izvorit dintr'o concepție unitară teoretică asupra vieții el ar fi putut fi începătorul școlii critice moldovenești. Dar acest rol revine altora, dintre care unii, ca A. Russo și M. Kogălniceanu, au avut o concepție absolut unitară asupra vieții,—alții, ca C. Negruzzi, d. Maiorescu și chiar și Alecsandri,

mai puțin unitară, contradicția ne manifestându-se însă, la aceeași, în același domeniu, ci dela domeniu la domeniu și anume dela politică la cultură (Alecsandri, însă, se contrazice și în același domeniu, al politicei, dar nu în aceeași vreme, ci în două epoce deosebite ale vieții sale, ceea ce-l face ca în prima epocă să nu se contrazică). Dar despre acestea, vom vorbi pe larg în cele ce urmează.

**Evoluția spiritului critic. — Locul „Junimii“
în această evoluție.**

✧ Spiritul critic, despre care vorbim în acest studiu, ține de la 1840 până la 1880, *adică tocmai perioada de formare a României moderne*, cu alte cuvinte, *vremea când s'a introdus în țările române cultura apuseană modernă și când a fost mai urgent și mai la ordinea zilei procesul de asimilare*. După 1880, începe procesul de organizare internă mai serioasă, pe baza și cu elementele civilizației introduse. La 1880, se poate spune, s'a isprăvit și „unirea“ celor două țări românești—de atunci nu mai există Moldova și Muntenia, ca țări deosebite, de atunci nu mai poate fi vorba de o cultură deosebită moldovenească și, prin urmare, de atunci încetează și existența școlii critice moldovenești. Vom vedea, totuși, că încă cițiva ani, până după 1890, în Moldova mai apar manifestații critice *special moldovenești*, mai mult sau mai puțin efecte ale culturalității moldovenești, mai mult sau mai puțin consecvențe ale vechei critice moldovenești.

Acestea vor fi *junimismul politic, radicalismul, și socialismul cu revistele sale, în special „Contemporanul“*.

× S'a înțeles de la sine că „critica“, de care vorbim în acest studiu, e critica culturii, a societății și a literaturii în genere, și nu critica literară, cum o înțelegem acum, adică critica scriitorilor. Ultima manifestație a acestui spirit critic e articolul d-lui Maiorescu—ultimul reprezentant al școalei critice moldovenești—*„In contra neologismelor“*, scris în 1881, care, dacă nu ni se ia în nume de rău acest pedantism, e data chiar cînd, cu proclamarea regatului, România modernă era deja creată. Ceea ce a scris *după aceea* d. Maiorescu e numai *critică literară*. Activitatea critică a d-lui Maiorescu se împarte în două perioade bine distincte. Prima, perioadă de critică a culturii, a introducerii și asimilării culturii europene, cu „*Scrierea limbii romine*“ (1866), „*Poezia romină*“ (1867), „*Contra școalei Bărnuț*“ (1868), „*Limba romină în ziarele din Austria*“ (1868), „*In contra direcției de astăzi în cultura romină*“ (1868), „*Observări polemice*“ (1869), „*Direcția nouă*“ (1872), „*Beția de cuvinte*“ (1873), „*Răspunsurile revistei contemporane*“ (1873), „*In contra neologismelor*“ (1881).—Celelalte articole, *de după 1881*, „*Caragiale*“, „*Eminescu*“, „*Poeți și critici*“, „*In lături*“, „*Contraziceri*“, etc. sînt articole de critică literară. În cit încă de la 1881

„Maurul“ a crezut de cuviință că-și „făcuse datoria“. O spune însuși D. Maiorescu :

„În proporția creșterii acestei mișcări (literare și științifice) scade trebuința unei critice generale. Din momentul, în care *se face* mai bine, acest fapt însuș este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate.

„Sinteza generală în atac, izbirea unui întreg *curent periculos* o credem acum ștearsă de la ordinea zilei pentru părțile esențiale în literatura proprie și în știința teoretică. Remîne încă la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.“¹⁾

Aceiași conștiință de încetarea datoriei critice se vede și la Alecsandri care, *de la 1880*, nu mai vorbește, în „scrisorile“ sale, de primejdia stricătorilor de limbă. Dacă la 1880 era deja vremea ca Maurul să creadă că și-a făcut toată datoria, dacă, adică, după aceea, și chiar azi, n'a mai fost și nu mai este nevoie de acea critică, în care se cuprinde și *necesara* „critică judecătorească“, de care vom vorbi mai încolo—aceasta va forma subiectul unui capitol al acestui studiu.

Critica d-lui Maiorescu de după 1881, cași a d-lui Gherea, nu intră în cadrul acestui studiu, care vrea să fie numai cercetarea spiritului critic aplicat la formarea culturii românești moderne din vremea cînd, în celălalt domeniu, politic, și mai ales în Muntenia, oamenii lucrau pentru organizarea statului român modern.

1) *Critice*, II, p. 204.

✕ De altmîntrelea, critica literară nici nu se putea naște pe vremea aceea, căci *n'avea pentru ce*.

Nu exista o literatură care să merite, mai bine : care să comporte ceea ce se chiamă „critică literară“. Ni se pare că însuși d. Maiorescu spune aceasta undeva în scrierile sale.

✕ A face critică literară, este a face anatomia, fiziologia și etiologia unei opere de artă, sau, ceea ce este același lucru, a spiritului unui scriitor. Acești termeni, împrumutați de la științele naturale, nu vor să fie decît niște metafore clarificatoare și nimic mai mult.

Cînd diseci opera de artă, sau spiritul scriitorului—anatomia operei sau a spiritului scriitorului—pentru a-i descoperi însușirile ; cînd descoperi legătura între acele însușiri și condiționarea lor reciprocă—fiziologia operei sau a spiritului scriitorului—; cînd descoperi legătura cauzală dintre opera sau spiritul scriitorului și condițiile cosmice, morale, intelectuale, sociale, în care s'a produs acea operă sau s'a format acel spirit—etiologia operei de artă—; atunci faci critică științifică, cit poate fi „științifică“ critica literară, adică intru cit i se pot aplica ei metodele științelor exacte ale naturii.

Dar nu se analizează decît realitatea, numai ea *merită* această trudă și onoare. Și literatura de pînă la Eminescu, afară de oarecare mici ex-

cepții, nefiind zugrăvirea serioasă a vieții, nu comporta o adevărată critică literară. Cînd au venit Eminescu și Caragiale, atunci și d. Maiorescu și-a schimbat rolul, a trecut la a doua perioadă a activității sale, la critica literară. Cu alte cuvinte, cînd, *formîndu-se o cultură romîneasă*, Eminescu și Caragiale au fost *posibili*, și critica, din jandarm al culturii ca mai înainte, devine analistă, literară¹⁾.

Și dacă critica d-lui Maiorescu nu e așa de

1). Totuși A. Russo a fost predecesor și aci. Avem, dela dînsul, și mărturisirea legimității unei critici literare, cînd zice că prin critică înțelege nu numai critica contra pedanteriei, ci și „critică sănătoasă ce răspunde bunul” (*Romînia literară*, 515), și arătarea însușirilor ce trebuie să posedeze un critic: știință, judecată nepărtinitoare, cunoștința lucrurilor, a lumii și a oamenilor. („Critica criticii”, *Albina Romîneasă*, XVIII, 13, 1853), și—aci e interesant chiar și un cuvînt—calificarea în rău a unei anumite critice cu numele de „judecătorească” în expresia „socotinți judecătorești a d-lui D. G.”, socotinți, care îl hotărâse pe A. Russo să-și dea „odată pentru totdeauna” opinia asupra criticii („Crit. crit.” etc.). Avem dela dînsul și mostre de critică literară. Așa, în „Critica Criticii”, analizează pe Nicu din *Rămășagul* lui Alecsandri, arătînd că în el Alecsandri a voit să zugrăvească ridicolele nevinovate ale entuziasmului vristei de 18 ani; analizează,—cred pentru prima oară—vorbind de piesa sa proprie, „Băcălia ambițioasă”, *ambîția* mahalalei de a se ridica mai sus, de a-și da aere de civilizare, punînd în legătură această „ambîție” cu însușirea general omească de dorință a se ridica tot mai sus; explică ridicolul, grimasele, etc. societății din vremea sa prin această *ambîție* innăscută plus *amestecul de civilizații*; analizează tipurile, depîndă pe Matasaru („Băcălia ambițioasă”), arătînd legătura între ideile și morala lor pe deo parte și meseria, educația și clasa lor pe de alta, ca unul

literară, dacă, vreau să zic, ea este mai mult afirmare de principii teoretice decît disecare de opere, pe lingă alte pricini pe care le-o fi avînd d. Maiorescu, desigur că principala sînt teoriile d-sale estetice care, orice s'ar zice, sînt o piedică pentru considerarea unei opere de artă ca o manifestare de viață pur și simplu și nimica altă. Acest defect s'a exagerat apoi la epigonii d-sale.

Așa dar, d. Maiorescu cel de pînă la 1881 a avut marele rol de a fi unul—și ultimul—dintre aceia care au prezidat la formarea culturii romînești, în unele privințe, cum vom vedea, inferior, în unele mai unilateral, în altele superior.

Curentul acesta critic începe cu M. Kogălniceanu, se continuă cu C. Negruzzi, A. Russo, Alecsandri și se sfîrșește cu d. Maiorescu—ca să nu citez decît pe corifei, pe personajele reprezentative, care l'au intrupat. El are ca organe de luptă *Dacia literară*, *Propășirea*, *Steaua Dunării* și *Convorbiri literare* cit au apărut în Iași, (adică cit a fost o cultură „moldovenească” deosebită, sau : în vremea formării culturii romînești, care coincide cu formarea statului romîn, cu

ce știa că împrejurările sociale faconează pe om. Aiurea („Holera”, *Calendar pe 1853*, Buciumul Romîn) analizează, ca critic literar, o baladă populară, pentru a arăta cum e sufletul Romînului în fața primejdiilor mari ; etc. etc. Dar aceste lucruri au fost *incidentale* în activitatea literară a lui A. Russo.

alte cuvinte până cînd se desăvirșește cu adevărat „Unirea“), revistă care a fost „sora *Romîniei literare*“, cum o numește Alecsandri și pe care acesta știa unde s'o așeze—chiar în biblioteca sa!—„alături de *Romînia literară*“. Și Alecsandri, constatînd înrudirea *Convorbirilor* cu *Romînia literară*—„surori“—și recunoscînd *Convorbirilor* „calitățile necesare unei foi ce țintește a desvolta gustul frumosului și distrage spiritele din rătăcirea politicei“ (cași *Dacia literară*, *Propășirea*, *Romînia literară*,—adăogăm noi; vezi „introducerile“ acestor reviste), e „gata“ a le „da mina cu toată inima“¹⁾.

Nu e adevărat, dar, că „direcția nouă“ începe de la 1860 cu V. Alecsandri, cum zice undeva d. Maiorescu²⁾, și cu atît mai puțin adevărat că „singura revistă critică, ce a avut'o Romînia“, au fost „*Convorbirile literare*“³⁾, cum zice aiurea tot d. Maiorescu și că:

„pentru intăia oară s'a arătat în „Convorbiri“ o direcțiune în contra limbii obicinuite pe atunci în multe scrieri ale literaturii romîne.

„Critica voia pe de-oparte să combată construcțiunile arbitrare ale filologilor, care sub cuvînt de „purificare“ întocmeau un vocabular de termeni necunoscuți Romînului și depărtau vorbirea claselor culte dela izvorul de viață al limbii populare.“⁴⁾

1) *Scrisori*, p. 28, 44.

2) *Critice*, II, p. 291.

3) *Op. cit.*, I, p. 301.

4) *Op. cit.* II, p. 245.

...Ceea ce este, cum s'a văzut deja și mai ales cum se va vedea în cele ce vor urma, absolut fals, căci *A. Russo a scris mult mai mult, mai pe larg, și cu argumente mai variate decât d. Maiorescu în contra stricătorilor de limbă*, așa de mult încît „cere ertare pentru nevoia în care s'a aflat de a spune de trei și patru ori tot acele lucruri și acele idei...“¹⁾. Că Moldova luptase mult pentru ferirea limbii de „construcțiunile arbitrare ale filologilor“, era așa de cunoscut Moldovenilor, încît Alecsandri, în 1868²⁾ constată că: „*Tot Moldova, sărmana, păstrează simțul bun și gustul estetic în privirea literaturii... Tot Moldova, ca mai înainte. Cînd vom arăta, în altă parte a studiului, activitatea critică în privința limbii a fiecărui critic în parte, se va vedea că A. Russo i-a întrecut pe toți la un loc.*

✓ E curios cum d. Maiorescu afirmă aceste lucruri, cînd Alecsandri, în „scrisorile“ sale către d. I. Negruzzi, chiar dela apariția *Convorbirilor*, pomenește neconținut de *Romînia literară*, ceea ce va fi făcut și prin viu graiu. De sigur că conducătorii Junimii cunoșteau pe „sora“ mai mare a revistei lor și vor fi cetit și pe A. Russo în care se găsește tot atîta critică, cit în toți ceilalți critici la un loc și în mai multe direcții de cit la toți. E imposibil ca Junimea, care a fă-

1) *Cugetări*, Revista Romînă, p. 357.

2) *Scrisori*, p. 31.

cut procesul literaturii și culturii rominești, care a vorbit, cu tonul cunoștinței de cauză, de *vechea direcție*, să nu fi cunoscut literatura și direcția „veche” care au precedat-o. Nu se poate ca faptul, că Alecsandri vorbea neconținut în „scrisorile” sale de *Romînia literară*, să nu fi făcut pe junimiști să cetească acea revistă, dacă nu vor fi cetit-o chiar cînd ea apărea, căci întemeetorii „Junimii” erau oameni de aproape douăzeci de ani, cînd apărea *Romînia literară*, iar această revistă, la care colaborau toți scriitorii romîni de pretutindene, avea o mare răspîndire și un mare răsunset. În *Săptămîna (Amintiri de la Junimea)* d. Panu, care e din o generație mai tînără, vorbește de revistele mai vechi moldovenești.

Că tendința și spiritul *Convorbirilor* nu au fost o noutate, o mărturisește de altmîntrelea și d. Maiorescu, cînd zice, cum am văzut, că *direcția nouă* începe cu Alecsandri dela 1860—era imposibil să nu vorbească despre „criticul” Alecsandri, căci acesta era în Junimea.—Ba d. Maiorescu mărturisește chiar și influențarea de cătră vechea școală critică, mărturisește că Junimea este o continuare a acelei școli, cînd ne spune că :

„V. Alecsandri, prin scrieri și *sfaturi* orale, ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor și de a o primi așa cum iese ca un isvor limpede din mintea poporului”¹⁾.

1) *Critice*, I, p. 366.

Despre felul acelor *sfaturi*, ne putem face idee din *sfaturile* pe care V. Alecsandri le dă, în „scrisori“, directorului Convorbirilor, d-lui I. Negruzzi. Odată îl sfătuește să lovească „in ceata chiloasă a *pedanților*“¹⁾, dindu-i ajutor prin „copiile după natură“ (anul 1869); altădată (acelaș an) prevede că *Convorbirile* vor ajunge o Academie a bunului gust. Dar încă mai innainte, în 1868, îl sfătuește pe d. Negruzzi să nu cadă, împreună cu d. Maiorescu și Junimea, în „aberăciuni“ și „elucubrăciuni“, *căci i se părea că Junimea nu se ferește destul de pedantism*²⁾. Dorința lui V. Alecsandri—directorul *Romîniei literare* și colaboratorul lui A. Russo—este „ca reușita victorioasă a *Convorbirilor* să fie cel mai

1) Cu acest cuvînt—„pedant“—ocăărăște A. Russo, în scrierile sale, pe latiniști.—Și, un fapt caracteristic, istorisit de d. Panu în „Amintirile“ sale „dela Junimea“: La înființarea societății ieșene, care a fost Junimea, fondatorii se opriseră mai întâiu asupra numelui de *Ulpia Trajana*... Dar, pentru o școală antilatinistă, numele nu era potrivit... D. Teodor Rosetti a propus numele de *Junimea*... D. Pogor, mulțumi!, începu atunci să cinte pe nas ca un preot și întreabă de trei ori, ca la botez—: „S'a lepădat copilul de Satana *pedantismului*?“ (*Săptămîna*, anul 1903, No. 43).

2) În 1868, așadar, Alecsandri, reprezentant al *vechii* critice moldovenești, este mai dușman al pedantismului lingvistic, decît Junimea.—Într'un *Anuar* din 1863, d. Maiorescu scrie cu *ă*, întrebuințază *ti* în loc de *ț*, duplică consoanele, scrie *ó* în loc de *oa*, scrie pe *ă* cînd cu *ă*, cînd cu *ě*, după derivațiune, scrie terminația *iă* în loc de *ie*. etc. (*Săptămîna*, anul 1904, 82)—este mai puțin dușman al „pedantismului“ decît A. Russo în 1855...

bun răspuns atât la atacurile Ardelenilor, cât și la tăcerea bucureșteană¹⁾.

X Așa dar, după mărturisirea d-lui Maiorescu, după „scrisorile“ lui Alecsandri.—Junimea a fost sfătuită de Alecsandri. Dar Alecsandri nu era decît unul dintre reprezentanții spiritului critic moldovenesc. Și, dacă studiem cu atenție mișcarea culturală de la 1840 încoace, vedem că inițiatorul acestui curent critic e M. Kogălniceanu, iar teoreticianul e A. Russo.—V. Alecsandri a fost influențat, desigur, de aceștia și în teoriile lingvistice—poate mai mult decît în privința literaturii populare,—a fost influențat, doctrinizat de către primul teoretician al teoriei fenomenaliste a limbii la Romîni, de dușmanul sistematic al „aberăciunilor și elucubrăciunilor“, de A. Russo.

Și cînd Alecsandri da sfaturi, în realitate sfaturile erau date de vechea școală critică, al cărui teoretician a fost A. Russo.

X Chiar dacă n'am fi surprins această filiație, tot eram îndreptățiți s'o bănuim, căci ar fi fost curios să se nască în Iași, distanțate numai prin doisprezece ani, două reviste critice, *Romînia literară* și *Convorbirile*, cu aceleași tendinți, fără ca cea din urmă să fie o continuare firească a celei dintăiu.

O revistă e sprijinită, gustată de un public,

1) *Scrisori*, pp. 46, 49, 36, 38.

are nevoie de o atmosferă priincioasă—publicul ; e susținută de un cerc—in specie, de societatea Junimea ¹⁾. Dar cine pregătise acest *public*, din care eșise acest *cerc*, dacă nu vechea critică, vechea cultură moldovenească? Așa dar, prin atmosfera intelectuală, prin sfaturile lui Alecsandri, prin—desigur—lectura vechilor reviste și—desigur—și prin cultura serioasă a conducătorilor Junimii, se explică apariția acestei societăți și a revistei *Convorbiri literare*, care va continua—mai liniștit, mai multă vreme și mai ușor, din pricina condițiilor mai bune ale țării—opera criticilor și a revistelor din trecut, în unele privințe mai cu succes, în unele mai cu îngustime, mai fără comprehensiune, dar adăogînd și puncte nouă de privire, părăsind însă, din nefericire, unele puncte de privire foarte importante din cele ale vechii critice moldovenești,—deosebiri care rezultă și din deosebirea dintre vremea dela 1840—1860—și cea următoare, și din deosebirea de temperamente dintre critici.

1) Vezi (*Critice*, II, p. 336 și următoarele) caracterizarea cercului Junimea, de către d. Maiorescu, ca o societate de oameni iubitori de literatură și știință, inzestrați cu cunoștințe felurite:—discuții, observări critice, un vis al inteligenței... Vezi și *Amintirile* d-lui Panu din *Săptămîna*.

VI

Evoluția spiritului critic. — Deosebirile dintre vechea școală critică moldovenească și „Junimea“.

Epoca, în care se dezvoltă școala critică de dinaintea de Junimea și care ține dela 1840 până la Unirea definitivă, se deosebește cu totul de aceea a Junimii.

După 1821, deși nu încetează stăpînirea turcească, țările romine cad din ce în ce sub influența rusească, care începuse mai de demult. Apăsarea și impertinența rusească se accentuează neconținut și, dela convenția de Ackerman făcînd un pas, ajunge la impunerea *regulamentului organic* care, din punct de vedere politic, nu este decît organizarea țărilor romine așa, încît să fie scoase de sub stăpînirea turcească spre a trece sub cea rusească. Țările romine devin *miza* în jocul dintre Turci și Ruși, în care Rușii trișează mai bine.

Din această situație rezultă mai întăiu o mare *umilire națională* pentru Romîni, care devine

singerătoare pentru acei care cugetă și simt. Consulul rus e mai presus de Domn, căruia îi poruncește și-i indică ce măsuri să ia în contra protestatorilor, pentru care, adesea, în forul său interior, Domnul are toată simpatia. Cei care mai păstrează o scintee de naționalism și demnitate trebuie să sufere în tăcere. Kogălniceanu ¹⁾ ne spune că a văzut pe redactorul *Gazetei de Moldova* (Asaki) plîngînd, în vremea ocupației rușești, că trebuia să injure pe bărbații filoromîni din Europa. Cei care aveau curajul să-și manifesteze iubirea de țară, erau trimiși în surgun. Inutil să mai aducem nume de scriitori și patrioți închiși la mănăstiri. Toată grija Rușilor este de a innăbuși *naționalismul* și *liberalismul*, care au fost două aspecte ale aceluiași ideal social.

Despre gradul de umilire națională, ne putem face o idee, gîndindu-ne la faptul relatat de Dionisie Eclesiarhul ²⁾, care ne spune că un căpitan-pașa, venind în București cu oamenii lui, și-a permis să poruncească boerilor să le aducă jupînesele la o orgie, rușine de care n'au scăpat boerii—anatomiceste, nu moralicește—decît înșelînd pe Turci, aducîndu-le femei de pe „poduri” și crișmărese, și dîndu-le drept soțiile lor... Iar A. Russo ³⁾ ne spune că haiducul Grozea spunea

1) *Jurnalismul romînesc*, Romînia Literară. p. 67.

2) *Tesauru de Monumente Istorice*, II, p. 194.

3) Probabil el.—Vezi P. V. Haneș, *Alexandru Russo*. p. 95.

la judecată: „Voi faceți temenele la Muscali, pentru că petreceau cu fetele și nevestele voastre!“

Din această situație umilitoare, mai rezultă și un jaf fără milă, la care erau supuși țărânii care, ei, trebuiau să îndeplinească nevoile armatelor rusești — și turcești — care se perindau pe aici.

Și boerii, clasa *conducătoare* a nației, căreia îi revenea rolul să se opună, pe cât se putea, acestei umiliri, nu-și făceau datoria, ca clasă, bine înțeleasă, căci au fost și excepții fericite.

Acești boeri, zice Kogălniceanu, se prăpădeau după străini; unul a declarat că, „dacă ar ști că are vre-o picătură de sînge de Romîn și-ar tăia brațul și ar scăpa de ea...“¹⁾. Iar C. Negruzzi ne spune că damelor le era rușine să *știe bine romînește* și, ca să dovedească că nu știu, pronunțau: „mozicule“, „nu stiu“, „zos“...²⁾ A. Russo ne spune că clasa înaltă din Iași ducea o viață *turcească, orientală, ura ce e romînesc* și era *ignorantă*...³⁾. Chiar C. Negruzzi, care a fost un conservator, *primul jurnalist*, cum vom vedea, ne spune că sub Fanarioți boerii vorbeau grecește, n'aveau demnitate și erau unealta străinilor...⁴⁾. Și G. Sion ne arată cum, după 1800,

1) D. A. Demidoff în *Moldavia*, „Dacia Ilirică“, p. 296.

2) *Scrieri*, I, p. 337.

3) *Iași și locuitorii săi în 1840*, vezi P. V. Haneș, op. cit. p. 55.

4) *Op. cit.* I, p. 278.

boerii își vindeau agenților ruși țara pe bani). Și iarăși, tot C. Negruzzi ne spune că aristocrația *veche* a fost „o idră, care mușca cînd poporul, cînd pe ocirmuitori“²⁾,—vorbe, care se potrivesc încă și mai bine (cetiți istoria) pentru boerii de după 1821, care, cum arată pe larg și A. Russo³⁾ au cerut să plece Fanarioții, ca să ia ei domnia și care, la 1821, au fugit în Bucovina și au început să atace pe Ioniță Sandu Sturza că s'a unit cu „cărvunarii“ (boerii mici) și *să-l pîrască la Turci*, pentrucă acest Domn nu voia să le cedeze, să-i scutească de orice dări, care apoi să fie plătite numai de țărani, să le pună la discreție toate celelalte clase; cerînd, pe de altă parte Rușilor, ca și în vremea Ecaterinei a II-a, să ia în stăpînire Moldova, pentru a li-o da apoi pe mîna lor.

Și în adevăr, Rușii, pentru a-și ajunge scopul de dominație asupra țărilor, ciștigă pe boeri în partea lor, dîndu-le, în schimb, țările pe mîna. *Regulamentul organic* este legiferarea exploatarii claselor de jos de cătră boeri, căci exploatarea seculară acuma ajunge aproape de culmea ei. Toată strădănuința boerilor, de la începutul veacului încă, se cheltuise în direcția aceasta. Toate proiectele de *constituție*, pe care le igno-

1) *Din Arhivele Chișinăului*, în „Suvenire Contemporane“.

2) *Op. cit.* I, p. 272.

3) *Sîrșitul Amintirilor*, „Romînia literară“.

rează d. Rădulescu-Motru (vezi cartea d-sale : *Cultura romînă și politicianismul*¹⁾), și acea dela 1802 și cele dela 1821, concepute în Bucovina, de boerii fugari, toate sînt legiferarea exploatării desăvirșite a claselor de jos—in ultima analiză a țărănimii. *Constituția* (d. Rădulescu-Motru ignorează că Regulamentul organic este „constituție“) dela 1834 e, însfirșit, realizarea aproape completă a dorințelor boerilor, care capătă dela Ruși ceea ce Ioniță Sandu Sturza, deși el însuș de neam mare, dar „boernaș“, nu voise să le dea la început de loc, iar mai tirziu, silit de Ruși intențiți de boeri, numai în parte.

Cetiți istoria și vedeți la ce chinuri erau supuși țărani și sub Fanarioți și după aceea, sub Regulamentul organic. Dionisie Eclesiarhul ne arată chinurile îngrozitoare, caznele, pe care le îndura țărani sub Fanarioți²⁾. Constantin Rado-vici din Golești ne zugrăvește cu durere starea țărănimii din vremea sa (1826), exploatarea ei

1) În cartea aceasta, d. Rădulescu-Motru vrea să justifice filozoficește atitudinea junimistă față cu liberalismul. Teza pe care vrea d-sa s'o dovedească e următoarea : Țara romînească trebuia lăsată să se dezvolte normal; constituționalismul, formele de viață nouă, n'au fost necesare, din contra, au fost dăunătoare. Schimbările le-au făcut cei dela 1848, nu pentru că erau trebuitoare, ci ca să-și satisfacă visurile lor de utopiști esteni, înculți și ambițiile lor personale,—pentruca să creeze o formă socială, în care ei și ai lor să poată exploata, prin budget, avuția națională.

2) Tesauru de Monumente istorice., II, p. 193.

de cătră boeri.—Constantin Radovici din Golești mărturisește că și el a făcut ca alții și mărturisește că, după ce și-a deschis ochii, în urma călătoriei în Apus, l'a apucat mustrarea de conștiință și ferecește pe aceia, care n'au făcut ca dinsul, care n'au stors poporul!—; V. Alexandri, în articolul său despre C. Negruzzi ¹⁾ ne vorbește de mizeria țărănimii, de deposedarea cu sila a răzeșilor, de umilirea breslașilor și de robia Țiganilor din vremea domniei Regulamentului organic, a acelei *constituții oligarhice*, făcută de boeri și impusă țării de baionetele rușești. Adevăratele clase românești: *țărănimea, breslele și boernașii* sint date în stăpinirea și exploatarea boerilor *înstrăinați* și slugarnici față cu străinii, în stăpinirea acelei clase care, cum am văzut, se rușina să fie rominească și care, cum ne spune și Alecsandri, în articolul citat mai sus, și A. Russo în „Iașii și locuitorii săi în 1840”, uitase și noțiunea și cuvintul de *onoare*.

Ar fi ușor să dau toată culoarea neagră a tabloului, dacă n'ași cita de cit faptele din volumele V și VI ale Istoriei Rominilor a D-lui Xenopol. Dar cred că și le poate reaminti oric ne le-a citit, și le poate consulta și d. Rădulescu-Motru. Am ținut numai să fac o schiță, folosindu-mă de câteva citațiuni mai ales din scriitorii despre care

1) Opere Complete, Proză, p. 573.

e vorba în acest articol, — pentru a-i caracteriza și cu acest prilej.

Așa dar, în vremea cînd a apărut vechea școală critică moldovenească, țara era umilită, sub călcăiul moscovit, boerii, desprețuitori ai rominismului, apăsau de moarte clasele de jos și mai ales pe țărani, dați plată lor de Ruși, în schimbul ingenuncherii țării.

Am spus că încă dela 1802 boerii proiectează o *constituție oligarhică*. La 1821, boerii fugiți în Bucovina proiectează constituții peste constituții, care de care mai oligarhice, mai legiferătoare de exploatarea țăranilor. Scopul lor este să reducă puterea domnilor, să-i facă unelte în mina lor de exploatare. Ionița Sandu Sturdza se opune; apoi, cum am spus, le cedează silit de Ruși, după convenția de la Ackerman. Iar Regulamentul organic este încoronarea succesului lor.

Dar la dorințele boerilor fugiți în 1821, se opune clasa boernașilor care, neglijată, departe de putere, devenise o clasă *revoluționară*. Această clasă, din cauza intereselor sale, ia o atitudine democratică și devine, ca întotdeauna, reprezentanta *tuturor claselor desmoștenite*. Ionică Tăutu¹⁾ este reprezentantul teoretic al acestei clase și al acestor tendinți. El opune proiectelor de consti-

1) Vezi sfîrșitul *Amintirilor* lui Russo și articolul citat al lui Kogălniceanu despre *Demidoff*, din Dacia literară.

tuții oligarhice ale marilor boeri, un proiect de *constituție liberală*, în care cere reforme dictate de interesele claselor apăsate. Ionică Tăutu, pe care A. Russo îl compară cu P. L. Courier, era, ne spune A. Russo, versat în literatura politică europeană: Boernașii îndurerați se dedau doctrinelor filozofice ¹⁾. Atît boerii mari, cit și boernașii (prin I. Tăutu) își *teoretizează* interesele cu ajutorul literaturii politice europene.

Va să zică vedem că sînt în luptă *interese reale*, și „europenismul“ („străinismul“) servește numai spre a găsi formule pentru aceste interese. Întreb pe d. Rădulescu-Motru: Este acesta raționalism, slăbiciune intelectuală, șarlatanism? Filozofilor de felul d-lui Rădulescu-Motru le-a răspuns de mult, cu anticipație, unul din acei „raționaliști șarlatani“, A. Russo:

Va veni vremea, dacă n'au și sosit, în care și noi, tinerii de pe la 1835, tinerii și bonjuriștii suri de astăzi vom fi chemați bătrini; vom fi giudecați, *nu după ceea ce am făcut, dar după ceea ce mințile strechiete or socoti că au trebuit să facem*; vom fi osîndiți, nu după greutatea luptei și a vremii de atunci, ci după *patima partizilor* și după placul opiniei publice.... ²⁾

✓ Luptele din prima jumătate a veacului al XIX-lea sînt lupte între categoriile sociale, lupte de interese sociale, din care, în vremea Regulamentu-

1) *Amintiri*, „România literară“, p. 507.

2) *Cugetări* „România literară“, p. 86.

lui, es invingătoare cele ale clasei boerești, cum, după 1848, vor eși invingătoare, cel puțin în parte, interesele altor clase.

Până la convenția de Ackerman, 1826, ascendentul îl au, până la un punct, dorințele boernașilor. După aceea, revendicările de castă ale boerilor se realizează tot mai mult, până ce capătă realizarea aproape deplină sub Regulamentul organic.

Dar boernașii înfrinți nu se lasă și, reprezentând și pe celelalte clase, duc lupta împotriva *constituției oligarhice* impusă de Ruși, în favoarea unei *constituții* favorabile claselor de jos, în favoarea *constituției liberule*—*aceasta este, până la un punct, lupta generației dela 1848*¹⁾.

În Muntenia pe lingă boernași se alipește, *conștient*, și clasa mijlocie, care în Moldova aproape nu exista, și de aceea „revoluția“ munteană este mai serioasă.

Așa stau faptele *istoricește*. Acei care, ca d. Rădulescu-Motru, atacă pe cei dela 1848 ca pe niște șarlatani raționaliști, nu știu istoria Românilor...

✦ *Criticii*, de care vorbim în acest studiu, fac parte din clasa boernașilor și sînt reprezentanții acestei clase și, prin simpatie, ai tuturor clase-

1). E interesant de relevat aici, că revoluția japoneză din 1868,—prin care a fost zdrobită puterea „șogunilor“ și pusă temelie Japoniei moderne,—a fost săvîrșită tot de o clasă de boernași,—acei celebri „samurai“, care și astăzi constituie forța vie a statului japonez.—pe cînd boerii cei mari, „daimios“, înainte și după revoluție, reprezintă numai puterea de inerție, în apărarea străvechilor privilegii.

lor apăsate, A. Russo e chiar și pentru drepturile Evreilor, cași Kogălniceanu care, in *cerințele* sale dela 1848, reclamă drepturi pentru acest neam: Intotdeauna o clasă apăsată, cînd își revendică drepturile, se face, până capătă aceste drepturi, apărătoarea tuturor celorlalte grupuri nemulțumite. Năzuințele acestor oameni au căpătat formula teoretică dela Apus, unde au fost, unde au învățat, unde au făcut cunoștință cu literatura politică.

In starea țărilor romine, așa cum am schițat'o, și ca reprezentanți ai clasei boernașilor, care luptau de mult cu boerii, acești *critici*¹⁾ n'au putut fi decit „revoluționari“, urmași ai lui Ionică Tăutu dela 1821. Cauze adinci sociale explică atitudinea lor politică, și nu contactul cu Apusul. Contactul cu Apusul putea numai să-i întărească in atitudinea lor de nemulțumiți și prin puterea contrastului și prin cunoașterea *teoriilor*, adică prin conștientizarea instinctelor lor. Constantin Radovici din Golești, intors din străinătate, la 1828, cînd plînge înapoiarea și nefericirea țării sale, prin contrast cu Apusul, *nu inventează* înapoiarea, nefericirile, jafurile și umilirea...

Așa dar, acești critici sint constituționaliști liberali din pricina stării țării lor din epoca in care ei trăesc și luptă.

1). Afară de cel mai neînsemnat, C. Negruzzi, care, cum vom vedea, din cauza temperamentului său, nepotrivit cu nevoile epocii, n'a fost revoluționar, fără să îndrăznească, nu-i vorbă, a spune ceva împotriva revoluționarilor.

O altă cauză, care a contribuit la schimbările sociale din veacul trecut, a fost și fatala presiune a Apusului asupra țărilor romine, care, cum s'a zis, sint ca niște provincii ale *Europei*, în imposibilitate de a rămînea în afară de mișcările sociale ale continentului.

Apoi, să nu uităm, că în mișcările sociale joacă rol și idealismul, adică dorința altruistă de a lucra pentru adevăr, pentru bine și pentru frumos. În accentele lui Constantin Radovici din Golești, de sigur, nu e vorba de interesul de clasă, ci de tristețea unui suflet, care compară adevărul, binele și frumosul din Apus cu înjosirea și mizeria din patria sa,—din care se naște dorința dezinteresată, ce dă naștere sacrificiului dezinteresat pentru o cauză: idealismul. Și—lucrurile omenesti sint foarte complicate—desigur că și la clasele *interesate* în schimbarea țării, a avut un rol și idealismul, căci sufletul omenesc, spre onoarea lui, se revarsă în totdeauna peste granițele interesului individual, dovadă chiar îmbrățișarea sinceră a intereselor celorlalte clase apăsate de cătră o clasă apăsată, care luptă pentru schimbare...

✱ La Alecsandri mai surprindem o cauză de nemulțumire, deci încă o cauză pentru atitudinea sa. Alecsandri, cum vom vedea aiurea, a fost un patruzecioptist junimistizant (Am spus deja că C. Negruzi a fost un junimist, *primul*, mai bine,

a fost un „junimist“, care a luat parte la mișcarea dela 1848.

Într-o scrisoare din 184...¹⁾ zice corespondentului său:

„Crescuți amîndoi în Franța din copilăria noastră, ne-am despărțit de un an, *lung cît un secol*; tu ai mai rămas la Paris, o! *fericitule între fericiți!* iar eu m'am întors la Iași“,—

pe care (în *Iașii în 1844*²⁾) îl descrie cu dispreț ca pe un oraș „semi-oriental“, fără arhitectură, fără splendoare, incult și plin de glod³⁾,—în care meritul bonjuriștilor nu e recunoscut și unde, cum zice aiurea :

„Noi (bonjuriștii) nu mai avem lege, sintem eretici, provocăm boerii la duel, mîncăm oamenii, criticăm abuzurile, etc“....

și, ceva mai departe :

„*Ce zici, amice, de elementul, în care sintem chemați a trăi noi, elevii academiilor din Franța și Germania?... noi care avem aspirați și orizonuri necunoscute sub orizonul țării?*“⁴⁾

—sentimente, care lipsesc la A. Russo și M. Kogălniceanu, care au fost *adevărați liberali*, sentimente, care ni-l arată ca pe un lamartinian fin, rău impresionat *esteticește* de societatea ieșană, și

1) *Opere complete*, Teatru, I, p. VII.

2) *Opere complete*, Proză, p. 99.

3) Ceia ce spune și C. Negruzzi în articolul „Paveaua“, *Calîndar pentru poporul român*, 1846.

4) *Opere complete*, Teatru, I, p. IX.

din care vedem la Alecsandri, pe lingă, desigur, o sinceră nemulțumire de mizeriile țării, și ceva din ceia ce se chiamă *dandysm* ori *snobism*.....

Dar vom vorbi pe larg despre Alecsandri aiurea. ✕ Așa dar, umilirea națională, interesele de clasă ale boernașilor, — și ale negustorilor în Muntenia, — presiunea europeană, idealismul unora, snobismul altora, sînt cauzele mișcării liberale dela jumăta-tea veacului al XIX-lea.

✕ *Criticii dela mijlocul veacului al XIX-lea nu au putut fi, prin urmare, decît constituționaliști liberali.*

După 1866 ¹⁾, dorințele cele mari se îndepliniseră și fericirea nu venise nici atît de mare cît se spe-rase, nici egală pentru toți.

Un singur lucru era clar numai: vremea u-milirii naționale trecuse.

Constituția liberală nu putea fi privită cu ochi buni de boerii cei mari, căci, prin această consti-tuție, ei trebuiau să împartă puterea cu alții. Nu-i vorbă însă, această constituție a fost așa fă-cută, încît să nu-i jignească prea mult în intere-sele economice. Egalitatea în fața legii, în fața autorităților, care i-ar fi putut jigni, deși înscrisă în constituție, n'a fost și nu este încă. Dar, oricum

1) Și chiar mai înainte: Kogălniceanu, în 1855 (*Ro-mînia literară*, 1855, 53) ne spune că „entuziasmul” dela 1848 slăbise, din cauza „materialismului vrstei coapte, a visurilor ambiției neîmplinite, a orgoliului pozițiilor cîștigate”, din cauza unui fel de ante-junimism....

acest atentat, — constituția liberală — la atotpater-nicia boerilor, i-a făcut să nu aibă simpatie pen-tru dinsa.

Pe boernași, constituția liberală, odată ciștigată, n'a putut să-i mai entuziasmeze, pentrucă, legile economice lucrînd, boernașii au început — mai bine: au continuat — să decadă, stîrnindu-li-se a-cuma, ca concurență, o nouă clasă, burghezia.

Burghezia, creată în parte de Stat, ajutată de el a se întări, ea singură a fost mulțumită.

Profesiunile liberale și funcționarii au fost și ei mulțumiți, căci au fost o clasă creată de noua stare de lucruri, și cu atît mai mulțumiți, cu cî-pe atunci, nefiind concurență mare la locuri, erau prețuiți și bine plătiți. Numai mai tîrziu, de pe la 1880, o parte din această clasă începe să fie nemulțumită, unii suspinînd după vremurile vechi (Delavrancea, în „Odinioară“ și aiurea, și mai ales Eminescu), alții visînd un viitor fericit (so-cialistii), toți însă plecînd, conștient sau inconștient, de la durerea simțită pentru dispariția ve-chilor clase, boernași, bresle, din care făceau parte și ei și — un sentiment mai intelectual — dela du-rerea produsă în ei de mizeria țărănimii. Unii căutau refugiul în trecut, alții în viitor. Toți erau nemulțumiți de starea nouă de lucruri; de aici, în mare parte, pesimismul generației eminesciane.

Negustorii mici romîni, meseriașii romîni au fost, mai ales în Moldova, distruși în noua stare

de lucruri. Ei trebuiau să fie împotriva acestei stări, căci, dacă politicește deveniseră cetățeni liberi, economicește, cu introducerea vieții și nevoilor complicate apusene, ei erau meniți peirii.

Țărănimea... dar țărănimea a suferit dela sfirșitul epocii eroice, până azi. Este drept că noua stare de lucruri ar fi îngăduit țărănimii să-și cucerească o viață omenească, dacă ea ar fi știut să se folosească de legiuirile nouă.

Așa dar, mai toate cauzele, care făcuse pe A. Russo și pe ceilalți să fie constituționaliști liberali, *acum nu mai erau*.

Nu mai era nici umilirea națională, nici interesul de clasă, nici idealismul... Nu mai era nici *snobismul*, căci acuma orașele noastre deveniseră mai „civilizate“, și tinerii nu mai au cuvint să se simtă ca în pădure. Ba încă acei care încep să devină mai reacționari, deși la 1840 nu puteau suferi „semi-barbaria“, acum suspină după acea semi-barbarie (Alecsandri, în unele *piese* și în unele „scrisori“).

La Junimea au fost multe feluri de oameni. Ne mărginim la d. Maiorescu. Asupra d-sale nelu-crind acele cauze, care au lucrat asupra lui A. Russo și, *pe de allă parte, d-sa neînțelegînd fatalitatea faptelor istorice și scăpîndu-i considerația că binele va veni tocmai prin ducerea cît mai departe a constituționalismului liberal, adică prin stourcerea a tot ceia ce poate da el,—d.*

Maiorescu a fost impotriva constituționalismului liberal, deși nu tocmai consecvent, cum vom vedea, a fost, cu un cuvânt, impotriva formelor nouă — vestita d-sale luptă impotriva formei goale, deși d. Philippide arată că și activitatea d-lui Maiorescu a fost crearea și încurajarea formei goale, numai cit a formei copiată „întocmai după forma științii moderne“ 1)

Aceasta este deosebirea esențială între vechea critică, reprezentată prin A. Russo, M. Kogălniceanu, Alecsandri până la un punct (și nu și C. Negruzzi, care a fost exact ca d. Maiorescu) — și d. Maiorescu.

Acum să vedem celelalte deosebiri.

✗ În privința limbii și a literaturii, deosebirea stă în aceia că, pe cînd vechea școală a luptat mai mult impotriva stricătorilor de limbă și a influențelor străine în literatură, d. Maiorescu a luptat mai mult impotriva prostului gust literar, sau în contra lui „scrieți, băeți, numai scrieți!“ ...

Din cauza apăsării și umilirii Romînilor de către Turci, Ruși, Unguri, Fanarioți, se naște tendința de a dovedi, cu orice preț, romanitatea poporului romîn și latinitatea limbii. Începe curentul latinist — de necesitatea căruia își dă samă și un antilatinist din vremea aceia, V. Alecsandri 2), |

1) *Specialistul Romîn*, p. 77.

2) *Scrisori*, p. 54.

dar acest curent, tot purificind limba, tindea la desființarea ei. Pe de altă parte, contactul cu civilizația franceză pricinuind o puternică invazie de elemente franceze, pe lângă cele necesare—neologismele—se imbulzesc o mulțime de cuvinte de prisos—barbarismele. Primejdia desființării limbii rominești a fost mai ales în vremea vechi critice moldovenești: pe vremea cînd Laurian, Pumnul, Eliade și alții căutau să schimbe limba.

✓ Acel care, teoreticește, a reprezentat spiritul de conservare, a fost Alecu Russo, care a adus toate argumentele cu putință și care a scris, în scurta-i carieră, mai mult decît toți ceilalți teoreticieni din vremea lui și de după el, la un loc, și care, ca întotdeauna, și-a dat samă de cele ce se petreceau în fața sa :

„Moderna ură politică a Moscalilor, de care poate frații de peste munți, ca mai depărtați, nu erau și nu sînt pătrunși ca noi, ne au aruncat în italianism, în franțuzism și în alte isme, ce nu erau și nu sînt rominism, însă primejdiile politice, încît privește robirea sufletului romîn, au trecut, adevăratul rominism trebuie a-și rîdica capul“¹⁾).

{ A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva stricătorilor de limbă, decît d. Maiorescu.

În privința literaturii, chestia trebuie privită din două puncte de vedere: al caracterului specific

1) Cugetări, România literară, p. 339.

romînesc: originalitatea ; și al calităților artistice : valoarea estetică.

Din primul punct de vedere, școala veche critică, iarăși, a luptat mai mult, aducînd argumente mai multe și mai complete. La începutul influenței franceze, Romîni imitează servil pe străini ; Alecu Russo zice că într'o bucată romînească vezi imediat cum cutare pasaj e luat din Hugo, cutare din Lamartine, cutare din Byron etc... Ca și în privința limbii, cu care din acest punct de vedere are mare înrudire, literatura e în primejdie a nu fi romînească. Și, ca și în privința limbii, primejdia cea mare e în vremea vechii școli critice.

A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva imitației servile, decît d. Maiorescu.

Din al doilea punct de vedere, *al calităților artistice, d. Maiorescu a luptat mai mult, a scris mai mult și a adus mai multe argumente.* În adevăr, acum primejdia „stricării originalității“, cum ziceau cei vechi, în literatură, ca și în limbă, ea încă—este și azi—dar nu mai era așa de nare. Prin lupta vechii școli critice, prin influența citorva opere bune (Alecsandri, Alexandrescu, ec.), prin accentuarea, cu alte cuvinte, a procesului de *asimilare* a culturii străine, primejdia stricării originalității limbii și a literaturii nu mai este mare : *D. Maiorescu, deci, va lupta mai pu-*

tin în direcțiile acestea, prea puțin chiar. — D. Maiorescu a fost mai mult împotriva „constituției”, care era necesară, decît împotriva spiritului străin în literatură, care nu era necesar, căci un spirit și o literatură rominească existau, — în popor... Acuma însă, din cauza *răspîndirii culturii*, din cauza creșterii *încederii în sine*, după realizarea atîtor visuri mari, țara, toată, începe a scrie: maculatura literară ia proporții îngrijitoare, *bunul gust* e în primejdie, cum nu fusese mai înainte. *De aceea d. Maiorescu va lupta mai ales, împotriva stricătorilor gustului estetic al publicului.*

Trebue să mai adăugăm aici o altă direcție, în care a luptat d. Maiorescu mult mai mult decît vechea critică — în vremea căreia nu era încă destule motive de luptă, — e vorba de *lupta împotriva falsificării adevărului în știință*, deși, cum arată d. Philippide¹⁾, d. Maiorescu a confundat știința cu *perfectiunea formei științei*. În procesul de adaptare al culturii străine, desigur că slăbiciunea trebuia să se manifesteze mai ales în domeniul științific; chiar azi, în această privință, sinten încă în perioada de tranziție. Am arătat aiurea că *Convorbirile literare* au primit bine revista *Contemporanul*, pentru că această revistă din urmă, în literatură, aducea, prin accentuarea necesității unei limbi curat rominești, un sprijin tendințelor

1) *Specialistul român*, p. 77.

Convorbirilor literare. Spuneam că primirea bună se mai datorește și altor motive... Citeva din acele altele sînt următoarele : Doctrinile științifice, mai ales darwinismul : d. Maiorescu a fost întotdeauna darwinist ; ateismul : d. Maiorescu, cum arată și d. Panu, a trecut întotdeauna drept ateu ; transplantarea, în general, a științii pozitive în țara noastră : introducerea și asimilarea ei ; lupta împotriva pseudo-științii ; lupta împotriva plagiatului ¹⁾.

1) Plagiatul are o istorie interesantă în țara românească. Acumularea capitalurilor, la început, se datorește în mare parte spoliatiunii, furtului. În acumularea capitalului nostru intelectual s'a întimplat acelaș lucru. La început se plagiază în știință pe o scară întinsă, după cum se plagiază și'n literatură,—dar plagiatul acesta dela începutul culturii românești nu se poate caracteriza—moralicește—ca un furt, pentrucă plagiatorii n'au conștiință că sînt vinovați, că fură. Scriitorii de la începutul veacului spun adesea : „luat din alte limbi“ și adesea nu spun nici atîta, pentrucă *cine e autorul* nu prezintă nici o importanță. Pentru omul incult *cine e autorul* e o întrebare fără interes : în mahala se cetesc grozav *Dramele Parisului*, dar nimeni nu știe că sînt de Ponson du Terrail, deși numele acestuia e scris pe euptă ; pe mahalagioaică o interesează cartea, subiectul, și nu *cine a scris cartea*. Cînd Anton Pann publică *Noul Erotocrit*, nici pentru dînsul, nici pentru cetitorii săi nu avea importanță autorul. De aceea, acei care vorbesc astăzi cu dispreț despre plagiatul din prima jumătate a veacului al XIX-lea, greșesc. Pe vremea *Contemporanului* însă, oameni mai sus puși, profesori de universitate și de liceu, nu mai pot fi tratați ca un Anton Pann. Aceștia, acumulînd prin furt capitalul intelectual românesc, sînt vinovați. Amoral sau imoral, plagiatul a fost fatal, pînă la un punct util. Dar trebuia să i se pună un capăt, trebuia să se înceapă odată mai mult *asimi-*

Și, fiindcă pe vremea d-lui Maiorescu, ca și mai pe urmă, primejdia cea mai mare era stricarea bunului gust și lipsa de seriozitate științifică, vădită d-lui Maiorescu mai cu samă ca lipsă de seriozitate a *formei* științii, în mintea publicului— a acelor generații—s'a făcut convingerea, *alimen-tută și de Junimea, că d. Maiorescu și Junimea au fost cea întâi mișcare critică în țara rominească.* La această convingere a contribuit și faptul că cei vechi au fost uitați, mai ales pentru că Junimea nu i-a amintit. A mai contribuit și atitudinea curat negativă a d-lui Maiorescu, îmbrăcată într'o logică impecabilă, precum și faptul foarte important că d. Maiorescu n'a atacat numai curente și principii, ca cei vechi, ci și — și mai ales — *persoane și reviste*, faptul, adică, că a *concretizat* ținta atacului, a făcut *interesantă* priveliștea luptei, dindu-i acel element gladiatoric, care farmecă și atrage publicul. Și în sfârșit — cum se formează toate legendele — faptul că norodul pune întotdeauna pe socoteala celui mai cunoscut tot ce au făcut alții: toate bisericile vechi sînt făcute, pentru Moldoveni, de Ștefan Cel Mare....

Prevăd o obiecțiune, anume că reprezentanții

larea decit introducerea culturii, — și Contemporanul a reprezentat, în istoria culturii rominești, lupta împotriva acumulării culturii prin banditism — și, în genere, a făcut pentru știință ceea ce Convorbirile literare au făcut pentru literatură.

vechii școli critice, chiar dacă au spus ceia ce trebuia de spus și chiar dacă au scris mult, au avut o activitate scurtă și o răspundere restrinsă a scrierilor lor.—Dar nu e așa: *Romînia literară*—ca să nu mai vorbesc de *Dacia literară*, de *Propășirea*, de *Steaua Dunării* și de alte publicații,—apărea în 500 exemplare, ceia ce e mult pentru acea vreme. Apoi, să nu se uite, acești oameni, în vreme de douăzeci de ani, în Iași, care era „Moldova“, au exercitat o mare inriurire prin personalitatea lor, inriurire căreia se datorește mediul găsit de Junimea. Pun mai mult preț pe aceasta—intr’o țară mică ca Moldova, cu un public intelectual restrins, cum era mai ales pe atunci și care trăia aproape numai în Iași—decît pe articolele publicate. Ați văzut cum d. Maiorescu vorbește de „sfaturile“ lui Alecsandri. Și sint convins—ceia ce reese și din *Amintirile* d-lui Panu—că și influența d-lui Maiorescu se datorește mai mult personalității sale, influenței sale directe, decît articolelor sale.

Din cele spuse, se mai explică încă și o altă deosebire între vechea școală critică și d. Maiorescu: deosebirea în privința *curentului poporan* și a *celui istoric*. Vechea școală este *poporanistă și istorică*, pentru că criticii vechi au fost *romantici, democrați și apărători ai originalității limbii și spiritului romînesc*. Fiind *romantici*, s’au adresat la *literatura populară con-*

ținătoare de elemente romantice și la *trecut*, ca toți romanticii; de aceea și *romanticul* Eminescu, în această privință, samănă cu vechea școală critică. — Fiind *democrați*, era natural să se îndrepteze către „popor“.... — Iar ca apărători ai *originalității limbii și literaturii*, tot la popor (la *limba, spiritul și viața* lui) și la istorie (la *viața* trecută și la *limba* cronicarilor) trebuiau să se adreseze. Și Eminescu samănă, și în această privință, cu vechea școală critică. Și, din Junimea, mai samănă și Lambrior care, în deosebire de d. Maiorescu și de toți ceilalți, voia o limbă și mai *românească* încă... Iar d. Maiorescu n'a fost nici romantic, nici democrat, nici n'a luptat așa de mult, cum am văzut, pentru păstrarea originalității în limbă și literatură: d. Maiorescu n'a insistat, deci, asupra curentului poporan și a tratat cu oarecare dispreț, în orice caz cu nepăsare, curentul istoric.

Așa dar, — din cauza deosebirii de epocă, — pe cînd vechea școală critică, reprezentată mai ales de A. Russo, va fi, cu precauțiune, constituționalistă liberală, va lupta mai mult pentru păstrarea originalității limbii și spiritului românesc, insistînd asupra curentului poporan și istoric, și va lupta mai puțin pentru triumful bunului gust literar și respectarea adevărului în știință, sau formeii științei; — d. Maiorescu va avea dispreț și

neîncredere față cu constituționalismul liberal, va lupta mai puțin pentru păstrarea originalității limbii și a spiritului românesc, va insista foarte puțin asupra curentului poporan și aproape deloc asupra celui istoric, va lupta mai mult pentru triumful bunului gust în literatură și a respectării adevărului în știință, sau a formei științei.

Aceste deosebiri se explică și prin mentalitatea acestor critici, prin deosebirea de temperamente și de cultură.

Analiza temperamentelor și a culturii lor ne va explica și ea ceia ce ne-a explicat analiza împrejurărilor istorice și sociale. Vom vedea că criticii aceștia au avut *întocmai* temperamentul și cultura necesară rolului lor. Această „coincidență“ nu este una „stranie“. S'a zis de atâtea ori că fiecare epocă, fiecare mișcare socială, literară, etc. își găsește omul său. Aceasta însemnă că *un om devine reprezentativ numai cînd are un temperament și o cultură potrivite cu epoca sa, cu mișcările sociale, etc., ale epocii sale.* Fără revoluția franceză, Mirabeau ar fi rămas poate un necunoscut și, dacă în vremea revoluțiunii franceze, va fi fost un om de temperamentul lui Metternich, acela a rămas necunoscut.

În epoca dinnainte de 1848, în Moldova *critică*, numai un om ca A. Russo, cu cultura lui franceză și liberală, dinnainte de 1848 și de după „1830-

anul ce se numește în istorie anul slavei¹⁾, cu temperamentul lui entuziast, visător, generos, cu mintea lui largă și înțelegătoare, cu firea lui blindă, unduioasă, dezmierdătoare, bogată, izvoritoare de gândiri și de simțiri,—a putut deveni *reprezentativ*. În mișcarea dela 1848 din Muntenia *revoluționară*, numai oameni ca I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, cu cultura lor franceză din acea vreme, cu temperamentul lor de foc, au putut deveni *reprezentativi*. În mișcarea *cumpătată* din Moldova dela 1840 până la 1860, numai un om ca Kogălniceanu, cu cultura lui franceză și germană *dinainte* de 1848²⁾, cu caracterul lui energic, casant, cu mintea lui clară, cu voința lui de fier,—a putut deveni *reprezentativ*, dindu-ne pe acel *om de stat*, care a pus bazele României moderne. În epoca de decepție și reacție, numai un om ca d. Maiorescu, cu cultura germană *de după* 1848³⁾, cu temperamentul său rece, cu *frica* sa de entuziasm,—parcă sentimentul ar fi o slăbiciune⁴⁾,—

1) *Amintiri*, România literară, p. 442.

2) Vezi ce spune însuși Kogălniceanu în A. D. Xenopol: *M. Kogălniceanu*, p. 9.

3) Cultura aceasta, spiritul critic, caracterul rece, lipsa de sentimentalism sînt cauzele așa numitului „filogermanism” și „cosmopolitism” al d-lui Maiorescu, care n'au existat.

4) Sînt sigur că d. Maiorescu, dacă ar fi trăit în Italia pe vremea lui Garibaldi, nu l'ar fi urmat, poate ar fi zîmbit în forul sau interior de „ridicolul” delirului popular; pentru d. Maiorescu, ne spune d. Panu (în *Săptămîna*, anul 1901, 4), revoluția franceză a fost o „epidemie morală.”

cu mintea sa cumpănitore, cu inteligența sa remarcabilă, cu firea sa neproducătoare de concepții și neizvoritoare de simțiri, de unde atitudinea sa disprețuitoare și negativă¹⁾,—numai un astfel de om putea deveni *representativ*.

N'am vorbit anume aci de C. Negruzzi și V. Alecsandri, pentru că unul, C. Negruzzi, deși a trăit în prima epocă, a fost „junimist“, iar celălalt, V. Alecsandri, n'a avut o atitudine bine hotărâtă, ceea ce, neputînd fi arătat în treacăt, necesitează un studiu special.

1). „Arta vieții? Rezervă, discrețiune, *cumpătare*, în genere *negațiune* și în rezumat *abnegațiune*.—„Ferește-te a da sfaturi“. (Critice, II, p. 396 și p. 386. „Aforisme“).— În „Convorbiri“, zice Alecsandri (Scrisori p. 64), e numai „*critică și iar critică, și tot critică*“.—Vezi și d. Panu, *Săptămîna*, anul 1901, 6, și anul 1903, 49.

VII

Primul junimist : Costache Negruzzi

Costache Negruzzi a fost primul junimist. Mă voiu incerca să dovedesc aceasta.

Junimismul a avut pretenția, cum am arătat aiurea ¹⁾, că asistă, ca conștiință, la fenomenele politice, sociale și culturale și că le definește din punct de vedere obiectiv, al adevărului pur. Am arătat atunci că pretenția de conștiință-oglină este nefundată, fiindcă junimiștii, și ei, au reprezentat un *ideal*, au fost luptători, au fost un *fenomen*, că atitudinea lor a fost dictată de subiectivitatea lor, că n'au fost, cu un cuvint, conștiințe-oglinde. Am arătat că, în chestie de ideal, cum sint chestiile sociale, nici nu poate fi vorba de oglindirea realității : logica *luptătorului* e condiționată de *scopul* pe care-l urmărește, mintea sa este „advocatus diaboli“. Și am arătat că, dacă în ideologia patruzeciopistă vorbește instinctul revoluționar, dorința de renovare,—în ideologia junimistă vorbește instinctul reacționar, tendința de rezistență la inovațiuni.

1). Cu prilejul foietoanelor lui Caragiale, Noua Revistă Română, Vol. 3, No. 32.

Și, în adevăr, junimismul este mai mult o stare sulețească vagă, un sentiment, de cit o teorie bine definită. „Junimiști“ nu sînt toți aceia care au făcut parte din societatea literară din Iași sau din partidul politic cu acest nume; și, dimpotrivă, mulți care n'au făcut și nu făc parte din gruparea literară sau cea politică, sînt, în realitate, „junimiști“...

Junimismul este, mai înainte de toate, recomandarea de a ne feri de importarea civilizației sau, mai degrabă, recomandarea unei precauțiuni exagerate cînd e vorba de a importa această civilizație. Este neîncrederea în utilitatea transformării țării într'o țară cu caracter curat european, după asemănarea celor din Apus și, mai ales, după asemănarea Franței care, ea, a zguduit din temelie toate așezările politice și sociale din Europa,—neîncredere hrănită la primii corifei ai junimismului și de cultura lor germană („germanismul“ junimist).

Dar junimiștii n'au fost cu totul împotriva introducerii formelor nouă de viață în țara noastră. Ce să se introducă, cum, în ce măsură,—aceste lucruri n'au fost lămurite de junimiști niciodată. D. Maiorescu a vorbit, în general, împotriva *formelor goale*, a *formeii fără fond*, adică a civilizației *cum se putea* transplanta, dar acest spirit eminentemente negativ n'a spus, pe cit știm, nicăierea *ce, cît* și *cum* trebuia de importat. N'a spus'o

nici d. Rădulescu-Motru, care are pretenția (în *Cultura română și politicianismul*) de a fi un spirit critico-creator. Un lucru însă este sigur: junimiștii n'au fost împotriva transplantării civilizației apusene, pentru toată lumea. Ei, pentru dinșii, au fost pentru transplantarea în mare; au fost împotriva acestei transplantări pentru majoritatea țării. Junimiștii n'au fost niște „ruginiți“, care să nu voiască să iasă din modul lor de viață vechiu; ei, în viața lor, au adus, pe malurile Bahluiului și ale Dimboviței, felul de traiu din marile capitale ale Europei și chiar limba acelor capitale. N'au renunțat, pentru dinșii, la nici una din achizițiile civilizației europene,—în domeniul politic n'ar fi renunțat, de sigur, la nici o libertate, la nici una din binefacerile aduse omenirii de Marea Revoluție Franceză (acea „epidemie morală“ a d-lui Maiorescu).—În lupta contra „Școalei Bărnuțiu“, în care Junimea întimpină o mare rezistență, d. Maiorescu face apel la principiile de „umanitate și liberalism“, principiile marii Revoluții Franceze. Lor nu le-a plăcut (acesta este cuvântul, căci *teoretic* n'au susținut-o; abia dacă d. Rădulescu-Motru e ceva mai clar) ca de aceste achiziții să se folosească masa cea mare a poporului român.

Din această cauză—*civilizația* numai pentru ei—doctrina aceasta a fost *egoistă* și a repugnat întotdeauna spiritelor generoase.

✕ În această atitudine se pot deosebi două lucruri: *lupta împotriva înnoirilor linguistice*, în care ei continuă vechea școală critică și în care au avut dreptate, dovadă evoluția ulterioară a limbii și literaturii romine,—și *lupta împotriva înnoirilor sociale și politice*, care este o noutate față cu vechea școală critică, și în care n'au avut dreptate, dovadă, iarăși, evoluția ulterioară a societății rominești.

Costache Negruzzi, în germene bine înțeles, și nu în mod sistematic, reprezintă cele două atitudini ale Junimii. Costache Negruzzi are exact atitudinea d-lui Maiorescu, vreau să zic că nu e nimic la d. Maiorescu, care să nu fi fost simțit și spus de C. Negruzzi. Cele câteva puncte de vedere în plus la C. Negruzzi,—oarecare accentuare a curentului poporan și mai ales a celui istoric,—se datoresc presiunii împrejurărilor de pe vremea sa: am arătat în capitolul precedent, că pe vremea lui C. Negruzzi primejdia înstrăinării în limbă și literatură era mai mare de cit pe vremea d-lui Maiorescu.

Mai întâiu C. Negruzzi nu e un „ruginit“, e un om nou, civilizată, un om de cultură europeană. Pe vremea sa, un „reacționar“ era un om care regreta ișlicul, care nu voia să-l părăsească. „Junismul“ pe atunci încă nu era reacționarism. era „moderantism“.—Vom vedea mai jos că C. Negruzzi se declară „moderat“.—Mai târziu, după

introducerea constituției liberale. „moderantismul“ acesta va fi „reacționarism“: acum constituția liberală nu mai e de cîștigat, e cîștigată.

Nu e „ruginit“, apreciază toate bunurile lumii civilizate, se'mbracă nemțește, gustă teatrul și opera franceză și italiană, cetește pe Victor Hugo, e romantic, călătorește pe la stațiile balneare din Europa, e duelgiu, e, în sfîrșit, „european“.

Dar e împotriva „civilizației“ pentru masa cea mare a poporului românesc. Unui țaran, care îl întreabă dacă n'ar fi bine să-și dea copiii pe la învățături, îi răspunde :

„Să-i dați la dascalul din sat să-i învețe limba lor, ca să poată ceti cărțile cele bune care-i învață cum să cîntească pre Dumnezeu, pre părinți și pre mai marii lor [astea le spunea la 1849!...], cum să-și împlinească datoriile cătră cărmuirea care se îngrijese pentru binele lor [idem!], cum să se ferească de *lene* și *beție*; și prin urmare cum să se facă buni gospodari“¹⁾),—

cum vedeți, în germene, tot programul junimist: îmbunătățirea vieții animalice și oprirea păturilor de jos dela o viață conștientă, care ar putea să le dezvolte spiritul de cercetare și de critică, și deci dela participarea lor la trebile statului. Deși om nou, civilizat, romantic, „european“ fin și sceptic, e plin de iubire pentru boerul de modă veche, deși acesta duce *altă viață* și are *alte idei și alte idealuri*, de cît dinsul—pentru că acest boer

1) *Scrieri*, I, p. 296.

este simbolul și garanția dăinuirii formei sociale împotriva căreia luptau patruzecioptiștii ¹⁾. Și cînd vorbește despre Villara (în 1852), care se știe ce rol a jucat în Muntenia, e plin de respect și considerațiune ²⁾.

Și atunci, este firesc ca C. Negruzzi să fie *singurul*, dintre toți oamenii de talent și cultură ai *Daciei literare* și ai *Romîniei literare*, împotriva mișcării revoluționare dela 1848. În această abstențiune... junimistă a lui C. Negruzzi față cu marile frămîntări, la care iau parte toți prietenii și tovarășii săi, ni se lămurește nouă *primul junimist român*... Despre această revoluțiune, pe care nu îndrăznește s'o atace de-adreptul, nu amintește decît de două ori, pe cit știm ³⁾, cînd spune că „anul 1848 a fost fatal literaturii“... (Ați văzut mai sus ce ideal de viață recomandă tărînimii în 1849!...)

Nicăiri vre-o notă mai generoasă, ceva spontan și ne calculat, ceva eșit din prisosul sufletului, ceva revărsat peste marginile interesului individual și de clasă, în sfîrșit vre-o abatere de la „cumințenie“ și doar a trăit în vremea și în mijlocul marilor „nebunii“... (Gîndiți-vă la Alecu Russo ori la Bălcescu!)... Peste tot o uscăciune morală și răceală — care trec drept fineță...

1) *Scrieri*, I, p. 220

2) „ I, p. 309

3) „ I, pp. 335. 339.

fineța cunoscută a junimiștilor,—peste tot lipsă de iluzionare și avînt.. *Această* răceală a dat naștere „zeflemismului“, și nu spiritul critic, cum voesc să ne asigure unia : dovadă A. Russo, din care nu putea lua naștere zeflemismul.. De aici, în spiritul publicului, identitatea junimismului cu zeflemismul.

Dacă C. Negruzzi e împotriva luptătorilor dela 1848, apoi aceștia îi plătesc cu virf și îndesat. În ziarul „Bucovina“, care după 1848 ajunge tribuna revoluționarilor din principate și mai ales din Moldova, C. Negruzzi e acuzat că la 1848 *a tăcut*, pentru că i s'au dat „ciolane în gură și împrejurările anului 1848 pe lingă titlul de Director al Vistieriei, îl mai îmbrăcară cu remunerație, cu titlul de epitrop al școalelor publice... etc.“¹⁾.

C. Negruzzi fiind un „critic“ și, pe de altă parte, un dușman al liberalismului de la 1848,—ar fi de ajuns atîta pentru a justifica caracterizarea de „primul junimist“. Dar ne vom încerca să arătăm că, și în privința limbii și a literaturii, între el și A. Russo sînt deosebiri, și anume deosebiri de acelea care formează *tocmai* asemănări cu d. Maiorescu,—deosebiri, care se explică prin tendințele sale sociale, deosebite de ale lui Alecu Russo și asemănătoare cu ale d-lui Maiorescu.

Costache Negruzzi și-a expus părerile sale în

1) *Bucovina*, 1849, No. 23.

multe articole, adunate, cea mai mare parte, in vol. I al *Scrierilor* sale, sub numele de „Scrisori“. Din aceste scrisori putem cunoaște ideile sale despre limbă și literatură. În „Scrisoarea a XXXII-a“ ne spune că limba, sub domniile străine, se corupsese și ea:

„Nu mai era acuma limba lui Dositeu și a lui Cantemir ¹⁾, nici a cărților bisericești; era un gerg hibrid, amestecat cu ziceri turco-grece, etc.“...²⁾)

Dar, zice el mai departe, după ce „lipsiră zicerile turco-greco-slave, se introduseră cele latino-franco-italiane“. Și in „Scrisoarea a XXV-a“ își bate joc cu mult spirit de mania latinistă și franțuzistă, cind pune in gura unui țăran, care vroia să-și dea copilul la școală, următoarele vorbe pline de înțeles :

„—Pre unul am să-l dau in școală la Iași, ca să învețe nemțește, franțuzește și latinește.—Dar românește nu?—Ba și românește; dar, vezi D-ta, că dacă n'a învăța franțuzește și latinește, nu înțelege romineasca de astăzi. Acum trebuie să știm multe limbi, ca să înțelegem pe a noastră.“³⁾)

Și aceeași atitudine de „critic“ o are și față cu producția literară. El preferă pe Dosofteiu maculaturii literare din vremea sa (Scrisorile XVII și XXXII-a).

1) Intotdeauna C. Negruzzi, cind l vrea să vorbească de eroniciari, îi personifică in Cantemir : acesta îi era mai cunoscut, pentru că acesta a fost tipărit cel întâiu.

2) *Scrieri* I, p. 337.

3) „ I, p. 296.

Întreaga sa critică—linguistică, literară și socială—a concentrat-o în piesa sa *Muza de la Burdujeni*¹⁾. „Muza“ aceasta e Cucoana Caliopi Buisuoc, o fată bătrină din Burdujeni, care face versuri ca următoarele :

„Azi cu o petițiune
M'adresai cătră Amor
Și-l rugai cu-ncordăciune,
Să astîmpere-al meu dor,
De-a mea tristă pusăciune
Te îndură, zeu de foc!
De nu vrei protestăciune
Să întind în ori-ce loc...“

—femeie „romanțioasă“ care, cînd Baronul Flaimuc, falșul pretendent, îi spune că dorește o femeie „care să facă la mine poezii zo vi Șiller și Ghetete“, îi răspunde :

„—Ghete! Șiller! ce nume înalte ai rostit, Baron! Feblele mele talente cum vor răspunde la așteptarea dumitale?“

—femeie care strică limba, influențată de toate manierele lingvistice ale vremii (pusăciune, conprinzi, neînvingibilă, atășăciune, etc.),—femeie modernă, care recomandă bătrînului ei amarez :

„—... să te îmbraci după modă. În locul nădragilor acelor roși, să pui un pantalon elegant, botine de glanț, un bonjur făcut după jurnal ca toată lumea bine educată, ș'atunci ași putea suferi vederea dumitale, dar în halul acesta, o ceriule! mă sparii!...“

1) *Scrieri III*, p. 45.

— în sfârșit, cum o caracterizează Drăgănescu, ero-
ul piesei :

„O alcătuire de toate ridiculele trecute, prezente și viitoare, o fată bătrână și nebună care-și închipuește că nebunește pe toți bărbații și socoate că nu-i poți zice bună-dimineață, fără să-i faci o declarație de amor. Când rea și nesuferită, când sentimentală și cochetă, s'aprinde și se alintă ca o copilă brudnică și deodată o vezi că *se aruncă în disertații metafizice și în dispute literare*, de n'o mai înțelege nici dracul. Toată dorința ei e s-audă vorbind de dinsa. *Inchipu-este-ți că se socoate poetă și muzicantă*, încît bietul țigușorul nostru geme de *versurile și de sonatele ei*; de aceia noi toți o numim Muza de la Burdujeni.“

Scopul, pentru care a scris C. Negruzzi această farsă, căci această bucată e nu numai tendenționistă, ci curat tezistă, cum de altmintrelea — vom vedea— așa e întreaga operă a lui Alecsandri, am putea spune a întregii literaturi mai vechi românești — scopul ni-l spune autorul însuși într'o „notă“ de la sfârșitul piesei :

„Noi am fost zis — nu ne mai aducem aminte unde — *că sînt mulți care schingiuesc și sfișie frumoasa noastră limbă* și în loc de creatori se fac croitori și croitori răi.

„Asta ne-a îndemnat a compune această mică comedie, crezînd că facem un bine arătînd ridicolul unor asemenea neologii...“

Nu-i vorbă, farsa asta e peste măsură de slabă. Vedeți, chiar locul, Burdujenii, e o copilărie, căci la Burdujeni nu putea exista o asemenea „muză“. Scriitorii dinainte de 1870 aveau spiritul prea fa-

cil și procedeul lor era copilăros... Dacă-i vorba pe ridiculizare, pe caricaturizare, apoi ei vor pune pe Caliopi Busuioc la Burdujeni, pe Iorgu Damian la Universitatea din... Sadagura, poetul va purta numele de Acrostichescu, escrocul pe acela de Pungescu etc... Dar, cu toată lipsa de valoare literară, literatura aceasta are, pentru noi, o mare însemnătate... În *Muza de la Burdujeni*, vedem nu numai ridiculizarea maniei linguistice, ci și o satirizare a ridicolului izvorit din amestecul fanariotismului pămîntean cu civilizația apuseană neasimilată. Caliopi Busuioc, ca și Cucoana Chirița ori Gahița Rosmarinovici ale lui Alecsandri, sînt „Zițele“ epocii de la 1848. Atunci civilizația apuseană străbătuse numai în clasele de sus și acolo, neasimilată *nici în formă*, dădea naștere la ridicol și acest ridicol, Negruzzi și Alecsandri, Caragiali ai vremii lor, l-au observat și l-au redat în opere dramatice... L-au redat fără artă, pentru că nu aveau talent deosebit și pentru că ei erau deștelinătorii ogorului literar, și aveau de luptat cu toate, neavînd nimica moștenit. Cu vremea, civilizația s'a prins bine, cel puțin din punct de vedere al formei, în clasele superioare și ridicolul superficial a dispărut: azi în clasa de sus nu mai poate fi o Cucoană Chiriță. Dar civilizația a pătruns cu încetul, ca apa în păturile pămîntului, tot mai jos, până ce a ajuns în mahala, și azi, mai ales pe vremea cînd a fost scrisă *Noaptea furtunoa-*

să, combinația ridicolă de orientalism și civilizație europeană e în mahala. Acest ridicol nou și-a găsit zugravul într'un om de un talent extraordinar, Caragiale, care e pentru mahala și pentru „Zița” ceea ce a fost Alecsandri pentru Gahița Rosmarinovici și C. Negruzzi pentru Caliopi Busuioc. Și faptul că în Muntenia a apărut literatura Caragialiană (a lui Caragiale și a imitatorilor săi) e caracteristic: în Muntenia este mahala românească, mică burghezie românească; în Moldova nu este: un Caragiale moldovan ar fi fost imposibil.... În curînd civilizația va străbate la țară — a și început: o parte din Humulești e... „despărțirea III a urbei T. Neamț!” — și va da naștere unui ridicol fatal, care-și va găsi, și el, zugravul, pe Caragiale al său... Acțiunea, poate, se va petrece la Humuleștii lui Creangă!...

Dar pentru ce scriitorii vechi au zugrăvit mai ales femeii, cînd au voit să ridiculizeze mania civilizației? C. Negruzzi, cum spune singur, a voit să ridiculizeze pe „croitorii” limbii: a ales pe o femeie. Alecsandri pe Gahița Rosmarinovici, Cucoana Chirița etc... Cauza mi se pare următoarea:

Ion Ghica, în „O călătorie la Iași”¹⁾, zice că femeile au făcut mult pentru ideile nouă. Ele au fost mai accesibile civilizației apusene. Alecsandri, cum se știe, zice același lucru²⁾. O femeie, Ele-

1) *Scrisori către Vasile Alecsandri*, p. 255.

2) *Prosă*, p. 583.

na Negri, a făcut mult pentru a atrage atenția clasei boerești asupra literaturii populare, culeasă de Alecsandri... Pe cînd barbații purtau ișlice și vorbeau grecește, femeile se civilizase, vorbeau franțuzește, cîntau din clavier și... flirtau cu bonjuriștii... Așa dar, femeile s'au civilizat întăiu, și cum civilizarea nu merge fără oarecare ridicol, între ele s'or fi găsinđ mai multe „prețioase“ și de aceea autorii vremii, fără să-și dea samă, au intrupat mai mult în femei ridicolul semi-civilizației.

În *Muza dela Burdujeni*, C. Negruzzi se arată, ca și Alecsandri în „teatrul“ său, critic, *șarjînd însă* ca și Alecsandri (care a fost puntea de trecere între școala veche critică și junimism), pentrucă Negruzzi nu înțelegea *fatalitatea* fenomenului pe care îl zugrăvea, pentrucă nu avea încredere în efectele civilizației introduse pe pămîntul romînesc, — pentrucă era „junimist.“

*

Acest „critic“ în toată puterea cuvîntului, acest *fenomenalist* în privința limbii, care nu admite îndreptări ori creațiuni de cuvinte după voința conștientă a cărturarilor, își caracterizează singur pozițiunea sa în mijlocul diferitelor curente din vremea sa, în „Scrisoarea a XVIII-a“:

„Cînd neamurile barbare au inundat Romînia ca un răpide șiroiu, găsinđ pînza limbii urzită, luau suveica și prin dreptul celui mai tare, aruncau unde și unde

cîte un fir de bățatură de a lor groasă și nodoroasă. Astfel se țesu limba noastră. Pentru a scoate acum acele lătunoioase fire trebuie a destrăma pinza, și prin urmare a crea o limbă, mai frumoasă poate, mai nobilă și mai învățată, cărtia nimic nu i-ar lipsi alta de cît de a fi—romîneasă.

„Aici încep necurmatele dispute între învățații pandemoniului nostru literar carii se silesc :

Spirar nobil 'sensi a'rozzi pelli,

și pe care noi îi împărțim în trei clase. *Liberalii* zic (dupre Iorgovici și dupre Molnar) că trebuie a goni toate zicerile Slavoane și Ungro-Turco-Grece,—de și aceste din urmă sunt foarte puține și nouă, primite numai de niște capete bolnave și stricate.—*Moderatii* că trebuie a le *subțiea*, a le *inobila* și a le *romîni*, și *eu mărturisesc că m'aș învoi cu părerea domniilor-sale*. Vin în sfîrșit *Conservatorii* [aceștia erau ișlicarii], astă veche rugină, care strigă cu glas de Stentor că se strică limba, plîngîndu-o și bocîndu-o în gura mare¹⁾.

Aplicarea aceasta a terminologiei politice la clasificarea curentelor lingvistice o mai găsim și aiurea. Cei de la *Romînia Literară*²⁾ sînt invinuiți de „reacționarism“ de cătră latiniști (adică de cătră... „liberali“)... G. Asake, cum am văzut, trei ani după C. Negruzzi, împarte și el sistemele lingvistice în „sisteme de conservativi, de radicali și de cumpenitori sau de juste milieu“...

Așa dar, C. Negruzzi e un „moderat“, cum se declară singur—A. Russo ar fi zis „eclectic“—

1) *Scrieri*, I, p. 267.

2) *Romînia literară*, p. 226.

și terminii aceștia politici, atit de frequent aplicați la sistemele lingvistice, nu-s figurați, ei au înțeles mai adinc. În adevăr, omul e dintr'o bucată, ideile nu stau în capul său în compartimente separate, și mai ales, ideile noastre, cum spuneam la începutul articolului, cind sint în slujba unui ideal, sint *condiționate* de acel ideal. — În prima jumătate a veacului al XIX-lea, Romîinii sint luptători : în fața lor se pun probleme mari și grave și toate chestiile se pun în legătură cu nevoile sociale (Așa, de pildă, arta e curat tezistă, armă de propagandă : o recunosc toți, Kogălniceanu în *Dacia literară*, Alecsandri în prefața „Teatrului“ său, etc.), așa încit teoriile lingvistice devin un reflex al luptelor naționale și sociale. Și de aceea „liberalii“ în politică au fost și „liberali“, cum zice C. Negruzzi, sau „radicali“, cum zice Asake, în limbă : latiniști, franțuziți : „Dacă-i vorba pe schimbare, pe înnoire, să schimbăm, să înnoim, să ștergem trecutul rușinos!...“ — „Moderații“, ca C. Negruzzi, au fost „cumpeniți“ în toate, au fost deci împotriva „liberalilor“ : a latiniștilor, a franțuziților.. — (Mai tirziu, după ce „liberalii“ au triumfat, „moderații“ de eri, fără să-și schimbe ideile, se pomenesc în situație de „conservatori“ : junimiștii...) — Iar socialiștii, ca să mai dăm un exemplu de cum omul e dintr'o bucată, au fost realști, atești, fonetiști, — însfirșit *împotriva* tuturor atitu-

tudinilor și doctrinelor „burgheziei”. — Numai oamenii bine echilibrați, sufletele bogate, comprehensive și, în adevăr, cumpenite, spiritele cu adevărat critice, reflexive, ajutate și de o cultură *adequată*, pot scăpa de uniformitatea aceasta, — și așa au fost Kogălniceanu și A. Russo, și mai ales A. Russo, acest om complet, acest spirit liber, spiritul cel mai liber pe care l-au avut Rominii... Și *totuși*, C. Negruzzi nu e așa de *fenomenalist* în privința limbii ca A. Russo. E o deosebire în atitudinea lui C. Negruzzi. El nu dă așa de mare importanță la ceea ce se numește „deprindere”, *uz...* Să nu se vorbească de deprindere, zice el: „N'am schimbat papucii?” (Scrisoarea XIV-a¹⁾). Și mai cu samă are antipatie pentru „slavonisme”, pentru a căroră înlăturare se declară. Comparați această atitudine cu cea a lui A. Russo, care zice că o limbă se naște „pe decompoziția altor limbi”, că cuvintele, de orice origine, se împămîntenesc și că gramaticii trebuie să constate, nu să inventeze²⁾, — care se roagă:

„Lăsați-ne să lucrăm în voia sa limbușoara asta turcită, greacă, ungarită, slavonită, și ce a mai fi...³⁾ „limba acea care le-au făcut [Romînilor] veacurile, pentru care i-au hulit, năcăjit, chinuit Ungurii și Slavonii”⁴⁾.

1) *Scrieri*, I, p. 255.

2) *Cugetări*, Romînia literară, pp. 355, 482.

3) " " " p. 350.

4) " " " p. 340.

Această pietate a lui A. Russo pentru limba „asta turcită, greacă, slavonită“, așa cum e ea, vie, *cum e în popor*, vine, de sigur, și din priceperea lui, dar și din marea iubire a lui A. Russo pentru poporul de la țară, pentru țărănime, care, ea singură, o vorbea așa,—vine din adîncul său poporanism ! C. Negruzzi a vorbit și el de literatura populară, odată în *Dacia literară* și altă dată în „Scrisori“, unde a colectat o sumă de proverbe (în care, nu-i vorbă, pune în gura poporului cuvinte ca: *intrigi, caracter* etc.),—dar aceasta la dînsul e intimplător și el n'a fost conștient de marea importanță a curentului poporan, cum n'a fost nici maestrul său Eliade, pentru că el n'a fost poporanist,—el, primul junimist ! *Romînismul* său se reduce mai mult la *cărțile bisericești* și la „*trecut*“, decît la *literatura populară*, decît la țăranul romîn viu, cu sufletul și nevoile sale. Și astăzi, „romanismul“, cînd e expresia reacționarismului, se sprijină mai mult pe „*trecut*“, iar pe țăran numai întru cît acesta e un simbol al trecutului.

C. Negruzzi a fost mai raționalist în privința limbii, pentru că a fost mult mai puțin poporanist decît A. Russo. Această lipsă de poporanism este încă o notă care aproprie pe C. Negruzzi de d. Maiorescu ¹⁾.

1) C. Negruzzi, reducînd izvoarele limbii literare mai mult la cărțile vechi, ca și Eliade, și graiul mun-

Această înclinare „raționalistă“ al lui C. Negruzzi se manifestează și în sistemul său ortografic,—ceea ce, de altminterlea, e firesc, căci la noi chestia ortografică a fost strins legată cu chestia lingvistică (după cum aceasta a fost strins legată cu tendințele sociale și politice), a fost o față a ei : latiniiștii au fost etimologiști, fenomenaliștii au fost fonetiști.

C. Negruzzi n'a fost fonetist, a fost pentru scrierea «care păzește etimologia cuvîntului»¹⁾ ca și d. Maiorescu²⁾.

*

Ași eși din genul acestui studiu, dacă ași analiza, mai amănunțit, temperamentul acestui scriitor, pentru a arăta că *tonul* său, cînd atacă curentele adverse, mai ales literatura care nu-i place, e perfect acel ton „junimist“, rece, casant, sarcastic, că umorul său n'are nota simpatică, altruistă, bună, ca, de pildă, acela al lui A. Russo. Repet încă odată: dintr'un umor ca al lui C. Negruzzi a putut să iasă zeflemismul, și nu din unul ca al lui A. Russo.

Am voit să arăt în acest capitol că C. Negruzzi,

tenesc fiind mai aproape de limba cărților vechi, declară că el, fiindcă vrea să scrie *literar*, va scrie în graiul muntenesc (*Albina rom.* X, 59, anul 1839), ne înțelegînd, cum înțelegea A. Russo, ce este și ce trebuie să fie limba literară romînească.

1) *Scrieri*, I, p. 349.

2) *Critice*, III, p. 324—325, etc.

pe lingă atitudinea critică față cu limba și literatura, care-l pune în rîndul vechilor critici moldoveni, a avut, față cu transplantarea civilizației apusene la noi, o atitudine deosebită de a tovarășilor săi, asemănătoare cu a junimiștilor de mai tîrziu, atitudine care explică și deosebiri de tovarășii săi în privința problemei lingvistice, deosebiri care formează *asămănări* cu d. Maiorescu.

În cursul acestui studiu se vor lămurii mai bine cele spuse aici cu anticipație,—care trebuiau spuse acuma, pentru a fixa locul lui C. Negruzzi în evoluția spiritului critic român.

VIII

Un junimist patruzeociptist: Vasile Alecsandri

Am spus altădată ¹⁾, ținându-mă de clasificarea curentă, că Alecsandri a fost un patruzeociptist, rătăcit la Junimea. Nu este tocmai așa. Vom vedea, în cursul acestui capitol, că Alecsandri n'a avut o concepție unitară asupra vieții. Studiind cu atenție opera sa și mai ales cea mai semnificativă, cea dramatică, în comparație cu viața sa publică și cu unele afirmări directe ale sale, se vede clar că acest om n'a fost ceea ce se cheamă un „patruzeociptist“ sau, încă și mai bine, se vede că în el s'au luptat, întotdeauna, două tendințe: tendința de innoire, de reformare și tendința de conservare, care au rămas alăturate, antagonice. De aici o mulțime de contradicții între deosebitele sale manifestări, o mulțime de contradicții în însăși opera sa, o mare nesiguranță și nepersistență în atitudinea sa față cu diferitele întâmplări sociale la care a asistat ori a luat parte. De aici, apoi, superficialitatea

1) Noua Revistă Română. Vol. 3, No. 32.

criticii sale sociale, chiar acolo unde este justă ca, de pildă, cînd e vorba de ciocnirea civilizației apusene cu viața țărănimii—lucru de care vom vorbi mai departe. Și tot de aici și multe slăbiciuni și artificialități, din punct de vedere artistic, ale operei sale dramatice, în care el, cum declară singur (prefața *Teatrului* său), a căutat să biciuiască apucăturile rele, adică să *critice* manifestările vieții sociale, morale și intelectuale ale vremii,—căci literatura romînă dela începutul veacului al XIX-lea a fost *tezistă*, a fost transformată, conștient, în armă de propagandă. Și, s'o spunem în treacăt, bine au făcut scriitorii, deși, din punct de vedere al *artei*, aceasta a fost un rău. Dar, *inter arma, musele* ori tac ori iau parte la luptă.

Critica lui Alecsandri este mai mult practică, adică rezultă mai mult din operele sale beletristice. În articole de teorie el a exprimat-o foarte rar, și atunci tot ca artist, prin ridiculizare, ca în al său *Dicționar Grotesc*.

El își începe critica prin comedia *Iorgu dela Sadagura* (1844) ¹⁾ despre care C. Negruzzi ²⁾ zice că a avut un mare succes, pentru că combătea xenomania. Așa dar, el își începe critica tocmai la începutul perioadei de *transiție*, tocmai la începutul procesului de asimilare a cul-

1) *Teatru*, III, p. 987.

2) *Scrieri*, I, p. 314.

turii străine. Iorgu Damian, nepotul boerului de vremea veche Enachi Damian, a fost trimis la învățătură în străinătate la . . . Sadagura. La Sadagura, nu la Paris, ori Berlin, pentru că Alecsandri, cînd se pune pe caricaturizare, nu se 'ncurcă. Am spus, vorbind de *Muza dela Burdujeni*, că scriitorii vechi au umorul facil și procedeul copilăros. Iorgu se întoarce acasă și scandalizează pe toți invitații lui Enache prin manierele sale, prin disprețul său și prin franțuzismul său contractat la... Sadagura. Găsește o singură ființă care-l „pricepe“, pe Gahița Rosmarinovici, o văduvă bătrînă, pretențioasă, franțuzită, o „précieuse ridicule“ în genul *Muzei dela Burdujeni*. Printr'un curaj nemaipomenit al lui... Alecsandri, tînărul Iorgu declară, în fața moșului său și a oaspeților acestuia, un amor ridicul de infocat Gahiței care, firește, i-l primește la moment...

Dar să insistăm puțin asupra personajelor și scenelor.

Pitarul Enache Damian, „de 55 ani; poartă haine largi: antereu, briu și căciulă brumarie“, trăește la moșia sa din Moldova. Pitarul Enache Damian e un product nealterat, ori foarte puțin alterat, al solului românesc. E un boernaș de moda vechie. care-și îngrijește de moșie, e un țaran, la urma urmei, stăpin însă, și bogat,—departe de influența fanariotă a capitalei. Viața lui e, în adevăr, patriarhală. Toată plăcerea lui stă în ospe-

țele cu prietenii săi de prin prejur și—presupun— în vinat și cetirea psaltirii și a vieții sfinților. El își bate joc din toată inima de „noutăți“, fără însă a lupta împotriva lor :

„—.... Mă pot găura pe cei patruzeci de sfinți părinți, de pricep ceva din toate cimiliturile cite le înșirați d-voastră, îșiți de vremea nouă, care vă ziceți... cum Doamne iartă-mă?... *civrasilisiși*.... Ha! *civrazalisși*; d-voastră ipochimene alese, căroră vă este rușine de a trăi și a grăi ca părinții voștri; d-voastră, oameni procopsiți și mai ales pricopsiți, care vă faceți momițele altora, împrumutînd de la străini numai cele rele, ne mai puțînd trăi decît cu *bonjur*, cu *blamange* și cu *parle, marle cheschevu*.... etc“,—

sau, cînd Gahița, îi vorbește de „invitație“, ori îi spune că-i „ariéré“ :

„—Ce sînt?... *rierel*? Mări, ce vorbe sînt aste? Ha, ha, ha... Auzi *înghitație, bonjur*? Auzi parascoveniî pocite?... Nu cumva, soro dragă, s'o mutat Moldova din loc?... Nu cumva, sîntem franțuși, nemți, jidovi... și noi, ca niște proști, ne credem tot Moldoveni?... Ha, ha, ha, *rierel, înghitație!*“

Enache Damian își iubește țara :

„—.... Țara Moldovei îi binecuvîntată de Dumnezeu! și cine nu știe s'o iubească și s'o prețuiască, nu-î vrednic să-î mînînce pînea și sarea“,—

nu-i vorbă, Enache Dămian, ca om al vremii, are un curios mod de a pricepe mîncarea „pîinii și sării“ Moldovei, căci, atunci cînd visează despre soarta nepotului său Iorgu, care are să se întoarcă de la Sadagura, dorește, între altele și:

„Să dee Domnul, fătul meu, să mi te înalți ca ciocirliia, și cu tine să-ți înalți și neamul !... Să dee domnul s'ajungi ispravnic, *pentru ca să faci stare mare !...*“

Să-ți innalți neamul, făcîndu-te ispravnic, *pentru a face stare mare !...* cunoaștem și azi lucrul...

Alecsandri ridiculizează pe Iorgu, punîndu-i în gură vorbe ca :

„—Ha.. acum *mă suvenirisesc...*“

„—*Mon cher oncle*, cetirea neconținută a uvrajelor mi-au cam slăbit puterea razelor vizuale...“

„—*Pardon, mon cher oncle*, n'am vreme acum, că prezentez *omajurile* mele sexului frumos...“

„—Apoi să-ți spun, *mon cher oncle*? *Cînd au trăit cineva într-un tîrg civilizată ca Sadagura și cînd cste silit în urmă a veni într'o țară ticăloasă ca a noastră, contrastul... etc..*“

Iată și Gahița Rosmarinovici :

„*Iorgu*.—Ah ! nici-o băătură nu poate vindeca patimile sufletești și intelectuale.

Gahița.—(oftînd). *Te înțeleg !*

Iorgu.—(apropiîndu-se de ea și luînd-o de mîină). Mă înțelegi?... A ! Slava Domnului că am găsit în sfîrșit un suflet botezat care să mă înțeleagă. . . .

Gahița.—*Ah ! quel bonheur !* mă iubește ! (tare) *Piudoarea* sexului meu nu mă iartă ca să răspund îndată dorințelor d-tale...“

Așa dar, pe deoparte omul simpatic Enachi Dămian ; pe de alta Iorgu și Gahița, tipurile ridicole.

Vom arăta că Alecsandri se caricaturizează și se ridiculizează pe sine, generația sa, năzuințele sale ; că aci, în Iorgu de la Sadagura, juni-

mistul Alecsandri persiflează pe patruzecioplastul Alecsandri.

Iorgu de la Sadagura vorbește cu amărăciune, cum ați văzut, pentru că e condamnat, el care a răit într'un oraș civilizată ca Sadagura, să stea cuma într'o țară ticăloasă ca a noastră... Dar iată că și Alecsandri zice acelaș lucru în scrisoarea din 184.. către un prieten, citată deja :

„Crescuți amîndoi în Franța din copilăria noastră ne-am despărțit de un an, *lung cît un secol*; tu ai mai ramas la Paris, o! *fericitul între fericiți!* iar eu, m'am întors la Iași“,

în acel Iași „semi-oriental“, fără arhitectură, fără splendoare, incult și plin de glod, unde meritul bonjuriștilor nu e recunoscut (zice el în articolul „Iașii în 1844“, — *tot în 1844*, cași „Iorgu de la Sadagura“,) în acel Iași unde, cum zice în alt loc deja citat :

„Noi (bonjuriștii) nu mai avem lege, sîntem eretici, provocăm boerii la duel, mîncăm oameni, criticăm abuzurile...“

și ceva mai departe :

„Ce zici, amice, de *elementul în care sîntem chemați a trăi noi, elevii academiilor din Franța și Germania?... noi care avem aspirații și orizonuri necunoscute sub cerul țării?*“

Gahița Rosmarinovici numai ea „înțelege“ pe Iorgu, de aceia se înamorează de el. Cu cită ră-

utate îi ridiculizează Alecsandri! Dar, iată ce zice el însuși (în articolul despre C. Negruzzi):

„In adevăr, începutul civilizației îl datorim sexului frumos...”

Urmează o laudă a femeilor, apoi arată că bărbații lor nu erau în stare „a răspunde la aspirațiile lor sufletești” și continuă :

„Despărteniile ajunseser ast-fel la un grad de necesitate socială, se înmulțeau și au mers înmulțindu-se *mai cu samă după întoarcerea în țară a tinerilor creșcuți în străinătate*. Sub o aparență de imoralitate societatea își lua nivelul său moral, căci inteligențele dezvoltate prin o educație egală și inimile de o potrivă simțitoare se apropiară și pe ruinile căsătoriilor silite formau nouă, libere și trainice legături.”¹⁾

Și atunci e clar, că „junimistul” Alecsandri ridiculizând în *Iorgu de la Sadagura* pe „bonjurist”, pe „duelgiu”, ridiculizează pe patruzeciopistul Alecsandri, pe bonjuristul, pe duelgiul Alecsandri,—iar în *Gahița* ridiculează pe femeea de la 1840 accesibilă civilizației.

Iar în concepția „Sadagura” ridiculizează străinătatea, obiceiul de a trimite pe fii în străinătate. Dar, iată ce zice tot el :

„Negreșit că [tinerimea] ar fi rămas pierdută în hăngașul trecutului, dacă unii din părinții noștri nu ar fi avut ideea de a-și trimite copiii la universitățile din Franța și Germania”²⁾;

și, în articolul despre Bălcescu :

1) *Prosă*, p. 583—584.

2) „ „ p. 597.

„Tinerimea Moldovei, întoarsă de la universitățile Germaniei și Franței, adusesse cu dinsa în societate o comoară prețioasă de *idei nouă și de simțiri patriotice*“...¹⁾ (Observați ceea ce am mai spus, că : „străinismul“ a creat *patriotismul*).

Dar ceea ce e mai curios e că Alecsandri pune în gura lui Iorgu, a acestui ridicol, teorii de ale sale, teorii scumpe :

„Am cercat toate fără a da de mulțămire!... Mi-am zdruncinat șelele prin droșce pe paveoa noastră... cea vîndută caritașilor!... fără a cîștiga altă plăcere, de cît o durere în șolduri... Am alergat ca un iepure pe cîmpul Copoului, fără a căpăta altă ceva decît o ocă de colb în piept, și deplina încredințare că locuitorii Iașului au fost și sînt oamenii cei mai colbăți din toată lumea.. Am fost la balurile măscărite... vreau să zic măscuite... și m-am întors acasă cu ideea, că cei mai mulți care-și pun mască, o fac pentru că le e rușine de obrazele lor!... În sfîrșit m-am dus la opera nemțească, la vodevilul francez și la bietul teatru național, sărmanul!... cînd moare, cînd învie... de-i mai mult răposat...“

Dar să vedeți și mai bine, cum Alecsandri vorbește prin gura lui Iorgu, ori cum Alecsandri, fără să vrea, face din Iorgu, nu o secătură și o caricatură, ci un adevărat *bonjurist* :

„Iorgu.—Dac-ar giudeca toți ca d-ta, domnule, apoi teatrul național nu s-ar putea întemeia niciodată în țară; dar, slavă Domnului! sînt persoane care știu să prețuiască greutățile unei scene începătoare ca a noastră; care nu se rușinează de a merge să vadă piese naționale... Acele persoane sînt vrednice de laudă... etc“,

1) *Prosă*, p. 553.

vorbe spuse de Iorgu, de tipul ridicol, pentru că *Kiulafoglu* a vorbit cu dispreț de teatrul românesc și pentru că Alecsandri a găsit ocazia să facă o tiradă despre o chestie, de care îi ardea inima...

Aceste contradicții, care slăbesc și valoarea literară, se repetă adesea la Alecsandri. Așa, după *ce Iorgu se pocăește*, zice, cu *asentimentul* lui Alecsandri, că trăște într'o „epocă... unde oame-nii civilizați sint socotiți de nebuni“. Dar între cei care-i socotesc așa e și Enache Damian, omul pe care, totuși, Alecsandri îl idealizează. Și ce e mai curios e că această frază citată mai sus, Alecsandri o pune și în gura lui Iorgu cel de la început, stricat, și în gura Gahiței, și o pune acuma și în gura lui Iorgu cel cumințit și pocăit.

Aceste contradicții se datoresc celor două tendinți ale lui Alecsandri. Și așa se face că, *chiar* atunci cînd el *ridiculizează* pe Iorgu, în unele momente se *identifică* cu Iorgu și-i pune în gură, tot atunci, idei de ale sale proprii, ideile personalității sale „bonjuriste“.

Să urmărim mai departe contradicția.

Enache Damian, la 1842, ride, se miră, se crucește de *bonjurism*, dar nu-l combate, nu s'amestecă.. Ce ar fi simțit el oare după 1848, după 1859, după „revoluție“, după Unire? După triumful bonjurismului? O știm. Alecsandri ni-l arată în 1862, numai cît sub alt nume: *Sandu Napoilă*, *ultra-*

retrogradul.¹⁾ Sandu Napoilă e Enache Damian, din „Iorgu de la Sadagura“, după triumful liberalismului. Și, dacă Enache Damian i-a fost simpatetic lui Alecsandri în 1842, *trebuia* să-i fie simpatetic și acuma, după 1859, căci nu e nimic mai firesc, mai logic, decît ca Enache Damian de atunci să fie Sandu Napoilă de acuma. Dar tendința patruzeoptistă din Alecsandri *vrea* să se manifesteze persiflînd pe Napoilă, pe „ultra-retrogradul“, *vrea* să ridiculizeze atitudinea exagerată, condemnabilă, rea și nejustificată a lui Sandu... dar nu reușește. Îl poreclește „Napoilă“, îl califică, perorativ, „ultra-retrogradul“, dar, la urma urmei, ni-l înfățișează, fără să *vrea*, ca pe un om serios, de bun simț. Mai mult: Alecsandri, după obiceiul său, vorbește *el*, prin gura acestui „ultra-retrograd“ :

„Ci că-s patrioți, liberali, progresiști, naționali, demagogi... dracu-i mai știe ! că deodată au răsărit în țară puzderie etc“.

Conștient, se pune să scrie o bucată ca patruzeoptist. *Instinctiv*, izbutește să facă o bucată anti-liberală, o caricaturizare, nu a „ultra-retrogradismului“, cum voia, ci a liberalismului.

Acum, cînd *bonjuriștii* și *duelgii*, însfirșit, triumfează (vă aduceți aminte cum Alecsandri se indigna pe la 1840 că ei n'au trecut în Moldo-

1) *Teatru*, I, p. 35.

va), Alecsandri, nemulțumit, îi caricaturizează, le ridiculizează lupta și triumful.

Deja se vede că tendința, să-i zicem, „junimistă“ (în înțelesul ce am dat cuvintului cînd am vorbit de C. Negruzzi) e mai puternică în el de cît tendința cealaltă. Și cu cît trece vremea, cu cît Alecsandri îmbătrînește și cu cît dorințele pa-truzeciopțiștilor se indeplinesc, creînd o societate în care Alecsandri nu se mai simte ca'n pădure și în care meritele-i sînt recunoscute (pe la 1840 se plîngea că bonjuriștii sînt aruncați aci, în bar-baria orientală și că meritele lor nu sînt recu-noscute), — cu atîta tendința junimistă din el crește în dauna celeilalte: Acuma societatea romîneas-că îi dădea lui și clasei sale tot ce dorise; era vorba să se dea și mulțimii, — și atunci el începe să ridiculizeze pe partizanii drepturilor mulțimii: junimismul este, cum am mai spus, pentru ține-rea mulțimii departe de viața publică, împotriva participării mulțimii la trebile statului, împotriva domniei mulțimii.

Și de aceea, să vedeți cît de bine reușește A-lecsandri să ridiculizeze, cînd scrie pe *Clevelandici, ultra-demagogul*¹⁾ (scris în aceeași vreme cu *Sandu Napoailă, ultra-retrogradul*). — Dacă, voind să ridiculizeze pe Sandu, a reușit... să-l idealizeze, caricaturizînd tot liberalismul; apoi aci, în *Clevelandici*, scopul și rezultatul sînt identice.

1) *Teatru*, I. p. 27.

Clevetici este un „liberal ultra, jurnalist și constituționalist“, un „mare patriot“, el vrea „consacrarea aptului de la 5 și 24 Ghenar“, „*respectul convențiunii cu condițiune de a fi schimbată în totul*“ (am subliniat aceasta, pentru că fraza e strămoșa celebrei fraze a lui Farfuride : „Să se revizuiască constituția, dar să nu se schimbe etc.“), „sufragiul universal“, „libertatea absolută“, „egalitatea perfectă“, „impărțirea moșiilor proprietarilor“, „libertatea cea mai nemărginită a presei“, „republica democratică și socială“, în sfârșit, zice Clevetici :

„Vreau să imitez în țara mea toate fazele revoluțiunii franceze...”

Sînt novator, am idei mari, idei revoluționari, vreau să restorn etc.“

dar, de altmintrelea, e fricos (că și Conu Leonida) cînd, în mijlocul discursului său incendiar, aude afară tobe :

„Aoleo ! ce să fie ?... Am crezut că-s ei !“

Acest Clevetici, în 1862, e liberalul de pe vremea aceia. În Clevetici, Alecsandri a voit să caricaturizeze pe liberalul de nuanța C. A. Rosetti. „Republica socială“ și celelalte nu mai lasă nici o îndoială. Încă de la 1848, între oamenii noi există două curente, moderații cu Eliade în frunte și revoluționarii adevărați, între care cei mai înaintați sînt Rosetti și Brătianu. După 1848 și mai ales după 1859, deosebirea crește, se face

o prăpastie și se diferențiază cu încetul cele două curente : conservator, din care face parte și Alecsandri (un fel de centru drept) și liberal. Adevăratul liberalism e reprezentat de Brătianu și Rosetti, pe care Alecsandri ¹⁾ îi terfelește adesea,— deși ei mai ales au luptat pentru „reformele sociale“, pentru „redeșteptarea simțului de demnitate“, „între 1840-1859“— de care luptă Alecsandri vorbește cu admirație aiurea ²⁾,— deci altă neconsecvență!.. ³⁾.—I. Ghica deja merge spre dreapta și, în „Scrisorile“ sale, adesea vorbește despre liberali ca de niște palavragii, care se laudă că ei au făcut totul, cum se laudă Clevetici, cînd zice :

„Vreau mai întăiu consacrarea aptului de la 5 și 24 Ghenar, *ca unul ce este făcut de mine și numai de mine*“.

Această invectivă revine adesea, în I. Ghica, la adresa liberalilor, atunci cînd el mergea spre dreapta.—Nu mai vorbesc de Eliade Rădulescu, acest om care a predicat multă vreme „echilibrul între antiteze“ și care mai întotdeauna l'a pierdut. În al său „Isachar sau Equilibru între antiteze“, liberalii revoluționari de la 1848 sint tra-

1) Scrisori, pp. 99, 100, 103, 104, 105.

2) Scrisori, p. 97.

3) E drept că mai tirziu, în 1888 și 1889 („Scrisori“, pp. 220, 223),—din cauza *evidenței* faptelor? din cauză că scrie... *liberalului* Papadopol Calimach?—protestează împotriva *erfelirii* lui I. Brătianu, de care vorbește ca de un mare om!—Deci altă neconsecvență!..

tați întocmai cum Alecsandri tratează pe Clevetici „*ultra-demagogul*“. Liberalii revoluționari au fost pentru Alecsandri ceea ce au fost și pentru Eliade. Deosebirea e că Eliade îi ataca pe față, pe cînd Alecsandri se face că atacă pe „ultra-demagogi“...! Dar să știți că, mai întotdeauna cînd un scriitor își bate joc cu persistență de „demagogism“, el vrea să atace democratismul. El utilizează demagogismul pentru a caricaturiza democratismul. El are speranța intimă de a compromite prin ridicularizarea demagogismului însuși democratismul. Caragiale n'a făcut altă-ceva în admirabilele sale comedii. Alecsandri a făcut acelaș lucru în *Clevetici* ca și în *Rusaliile*.

În *Rusaliile*¹⁾, democratismul e ridiculizat în două tipuri: Răzvrătescu și Galuscus. Sub-prefectul Răzvrătescu (Acțiunea, zice autorul, se petrece la 1860) propagă la țară, în plasa sa, teoriile lui Clevetici. El spune țăranilor adunați:

„Oameni buni... ați fost lipsiți de toate, și de libertate, și de egalitate, și de fraternitate, și de legalitate, și de inviolabilitate... și de drepturi cetățenești, și de drepturi comunale, și de drepturi municipale, și de drepturi civile, și de drepturi politice, și de sufragiul universal“.

Vevertă.—(lui Gheorghe) Ce-i sufragiul cela, mă, Gheorghe?

Gheorghe.—Sofragiu, cumătri, ca la boeri (ca și Nae Ipingscu în *Noaptea furtunoasă*).

Răzvrătescu.—Dar în fine a unsprezecea oară a sunat

1) *Teatru*, II, p. 687.

pentru voi! Cel proletar va scăpa de proletariat! cel mic se va face mare, și vice-versa, cel mare se va face mic! cel slab va fi putinte, și cel putinte neputinte... De-acum fie-care locuitor debue [Alexandri nu uită să pună nici în gura ultra-liberalului Răzvătescu limba cea nouă a filologilor] a fi proprietar de patru fălci de pământ, căci acel pământ e a lui Dumnezeu... Să aveți fiecare partea voastră, cite 4 fălci, și să nu mai faceți boeresc“...

Notați că Răzvătescu e *sub-prefect* și el poate că reprezintă, în mintea lui Alecsandri, instituțiile nouă introduse în Moldova după Convenția de Paris.

Oricit ar zice Alecsandri că nu „biciuește principiile, ci ridiculul“, e clar că un democrat, care ar fi luptat în 1860 pentru apropiata improprietărire, n'ar fi pus în gura unui tip *ridicul* propaganda aceasta pentru improprietărire țărăneasă... Această perzistență în a combate ridicolele unei atitudini, dovedește o pornire chiar împotriva atitudinii, a „principiilor“. E drept că Alecsandri, cum am văzut și până aici, a tergiversat cu aceste principii, n'a fost conștient și cu hotărîre împotriva lor, ceia ce îl face să nu fie un *adevărat* junimist, dar Alecsandri n'a iubit liberalismul; n'a priceput că liberalismul, introdus într'o țară feudală—și *trebuia* introdus—*forțamente* trebuia să apară ca o exagerație și să dea naștere și la unele ridicole, inerente unei epoci de tranziție,—cum n'a priceput nici Junimea de mai tirziu.

În Ianus Galuscus, alt timp din *Rusaliile*, Alecsandri a ridiculizat pe democratul în alt ipostas, în ipostasul de Ardelean democrat și latinist. Se pare că Alecsandri a avut intenția să ridiculizeze în Galuscus numai *mania latinistă* și cînd Răzvrătescu își expune programul citat mai sus, Galuscus exclamă :

„Domnule, am ascultat toate aberăciunile cîte le-ai debitat fraților Romîni, și fac aci declarațiune că ești un perturbator ! etc...”

dar Galuscus, ca Ardelean latinist, nu putea să nu fie și el democrat „perturbator”. Ardelenii latiniști trebuiau să fie democrați (și, invers, democrații trebuiau să fie și au fost latiniști ; „noutățile” se înfrățeau, și din pricini adînci : C. Negruzzi, am văzut aiurea, numește pe latiniști *liberali*, pe cei de nuanța sa *moderați* și pe cei cu vorbirea veche *conservatori*). Mai întăiu, în Ardeal n'a rămas o clasă boerească romină ; clasa de sus s'a maghiarizat. Tinerii cu învățatură de carte erau toți fii ai poporului și, ceia ce e mai însemnat, dușmani ai claselor de sus, care erau și apăsătoare, și de alt neam, și de altă lege. La aceste motive de democratism, se adăogau și altele, izvorite din „latinism” : strănepotul poporului roman, cel romîn, a rămas neatins *la țară*, în *țărănime* ; mai departe : latiniștii visau *republica* romană și, în capul lor, republica era forțamente democrație. Gîndiți-vă la doctrina so-

cială a lui Bărnăuțiu. Adăogați la aceasta ura latinistului împotriva fanariotismului, care era semnul distinctiv al claselor de sus și încă pornirea omului, care vrea inovații, de a merge în toate sensurile pe calea inovațiilor. ¹⁾—Și, ca dovadă că Galuscus e democrat și că Alecsandri se'nșală, cînd îl face „apărător al ordinei“, e că Galuscus cetește proza lui Clevetici (a „ultra-demagogului“ !) și e un admirator al acestuia :

„Galuscus.—(deschide jurnalul și se adîncește în cetire). Ce stil! ce expresiuni energice! ce logică invincibile! admirabil ziar! admirabil redactor! Cine-i subsemnat? (caută la sfîrșitul foaei) Clevetici! îl gîcisem dela început. (cetește din ziar, apoi :) Sublim! Eaca accente patriotice!...”

Iată pe Galuscus democrat—„ultra-demagog“—cași Răzvrătescu. Galuscus, Răzvrătescu, Clevetici, au aceeași atitudine din punct de vedere politic și social... Și atunci e curios ca Galuscus să zică despre Răzvrătescu că e „perturbator“ și „anarhist“... ori nu-i sincer Galuscus.—Alecsandri, fără să vrea, a fost *realist*, în dauna concepției piesei sale, căci Ardeleanul latinist *trebuia* să fie și democrat, „ultra-demagog“...

Dar Alecsandri combate și mania latinistă, nu numai în vorbire, ci și în concepție. Iată ce zice Toader, vornicul satului, despre Galuscus (și Alecsandri face mare haz) :

1) Limba romina—limba romană în definitiv!—e limba unui popor republican, zice Bărnăuțiu.

„De cînd [Galuscus] le vorbește sătenilor tot din carte, și le spune că-s strănepoți de împărați, că se trag din Traian, țărani o luat-o de bună... Dacă-i îndemni la lucru, îți răspund rîzînd că împărații nu lucrează...”

Această șarjă o face Alecsandri în 1860, uitînd, se vede, că în 1848, în o cuvîntare la Paris¹⁾ el însuși zice că, dacă întrebî pe țăranul român ce este el, țăranul răspunde :

„Eu sînt Român. Împăratul Traian a venit în vechime cu multă putere de a învins pe Daci...” (ceia ce, de altmîntrelea, nu zice țăranul) —

dovadă că Alecsandri, *în tinerețe*, și într'un moment de „patruzecioptism“, cînd putea să se aprindă pentru ideile nouă, putea să cadă și el în exagerare, în *falala* exagerare. Acum, în 1860, cînd tendința cealaltă din el a nimicit aproape pe cea patruzecioptistă, Alecsandri, desigur, n'ar mai fi căzut în... „ridicol“, ca la 1848 !

Latinistul Galuscus, pe care l'am văzut admirînd pe Clevetici, face și el „ultra-demagogism“ cu țărani.

Cînd Toader îi zice „cucoane“, el îi răspunde :

„Iar cucoane ? V'am spus la toți aice... să nu-mi ziceți cucoane, pentru că astăzi nu mai există boerii, numai sînt boeri. Zi-mi frate Galuscus, fiindcă toți Românii sînt frați.“

Pană aici am analizat atitudinea lui Alecsan-

1) *Prosă*, p. 198.

dri față cu *întîmplările sociale* și am văzut că atitudinea sa e nesigură ¹⁾. El nu e nici ca C. A. Rosetti, nici ca C. Negruzzi.

Trebue să explicăm aceste două tendinți contradictorii. Alecsandri, pe lîngă boerănaș, a fost și un nemulțumit de soarta unui bonjurist sub domnia lui Mihaiu Sturdza, a avut o cauză *personală* pentru atitudinea liberală, — *interesul* ²⁾. A fost afectat displăcut, cum s'a văzut, de orien-

1) Nesiguranța aceasta, lipsa unei concepții unitare asupra vieții, îl va face să manifesteze sentimentele cele mai contradicătoare. Am văzut cum, la 1840, se înădușa în societatea ieșană „semi-orientală“, unde boerii se uitau așa de urit la bonjuriști, la duelgii: „mîncăm oamenii“, zicea Alecsandri. Dar.... Dar în 1867 („Scrisori“ p. 26) vorbește cu regret despre „datinele care se pierd“ și suspină după „boerii, cucoanele de acum 20 ani“, adică dela 1847, — datine, viață, la înlăturarea căroră a contribuit și el așa de mult! — Și, dacă suspină după acele vremuri, asta nu-l împiedică să declare („Scrisori“, p. 29, anul 1868) că Romîniii sînt vinovați de lipsă de recunoștință către Napoleon III, căruia îi „datoresc tot ce au“, adică *formele nouă de viață* — care, va să zică, sînt bune! — nu-l împiedecă să regrete („Scrisori“ p. 189, anul 1886), — că Russo, Cuciureanu n'au trăit să vadă *transformările țării* și să se bucure (de „pieirea datinilor“ ? !), — transformări făcute prin *imitarea Franței*, cea ce nu-l împiedecă aiurea („Scrisori“ p. 251, anul 1890) să vorbească iarăși cu sarcasm de influența franceză asupra schimbărilor politice din Romînia, — deși „nălucirile entuziaste ce au legînat tinerețea veteranilor din generația mea“ („Scrisori“, p. 89, anul 1877) erau aduse din Franța ! Etc. etc.

2) „Sarmanii instrăinați ! Cite deziluzii îi așteptau la „marginea țării ! Cite lupte, cite loviri în frumoasele lor sperări !

„Unii, care cîștigaseră diplome de doctorat în juris-

talismul vieții, în care el, parizianul, lamartini-anul fin, era silit să trăiască,—„parizianismul“. Alecsandri apoi a fost un naționalist, și în vremea Regulamentului țara era într'o stare de mare umilire ¹⁾—naționalismul.... Și Alecsandri a fost și un om care a vibrat, măcar cit de puțin, de mizeriile mulțimii,—idealismul.

Așa dar, din *interes*, din „parizianism“, din *naționalism* și din *idealism* rezultă tendința sa patruzecioptistă.

Dar acelaș Alecsandri a fost o fire conserva-toare, un patriarhalist: am arătat deja suspinul său după vremea veche și ași mai putea da do-vezi ²⁾,—a fost un boer epicureu, un desprețuitor al ideilor născute din frământările, nevoile, nă-zuințele populare și îndrăznețe. A fost un *juni-*

„prudentă, rămăneau părăsiți de guvern, sau cel mult „rinduiți a servi în cele de pe urmă posturi ale ramu-rilor administrative sau finanțiare. Nici unul nu se ve-dea pus la locul lui. Alții, care în neastimpărul unei „imaginații aprinse, se încercau a păși pe cimpul ade-menitor al literaturii, și fondau, cu mii de greutateți, „vre-o foaie periodică, erau expuși a privi în curind sus-pendarea ei pentru cel mai ușor motiv și uneori a fi „chiar ei însuși ridicați de poliție din sinul familiei etc. etc... Eată sub ce soiu de sistem despotic, tinerii „francezi și nemți, bonjuriști și duelgii, erau chemați „a începe și a urma fără descurajare solia lor civiliza-toare“ (*Prosă*, p. 557).

1) De aceia antipatia, ura pentru Ruși e o atitudine a lui Alecsandri, în care nu a slăbit un moment. În 1888 și 1889 („Scrisori“, pp. 220, 231) vorbește cu mare în-grijire de „întinderea“, iarăși, a veninului corosiv: „in-fluența rusească“....

2) *Teatru*, I, p. XXV.

mist, — singurul „patruzeciopist“, mi se pare, afiliat la Junimea. Aceasta este tendința cealaltă.

Cînd, mai tîrziu, fiind și apreciat, împăcîndu-se apoi și cu „semi-orientalismul“ care nu mai era bătător la ochi, încetînd și umilirea țării, și scăzîndu-i, cu vrista, și idealismul, cînd toate motivele „liberalismului“ său dispar, — atunci rămîne aproape numai tendința junimistă, care se accentuează, și din cauza vristei și din cauză că n'a mai fost contrabalansată de cealaltă. Rar, acest om va mai scoate accente *de altă dată*: în „*Ginta latină*“, în „*Ostașii noștri*“: „Am văzut visul cu ochii“, visul de patruzeciopist ¹⁾.

*

În celelalte privințe, — limbă, literatură — Alecsandri este critic ca toți ceilalți, — dar tot practic, în opere beletristice.

În tipurile în care el a ridiculizat tendințele sociale, a ridiculizat tot odată și pe stricătorii de limbă. Și nici nu se putea altmîntrelea, pentru că, încă odată, felul vorbirii, admiterea unui jargon artificial ori impestrițarea cu străinisme sînt strîns legate cu mentalitatea omului, cu apucăturile sale, cu modul său de a se comporta cu împrejurările.

Acel care desprețuia starea din acea vreme și voia să reformeze *totul*, trebuia să reformeze și limba. Franțuzitul trebuia să fie democrat și de-

1) „*Oda ostașilor romîni*“; cf. „*Scrisori*“ p. 90.

democratul franțuzit. Latinistul trebuia să fie democrat și democratul latinist. Și, e și mai clar că apărătorul vechiului regim trebuia să vorbească vechea limbă a clasei boerești, iar femeile, primele primitoare de civilizație, o românească franțuzită. Am văzut pe Iorgu, pe Clevețici, pe Răzvrătescu, pe Galuscus, pe Gahița, pe Enache Dămian... Și cine nu știe pe Cucoana Chirița ?...

Alecsandri nu uită niciodată să biciuiască pe făuritorii de vorbiri artificiale. Chiar și în „*Istoria unui galbin*“ din 1844 el nu uită să-i atace, și anume pe Eliade, care de curind începuse să facă și el planuri de o limbă nouă. Cînd *galbinul* vorbește de Eliade, îl numește, în ris, „*marele ammiratore della prestidigitazione*“, la care *paraoa* răspunde :

(„boldind ochii). Ce cuvinte sînt acestea ?

Galbinul.—Aceste sînt cîte-va cuvinte dintr'o limbă nouă romînească ce se descopere acum la București.

.....

Galbinul.—Dar ean întrebă pe croitorii lor [acelor cuvinte] dacă înțeleg cuvintele *teşmecherii* și *haram* și să vezi că îi-ar răspunde : *nu te capisc*, sau : *nu te cumprind*.”

Și, în adevăr, cînd limbile rominești nu se croiau peste munți, se croiau în București—am văzut pentruce ; și erau combătute în Moldova,

unde spiritul critic s'a trezit dela inceputul culturii din veacul XIX.

Aleksandri a combătut franțuzismul, ridiculizându-l în diferite tipuri ca Iorgu dela Sadagura, Cucoana Chirița, Gahița Rozmarinovici, etc. Desigur că franțuziții nu vorbeau chiar așa cum îi pune Aleksandri să vorbească, dar exagerarea este un drept al scriitorului satiric. Poate că Aleksandri a fost chiar nedrept sau puțin comprehensiv, căci, odată cu importarea lucrurilor și ideilor nouă, era fatal să se importe și cuvintele corespunzătoare și era de asemenea fatal ca acele cuvinte să fie trintite în limbă fără a li se da, deocamdată, un contur mai rominesc. Se știe cu cită greutate cuvintele franțuzești au fost puse pe calupul geniului limbii rominești; așa, pentru verbul *public*, a fost ezitare între publicarisesc, publicuesc, publicălesc, publiciez, publiceș, public... 1) Si desigur că, pe lângă mania de a întrebuița cuvinte franțuzești spre a te arăta învățat, mai era și o întrebuițare exagerată nevinovată: invadarea cuvintelor nenecesare pe lângă cele necesare, intrarea și fără bilet de legitimație, grație imbulzelii... Oricum, Aleksandri a avut meritul de a face prin opera sa critică un mare bine limbii rominești.

1). L. Șaineanu, *Ioan Eliade Rădulescu ca Gramatic și Filolog*.

Dar antipatia lui este mai mare față de latiniști, pe care îi zugrăvește cu mai mult haz. Acest boer fin, care nu s'a putut niciodată disciplina, care, cum mărturisește însuși, n'a putut studia nici o ramură a științei, îmi inchipuesc că i se părea că are în față o ființă cu totul de altă specie, cînd se uită la un latinist, a cărui îndelnicire laborioasă și sistematică era să cerceteze fiecare cuvînt românesc pentru a-l valida ori invalida și apoi, cuvintelor validate, să le dea o formă conform cu o sumedenie de legi fonetice. Și Alecsandri s'a răzbunat, cum am văzut, în *Ianus Galuscus*... Cetiți declarația de iubire a acestuia, cătră o țărancă, în jargonul lui Laurian, sau care vrea să fie al lui Laurian.

Antipatia lui pentru latiniști nu slăbește un moment. În „Scrisorile“ sale ¹⁾ nu conținește cu sarcasmele împotriva latiniștilor, pe care îi tratează aproape ca pe niște dușmani personali.

Rar a avut momente de cîmpănire, ca într'o „scrisoare“ din 1872 ²⁾, în care recunoaște că la 1848 și mai înainte latinismul a avut rost. Dar, cași d. Maiorescu, de pe la 1880 încetează cu invectivele împotriva latinismului, pentru că de atunci primejdia stricării limbii încetează.

În *Iorgu dela Sadagura*,—prima manifestare critică a lui Alecsandri,—el a criticat aproape

1). Pp. 3, 5, 6, 34, 36, 50, 55, 66, etc.

2). P. 54.

tot ce avea să critice în viața sa. A criticat și restul de fanarioți, în Comisul Agamemnon Kiulafoglu, Grec de 45 de ani, care, după regulă, ca meridional libidinos, e însurat cu o Romîncă de 22 de ani. De la Alecsandri și până la d. Panait Macri, în „haiducii“ săi, Grecul e un satir ahtiat după femeile romine tinerele și frumusele.—Kiulafoglu vorbește jumătate grecește, jumătate romînește stricat. E tipul „grecului“, care caută cu orice preț să parvină: „am trebuință acum de parale, pentru ca se me fac ispravnicos mai de graba“.

O paranteză :

Tipul acesta, desigur foarte interesant, e utilizat de Alecsandri mai mult pentru a storce un efect comic din chipul de a vorbi stricat al Grecilor din vremea aceea. Toți ciți au utilizat acest tip, gîndindu-se mai mult la efectul comic al vorbirii, l'au caricaturizat cu mijloace așa de eftene, încît *nu l-au redat* niciodată. Grecul din țările romine dela începutul veacului al XIX-lea, fanariotul lacom și fără scrupule, inventiv cînd era vorba să triumfeze, are o oarecare asemănare cu Grecul pervers și lacom din 'Roma imperiului, care a fost așa de bine zugrăvit de Sienckiewicz în *Quo Vadis*. Chilon Chilonides, desigur, este un intelectual, nu ca negustorii de aici dela începutul veacului al XIX-lea, este un paria persecutat, și nu un stăpîn aproape, ca la

noi,—dar lăcomia, șiretenia emigrantului, care are un singur scop : să trăiască bine cu orice preț, îi apropie, le dă un caracter de familie. Dramaticul unei asemenea existențe nu l'a simțit și nu l'a redat nimene la noi.—Inchid paranteza.

Alecsandri n'a uitat, în *Iorgu dela Sadagura*, nici pe Evrei (Ițic zarafu!, care se laudă că are „perciuni sudii“,—supus străin), nici pe Nemți (*Baron von klaine Swabe*.— La C. Negruzzi e *Baron Flaimuc*) care, la începutul civilizației țării, au fost printre aceia care au importat această civilizație, ca medici, ingineri, etc.—și pe care scriitorii de atunci, conform spiritului poporului român—știți șarjele poporului la adresa Nemților, din care unele foarte expresive, așa că nu pot fi redată, căci sint à la Rabelais—i-au ridiculizat.

Un singur lucru n'a criticat Alecsandri în *Iorgu dela Sadagura* : *pretenția scriitorului fără talent*, care a format mai ales obiectul criticii Junimii, și în special a d-lui Maiorescu.

Dar Alecsandri n'a trecut fără să bage de samă și acest „ridicol“. El a ris și a biciuit adesea pretenția fără talent. Așa de pildă, în *Doi morți vii* (1851), el introduce fără nici un rost altul, decît de a-și bate joc de literații netalentați, pe „tinărul poet“ *Acrostihescu*; Alecsandri, după obiceiul lui și al vremii sale, cum am mai văzut, numește personagiile după indeletnicirea lor sau după ridicolul, pe carea vrea el să-l arunce

asupra lor. Acest Acrostihescu, căruia prietenii îi mai zic—desigur cu învoirea lui Alecsandri—și *Odobășa*, este un personagiu, care are gata la dînsul felurite ode pentru toate prilejurile :

„*Acrostihescu* : ..(scoate din buzunar un volum manuscris și caută filele) Aurora... La mormîntul ei !.., odă la împăratul.. odă la șahul.. odă la craiul !“

Și dacă el pune poezia sa și în slujba șahului, asta nu-l împedecă să o înalțe sus de tot,— în teorie :

„*Acrostihescu* :—...Poezia este o artă sfîntă,.. o fiică cerească.

Flutur : Apoi dacă-i o fiică cerească, n-o face să umble cu colinda la sărbătorile unora și altora... m-ai înțeles ?

Acrostihescu. (în parte) *Bestie incapace* !“

Acrostihescu, ca scriitor prost dela începutul literaturii veacului XIX, vorbește în limba croită de fiologi. De aceia „bestie *incapace*“ sau „și s'o înflăcărat *imaginăciunea*“ sau „*emociuni*“ și alte expresii, pe care Alecsandri le pune, incidental, în gura lui Acrostihescu, care, de altmintrelea, vorbește ca toată lumea. Faptul că Acrostihescu nu este consequent cu sine însuși în *sistemul* său de a vorbi, întrebuițînd rar de tot cîteva forme artificiale, pus alături cu faptul că și la alte tipuri ale lui Alecsandri, cași la Muza dela Burdujeni a lui Negruzzi, se observă aceiași neconsequență, sau una și mai bătătoare la ochi :

întrebuințarea, de cătră aceeași persoană, și a procedurii latinistilor și a celei a analogiștilor,— dovedește că scriitorii beletriști nu prea aveau o idee clară de diferitele sisteme lingvistice, ci le confundau pe toate în o singură și mare babilonie ridicolă, pe care o azvîrleau în spinarea aceloră, care trebuiau să zugrăvească tagma stricătorilor de limbă și a croitorilor de limbi nouă românești. Pe lingă multele cauze, pentru care tipurile lui Alecsandri nu sînt *vii*, cînd e vorba de stricătorii de limbă, o cauză mai e și această neconsecvență,— cel puțin pentru cei care cunosc „sistemele“ lingvistice.

Alecsandri, — urmăm mai departe — cași Juni-mea, n'a prețuit o operă literară de bună, *fiindcă* este romînească. Nici pentru el *producerea* unei opere romînești nu era un merit, dacă opera nu i se părea bună. Așa, de pildă, cetiți articolul de critică, publicat de Alecsandri în *Propășirea*, în anul 1844, îndreptat împotriva „stanțelor epice“ („Prințul romîn“) ale lui Aristia. Citez numai începutul :

„Bateți din palme, Romînilor, și strigați ura, căci în sfîrșit, după o *lungă-largă* așteptare de vr'o cite-va mii de ani, v-ați învrednicit a dobîndi un poem epic ! [Cum ar fi salutat un V. A. Ureche, în 1844, primul poem epic !!] Veacul vostru de glorie au sosit sub figura unui tom în 8^o plin de versuri sucite și idei încă și mai sucite. Bucurați-vă, patrioților etc...“ —

după care urmează o bătae de joc, căreia îi lip-

sește ironia și conciziunea, iar nu tendința și punctul de plecare, ca să fie maioreșciană. În 1867, la apariția *Convorbirilor*, Alecsandri le felicitază, pentru că pe steagul lor e scrisă și lupta împotriva *prostului gust*¹⁾.

*

Vasile Alecsandri are un loc special între criticii din Moldova. El stă la mijloc între A. Russo și M. Kogălniceanu, pe deoparte, și C. Negruzzi și d. Maiorescu, pe de alta. De A. Russo îl deosebește „junimismul“, de C. Negruzzi îl deosebește „patruzecioptismul“.

Patruzecioptismul lui Alecsandri are, cum am văzut, mai mulți factori, dar factorul principal al patruzecioptismului său e *naționalismul*.

În „Romîni și poezia lor“, Alecsandri laudă pe țaran și-l idealizează tocmai din acest punct de vedere. El nu vorbește ca democrat, ci ca naționalist. Și cînd s'a dus în popor „să-i culeagă“ poeziile, el n'a făcut'o decît foarte puțin ca democrat (ori ca romantic), — ci mai ales ca naționalist.

Pentru dinsul țărănimea romînă n'a fost, mai deloc, clasa producătoare și obijduită, ca pentru un Bălcescu și alții, a cărei soartă trebuia îmbunătățită, ci *păstrătoarea și reprezentanta ro-*

1). „Scrisori“, p. 27.

mînismului. În „Iașii în 1844“, după ce citează părerile unui personajiu că „Romînule ca ceara“ și că se face Turc, Francez, etc. după împrejurări, răspunde că aceasta e adevărat pentru o mică parte, pătura subțire de sus, dar că țărănul nu-și părăsește niciodată „obiceiurile, limba, portul“... Aiurea, în „Romînii și poezia lor“¹⁾, deși, —sceptic și „critic,“!—bănuește că este „poate cam părtinitoare *nobila exaltare*“ de a-și închipui neamul romînesc ca „unul din neamurile cele mai înzestrate cu daruri sufletești“, totuși, în paginile următoare, nu șovăește de a vorbi de poporul romîn—țărănimea—ca de un popor „menit a se urca la treaptă cit de înaltă“, nu șovăește de a face declarații de iubire acestui popor, care e „curat, înțelept, vesel și poetic în graiul său“ și a cărui adîncă cumițenie, imaginație, spirit satiric, inimă bună se vădesc în proverbele, literatura, obiceiurile sale.

„Eu, de cite ori aud doina, îmi pare că aud Moldova plîngînd după gloria sa cea veche“, zice el în „O primblare în munți“²⁾. Gîndiți-vă la impresia produsă de doină asupra lui O. Carp, sau Coșbuc. Pentru aceștia, doina e cîntecul unei clase sociale, a plugarului,—pentru Alecsandri ea este cîntecul Romînului, al patriei, căci pentru el, încă odată, țărănimea nu e o clasă so-

1) *Prosă*, p. 153. etc.

2) „ „ p. 240.

cială cu nevoi materiale de îmbunătățit, ci este reprezentanta și păstrătoarea tradiției, rominismului :

„Intr’o epohă ca aceasta, unde țerile noastre au a se lupta cu dușmani puternici, care cearcă a întuneca nu numai drepturile politice dar și chiar *naționalitatea Romînilor, poezia populară va fi de mare ajutor spre apărarea aceștia*; ori cit de măestre să fie manifesturile cabinetului de Petersburg, Romîni tot Romîni vor rămînea și vor dovedi că sînt Romîni prin limba lor, prin tradițiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cîntecele lor și chiar prin jocurile lor”¹⁾.

E clar că patruzecioptismul lui Alecsandri e mai mult naționalist, de cit democratic.

El primește cu fericire colecția de proverbe a lui A. Pann.—E plin de orgoliu, cînd poate dovedi lui Mérimée că „energia sălbatică“ cuprinsă în vorbele: „arde-mă pe cărbuni, dar eu voiu muri fără a-ți spune numele iubitului“ nu e a lui Pușkin, cum credea scriitorul francez, ci e dintr’un cîntec popular romînesc²⁾.

Acest boer franțuzit a iubit mult productele spiritului și imaginației populare. Țăranul, în scrierile sale, formează orizontul albastru, pe care se profilează tipurile grotești ale clasei de sus. Nu e vorbă, și albastrul orizontului și grotescul tipurilor sînt exagerate—și de cele mai multe ori fără artă, ori, mai bine, fără destulă artă.

1) *Prosă*, p. 183.

2) *Prosă*, p. 610.

È interesant cum zugrăvește Alecsandri coliziunea între „civilizația“ claselor de sus, provenită din amestecul de civilizații și culturi, și între viața și spiritul poporului de la țară.

Țăranul român nu pricepea mai nimic din ceea ce alcătuiau și învîrteau cei de sus, în vechiul regim. Acum nu pricepe chiar de loc. Confuziunea ce rezultă, ne-o zugrăvește Alecsandri în piesele sale, și el, care a luptat atât de mult împotriva stricătorilor de limbă, atribuie această confuziune aproape tot atita *reformelor lingvistice*, cit și celor *politico-sociale*, — de aceea am spus, chiar de la început, că critica lui *socială*, chiar cînd e justă, e superficială.

Dacă Alecsandri n'ar fi dat o așă de mare importanță, pentru explicarea confuziunii în viața de la țară, stricătorilor de limbă; dacă ar fi accentuat suficient adevărata cauză: *reformele politico-sociale*, el ne-ar fi dat pagini și mai interesante asupra acestei confuziuni. Ne-ar fi dat pagini și mai interesante de *critică socială*, căci aici, — atingerea reformelor de sus cu viața de la țară, — este punctul esențial al oricărei critici sociale.

Cîteva exemple din „Rusaliile“ :

„*Suzana*.—Parc'o mai vînit o hîrtie și azi dimineață ?
Toader (bărbatul său, vornicul satului).—O vînit, da. Ci-că să ne-apucăm de durat o casă comunală.—D-nu Gălușcă (*Galuscus*) ne-o vorbit un ceas întreg de constituți... una, de covenți... una, fac două; de Patrie, de amoare...

Suzana.—Ce moare, bărbate ?

Toader.—Poate că moare de curechiu, fiind-că s'a-proprie postu.

Suzana.—Bine, dar ce are a face ?

Toader.—El o fi știind, că ne-o mai spus să fim de azi înainte cetățeni.

Suzana.—Cum cetățeni ? să vă 'nchidă la cetate ?

Toader.—Dracu să-i discurse (scapă jos condicele ce ține subsuoară).

Suzana.—Da aceste ce sînt, Toadire ?

Toader.—Condici de însemnat toți trecătorii prin sat ; tabloane de gîște, rățe, pui de găină, ouă, toate ! Ci că-s potrocale de recesemință“.

Comic eftin, nenatural, dar din care se vede ciocnirea dintre „civilizație“ și viața rominească de sat,—și din care se vede și *greșala*, de concepție, de a pune această ciocnire nu pe sama *faptului*, cît mai ales pe sama *limbii*.

Cînd Veveriță, fruntaș, răspunde lui Răzvrătescu subprefectul, care spune țaranilor să clădească un arest comunal :

„—Temniță la noi?... dar nu sîntem scăpați din Ocnă!“

Alecsandri face *critică socială*, bazîndu-se pe o neînțelegere de fapte, dar cînd lui Veveriță care nu se dumerește ce e „comuna“ de care vorbește Răzvrătescu, îi răspunde Gheorghe :

„—Adică cum una cum alta ; tot ca una fata mea“, atunci Alecsandri face iarăși *critică socială*, bazîndu-se pe neînțelegerea limbii.

Și, mai departe, cînd Gheorghe zice :

„—Vasile, măi frate, d'apoi ci că-i pentru binele nostru...”

iar Veveriță răspunde :

„—Se poate, cumătri; însă vina noastră-i dacă nu-i pricepem? Ei ne grăesc într'o limbă străină, parcă noi am fi pricopsiți ca dînșii...”

e clar că Alecsandri pune mai ales pe socoteala limbii ceia ce ar fi trebuit să pună pe socoteala ciocnirii formelor nouă cu obiceiurile vii ale pămîntului.

*

Dar toate direcțiile, în care s'a manifestat, și toate contradicțiile chiar, pe care le-am relevat, patruzecioptismul ca și junimismul său, țărănismul său patriarhalist, cîntarea trecutului ca și reformismul său, critica sistemelor lingvistice și a literaturii ca și activitatea sa politică,—toate se reduc, la urma urmei, și *se conciliază* într'o singură tendință dominantă: *naționalismul*, și naționalismul așa cum poate să apară într'un suflet conservator și artist, mai mult impresionabil decît cugetător și logic ¹⁾.

1) Aici, vînd numai să fixez locul lui Alecsandri în critica moldovenească, n'am vorbit de marea însemnătate a operei sale poetice pentru literatura romînească și pentru formarea limbii literare romînești.

IX

Evoluția spiritului critic.— Critica socială extremă: Eminescu.

Pe la sfârșitul deceniului al optulea al veacului trecut, statul român modern e constituit: *Unirea* definitivă a principatelor e un fapt îndeplinit și Principatele-Unite au luat fizionomia unui stat „european“ ¹⁾

Vremea *prevederilor* și a *așteptărilor*,—deci a examinării elementelor civilizației străine pentru a valida ceea ce e bun și a invalida ceea ce e rău, a trecut.—Acuma *s'a experimentat* deja și nu mai rămâne decît a *constata* rezultatele experienței, a face bilanțul binelui și al răului, izvorit din introducerea formelor de viață apusene.

Critica, deci, ia un nou aspect. Ea nu mai are de examinat spre a alege, ci de constatat rezultate.—Și, dacă problemele lingvistice și literare, atît de importante pentru vechea critică, tot mai sînt la ordinea zilei, ele nu se mai pun cu atîta putere, căci bunul simț aproape a învins.—La ordinea zilei, acuma, se pune tot mai

1) Vezi asupra acestei chestii mai sus, p. 58.

mult problema socială,—și, firește, din punctul de vedere al claselor care, avînd să sufere de pe urma nouăi stări de lucruri, au avut motivul să *critice* această nouă stare.

Această nouă fază a criticii,—faza a treia, deci,—care începe pe la sfîrșitul criticii Junimii, e reprezentată, la început, de Eminescu care, avînd în concepțiile sale lingvistice și literare multe puncte de contact cu Junimea, și în cele politice citeva,—se alipește de această grupare, păstrînd însă o atitudine independentă și în mare parte deosebită de a Junimii, ba uneori chiar contrară.

Această a treia fază a criticii este, și ea, un produs al culturii moldovenești, — și Eminescu, cași criticii anteriori, un A. Russo sau un Alecsandri, își dă samă de rolul cultural al Moldovei, de rolul ei de învățătoare a Rominilor de pretutindeni :

„Moldova joacă în dezvoltarea modernă a Romînilor un rol însemnat. Aici, în mare depărtare de șarlatanismul intelectual, de suficiența și corupția centrului politic al țării, s'a făcut binefăcătoarea reacțiune în contra ignoranței și spiritului de neadevăr al „academicianilor“¹⁾)

Eminescu e atît de încredințat de incapacitatea culturală a Munteniei, încît, cînd e nevoit să

1) *Curierul de Iași*, 1877 (în M. Eminescu, *Scrieri Politice și Literare*, editate de Ion Scurtu, „Minerva“, p. 362).

constate un fapt cultural pozitiv în București, se miră :

„C'o adevărată părere de bine am văzut însă pronunțându-se, spre marea noastră mirare tocmai în București, o mișcare pedagogică sănătoasă...¹⁾).

El se simte, înfirșit, atit de moldovan, în cit, în vremea războiului, e foarte susceptibil cînd e vorba de gloria ce se cuvine soldaților din Moldova. În articolul „Moldoveni și Munteni“, polemizînd cu un ziar din București, zice:

„Ziarele bucureștene, atit liberale cît și conservatoare [subliniat de Em.] fără deosebire, ignorează acest adevăr și pare c'ar lua mai bine foc în gură, decît să spue anume că Moldovenii se poartă escelent pe cîmpul de războiu“²⁾).

*

În privința limbii, Eminescu n'a vorbit mult. Aceasta din două pricini. Mai întăiu, pentrucă nu se simțea competent, sau mai bine specialist. O declară singur :

„Nefiînd filolog de competență, declar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale, și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri“³⁾).

În adevăr, *acuma*, — generația lui Eminescu, — oamenii încep să se specializeze. În epoca anterioară, numită, din acest punct de vedere numai, cu drept cuvînt, eroică, — în epoca lui Alec-

1) *C. d. I.* 1876 (*S. P. și L.* p. 281).

2) *C. d. I.* 1877 (*S. P. L.* p. 388).

3) *Albina*, Pesta 1870 (*S. P. și L.* p. 74).

sandri,—pe atunci cînd era de făcut totul, și cînd cei ce puteau face ceva erau foarte puțini,—pe atunci era vremea (și nevoia) spiritelor universale: Alecsandri face politică, scoate reviste, culege literatura populară, e director de teatru, scrie în toate genurile literare, în versuri și în proză, face filologie, etc. etc. Iar la capătul evoluției, cită am făcut'o pînă acuma, găsim pe un Sadoveanu sau Brătescu-Voinești, care, ca să vorbim numai de literatură, scriu într'un singur gen. (Și dacă Sadoveanu scrie un ziar pentru popor, apoi aceasta, cum o poate pricepe oricine, se explică prin aceea că și azi încă se mai cere oamenilor de elită o activitate străină de meseria lor, în folosul propășirii poporului. În Ardeal, unde condițiile de azi sîmănă și mai mult cu cele dela noi de acum 40 de ani, un Goga e nevoit să se consacreze mai mult, poate, activității culturale decît literaturii.) — Eminescu e printre cei dintăiu care, dindu-și samă de seriozitatea lucrurilor, știe să se mărginească, să se specializeze, conștient de greutatea de a fi desăvirșit măcar într'o specialitate, chiar cînd îți consacrezî ei toate puterile sufletești... Eminescu a fost numai poet, căci proza sa este puțină și e poezie în proză... Afară de aceasta, a mai fost și un *cetățean*, care și-a spus părerile sale,—și atîta tot... Că uneori s'a amestecat, incidental, și în alte ramuri, precum în filologie,—aceasta dovedește că el a trăit la sfîrșitul epocii oamenilor „universali“...

Iar o altă pricină, pentru care n'a vorbit mult în privința limbii, este aceea arătată de mai multe ori până aici, și anume faptul că pe la 1880 încetase primejdia stricării limbii. Dela aceea dată încetează lupta, în această privință, și a d-lui Maiorescu și a lui Alecsandri. Eminescu e conștient de acest fapt și, constatindu-l, mai recunoaște încă odată rolul Moldovei în lupta pentru ferirea limbii de atentatele novatorilor :

„*Lupta Moldovei* contra numiților munteni nu este îndreptată în contra elementelor istorice ale Țării-românești, ci în contra celor neistorice. E o luptă comună, la care tot neamul românesc ia parte instinctiv, *cucerind bucată cu bucată* bunurile lui naționale. *Azi e limba pe care aceste stirpitudini o prefăcuseră într'o păsărească neînțeleasă*, mîni va fi poate organizarea socială...“¹⁾.

Acum că cei care prefăcuseră limba „într'o păsărească neînțeleasă“ n'au fost tocmai „elemente neistorice“, e altă vorbă. Se va vedea mai jos ce însemnează în limba lui Eminescu aceste „elemente neistorice“. Dealtmintrelea, acela care a contribuit mai mult în Muntenia la prefacerea limbii „într'o păsărească neînțeleasă“, a fost, cum se știe și cum o spune aiurea și însuși Eminescu, Eliade Rădulescu²⁾, care n'a făcut parte din „elementele neistorice“.

1) *Timpul* (in *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu, apărute în „Timpul“ în anul 1880—1291*, editate de Gr. Păncescu, p. 92).

2) *C. d. I.*, 1877. *S. P. și L.* p. 301).

Cu toată „necompetența“ sa, Eminescu, cum am spus, atinge, de câteva ori, și problemele lingvistice.—Ba are chiar și câteva încercări de fonetică: studii asupra pronunției dialectale ¹⁾).

În privința limbii, observăm două faze în cugetarea lui Eminescu.

Eminescu dinnainte de 1874, cînd se afla în străinătate și în legături strînse cu Romînia din Ardeal și din Bucovina, *cînd încă nu căzuse cu totul sub influența Junimii*, este un alt om decît Eminescu de după 1874, cînd devine membru al Junimii. (Și vom vedea că, din alt punct de vedere, politic, Eminescu, pe lângă aceste două faze, mai trece și prin o a treia, aceia cînd e ziarist la *Timpul* în București). În această primă fază, de dinnainte de 1874, Eminescu, deși nu este etimologist ori analogist, nu simte aversiune împotriva reprezentanților acestor sisteme, ba încă e plin de pricepere pentru rolul binefăcător al acestor oameni,—după cum, și din punct de vedere al idealului social, deși nu e un „patruzecioptist“, face totuși concesii ideilor „innaintate“, în orice caz are o atitudine binevoitoare față cu ele și, cum se știe, admiră, în *Epigonii*, pe aceia care au putut să viseze regenerarea țării.—S'ar dovedi, deci, și pe altă cale, că „fondul prim“ al lui Eminescu a fost optimist, cum susține d. Gherea.

1) Manuscris de prin 1870 (S. P. și L. p. 409).

Dacă este împotriva purificării „absolute” a limbii de elemente străine, Eminescu admite, și chiar propune, o purificare moderată :

„Celor care vor o purificare *absolută* a limbii, li vom răspunde că acele vorbe, pe care vor ei să le alunge, sînt așa de concrete, așa de încrustate în țesătura limbii, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți....

„Celor care nu vor acea curățire de fel [care vor, ca A. Russo, ca „limba asta turcită, greacă...” să rămie așa], li vom răspunde că ei singuri sînt neconsequenți, căci ei au lepădat o mulțime de vorbe grece și ruse, pe care le întrebuițau încă părinții lor,—și multe din vorbele pe care le scriu d-nii Florentin, Negruzzi ș. a.... s’or duce calea celor duse...” 1).

Dar el pricepe și explică cu simpatie geneza tuturor sistemelor extreme :

„Mi se va spune, poate, că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă, *că cronistice e dreaptă și scuzată*. După extremul latinizării, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în romînește (*extrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neapărat trebuincios*), după ridicarea la potență a aceluiași extrem de către următori, *trebuia neapărat să vină* contra lui extremul *fonetismului* absolut, a iubirii nemărgenite a limbii romînești și escluzivitate față cu limba latină și surori. *Aceste extreme au fost condiționate de însăși natura lucrului*,—nu poți defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat punctele ei cele extreme.” 2)

1) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 14).

2) *Albina*. Pesta, 1870 (S. P. și L. p. 68).

Eminescu, mai departe, apără pe istoricii ardeleni împotriva d-lui Maiorescu cu argumente delicate care nici acum nu se pot găsi mai bune. Se știe că d. Maiorescu a vorbit întotdeauna cu dispreț despre istoricii ardeleni, mai întâiu pentru că falsificau adevărul istoric, și al doilea pentru că aceia au fost niște simpli cronologiști. Eminescu răspunde :

„Acei oameni, acei istorici, care au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice d. Maiorescu,— de au scris tendențios și neadevărat, *scuza cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor ? Trebuie cineva să fie mai mult de cât clasic, pentru a pretinde delat cel persecutat... să fie în toate drept... Șincai—chiar dacă n'ar fi atât de mare, cum pretendem noi că este, totuși el a fost la înălțimea misiunii sale,— la o înălțare cronistice absolută ; pentru că dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoința de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de samă, că procesul întru scrierea istoriei la orice națiune, se începe mai întâiu și constă din cronografie...“¹⁾*

Aceiași atitudine o are Eminescu și față cu redactorii ziarelor din Ardeal, care-și impetrușeau limba cu germanisme și pe care d. Maiorescu îi învinuia că corup naționalitatea românească :

„Criticul [Petrino]rumegă—o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu—ceia ce a zis acesta în *Convorbirile Literare* despre limba română în ziarele din Austria.. Eu din partea mea, *sînt mai puțin lugubru* de cât d.

1) *Loc. cit.* p. 72—73.

critic, și deși țin la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor *desnaționalizarea noastră și corumperea poporului român* [subliniat de Eminescu]¹⁾.

Și, cu această ocazie, Eminescu se ridică, în principiu, împotriva atitudinii luată de junimiști față cu fenomenele culturale ale Romînilor. Iată cum se exprimă el la începutul articolului din care am citat mai sus:

„După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o școală a sa de partizani, care, minus spiritul de o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, să aibă și ea aceleași defecte, ce le are părintele, aceeași ridicare la nivelul secolului al 19-lea, același aer de civilizațiune și greutate, care din nenorocire sînt numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală“²⁾.

Această atitudine a lui Eminescu se explică și prin inteligența sa, dar ea se explică mai cu samă prin faptul că Eminescu, care învățase în Bucovina și în Ardeal, care cutreerase toate ținuturile locuite de Romîni și care se bucurase de bucuriile lor și suferise de suferințele lor, — acum, cînd scrie, trăește în Viena, între tinerii studenți Ardeleni și Bucovineni, încălzindu-se de luptele lor și îmbrățișindu-le, până la un punct, aspirațiile, în orice caz pricepîndu-le. Această apropiere de Ardeleni și de Bucovineni, de ardelenism și

1) *Loc. cit.* p. 70—71.

2) *Loc. cit.* p. 63.

de bucovinism, a avut și un alt rezultat: Limba sa este plină de expresii întrebuințate numai peste munți, ca, de pildă: „a reflecta“ (= a răspunde), „a murit înainte de atîția ani“, „vom *abstracte* dela unele deprinderi“, „în Ungaria *veră*“, „nu ni se pare *consult*“, „*dătorie*“, etc., expresii de care nu s'a dezbărat cu totul, în proză, nici mai tirziu, de pildă cînd scria la *Timpul*.

„Ardelenismul“ acesta, Eminescu nu-l va pierde cu totul nici în faza a doua, nici atunci cînd va face parte din Junimea, din școala care și-a bătut joc cu cea din urmă cruzime de ardelenism. Vorbînd de o piesă localizată (*Revizorul* lui Gogol), în care localizătorul, d. P. Grădișteanu, pune în gura unui tip graiul ardelean *șar-jal, ridiculizat*, Eminescu protestează, zicînd că:

„a face *ridicolă* o pronunție în lăuntru al unui ș'aceluiși popor, este procedura unui om care caută efect cu orice preț“¹⁾.

Dar această „procedură a unui om care caută efect cu orice preț“ este procedura lui Alecsandri din atîtea comedii! Este procedura lui Caragiale din atîtea schițe! Este una din „procedurile“ prin care Junimea se desfăta! În *Amintirile* sale, d. Panu ne istorisește ce efecte comice scotea V. Pogor din această „procedură“...

În această a doua fază însă, cînd Eminescu e

1) C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 345).

sub influența Junimii, atitudinea sa, în privința sistemelor lingvistice, dacă nu e desprețuitoare ori pătimaș adversară, e totuși deosebită de atitudinea din faza întâia.

În faza întâia, cum am văzut, Eminescu ia condeiul numai ca să *apere* „sistemele“; acum a îl ia, — foarte rar, nu-i vorbă, — numai pentruca să *le atace*.

Vorbind de etimologiștii ardeleni, Eminescu zice că ei, urmărind „așa numita *puritate* a limbii“, „au crezut de cuviință a *prăda* *lexiconul* latinesc și acele ale limbilor romanice...“ Vedeți că Eminescu a schimbat tonul... Iar la argumentul că latiniștii au făcut aceasta pentru a dovedi latinitatea limbii, argument la care Eminescu cel din faza întâia era senzibil, acum răspunde că:

„Dar peste tot Romîni au dat prea mult pe părerea străinilor, *pe cînd această părere ar fi trebuit să ne fie cumplit de indiferentă și atunci poate mergeam mai bine*“¹⁾.

Aiurea se ridică împotriva „plăsmuirii meșteșugite“ a limbii și cugetării „de cătră o anume academie“, parcă „poporul în două mii de ani n'a avut nici limbă nici cugetare...“²⁾.

Dar acela împotriva căruia Eminescu este mai categoric e Eliade Rădulescu :

1) *Conv. lit.* 1877—1878 (S. P. și L. p. 310):

2) *C. d. I.* 1877 (S. P. și L. p. 308).

„Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înfrurii stricăcioase a lui Eliade“¹⁾.

Am văzut mai sus că, mai tirziu, în focul luptei sale împotriva păturii grecești suprapuse, „ruina frumoasei limbi vechi“ Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse...

Dar preocuparea lui Eminescu în privința limbii n'are mare însemnătate și e cu totul incidentală în cariera sa de scriitor. Încă odată: trecuse vremea primejdiei și Eminescu nu era omul care să sfarme uși deschise...

Înainte de a sîrși cu această chestie, ni se pare interesant a releva o idee pe care Eminescu a spus-o în treacăt, dar care este foarte adincă și care-l deosebește de junimiști. Este *poporizarea* limbii științifice de către intelectualii satelor:

„Invățător și preot coboară cultura în jos și traduc limba cosmopolită, ne semnificativă și abstractă a științei, care e domeniul lumii întregi, în formele vii, mlădioase și încîntătoare prin originalitate, a poporului“²⁾.

Dar acest lucru nu s'a întimplat și pricinile sînt multe: Și faptul că cultura n'a străbătut, cum ar fi fost de dorit, la țară, și firea limbii rominești care, ca orice limbă romanică, este refractară la creațiuni, de cuvinte, voite, — nu poate

1) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L. p.* 301).

2) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L. p.* 307).

„da muguri“, ca să întrebuițăm o expresie chiar a lui Eminescu. Germanii, Rușii, Ungurii au *naționalizat* mult limba științifică, noi n'o putem face. — Oricum, dorința aceasta a lui Eminescu dă o notă caracteristică concepției lui și ne dovedește, și ea, ceia ce vom constata mai jos : că Eminescu a fost reprezentantul claselor de jos, vechi, românești.

Să mai adăugăm aici și faptul că, — cași Asaki, cași C. Negruzzi, care vorbeau de „conservativi“, „juste-milieu“ și „radicali“ în limbă, — și Eminescu și-a dat samă de legătura dintre tendințele politice și sistemele linguistice : El constată că acei care au fost „unioniști“ în politică, au fost „unioniști“ și'n limbă, adică partizani ai unei limbi literare făcută pe baza ambelor dialecte¹⁾. Cu această ocazie, Eminescu citează *România literară*, — încă o dovadă că, și după dispariția ei, ea era cunoscută. (Numai d. Maiorescu să n'o fi cunoscut ?)²⁾.

Despre literatură, — lucru curios, — a vorbit puțin cel mai mare poet al nostru. Nu-i vorbă, nici primejdia înstrăinării literaturii nu mai era așa de mare pe vremea lui Eminescu, dar totuși ea era destul de mare ca să inspire încă grijă, în orice caz era mult mai mare decât primejdia stricării limbii.

1) Ms. de prin 1870 (*S. P. și L. p. 413*).

2) Vezi discuția mai sus, p. 65.

Și Eminescu poate nici n'ar fi vorbit de literatură, dacă n'ar fi fost oarecum silit, în calitatea sa de redactor al părții neoficiale a *Curierului de Iași*, să-și spună cuvântul asupra activității Teatrului Național din Iași, cu care ocazie el dă dovadă de o mare pricepere și cultură estetică, căci paginile sale asupra genurilor dramatice nu sint deloc mai prejos decit paginile cele mai bune din d-nii Gherea și Maiorescu. Dar discuția acestor lucruri nu intră în cadrul studiului nostru.

Și'n privința literaturii observăm două faze în ideile lui Eminescu: Înainte de a veni în Iași, Eminescu a mai avut ocazia să vorbească de teatru, ca colaborator al unor gazete din Ardeal, unde se agita ideia unui teatru românesc ardelean. Și ideile *literare* ale lui Eminescu din această epocă se deosebesc de cele din epoca următoare. Dacă nu poate, de pildă, gusta piesele lui Bolintineanu, el gustă pe ale lui V. A. Ureche! ¹⁾ Prin urmare el nu judecă încă literatura românească, ca junimiștii, „dela nivelul secolului al 19-lea“, cum am văzut că se exprimă însuși el despre atitudinea desprețuitoare a d-lui Maiorescu...

În această vreme, Eminescu, — reacționarul de mai tirziu, — recomandă cu entuziasm pe Victor

1) *Familia*, Pesta, 1870 (S. P. și L. p. 57).

Hugo, pe acel „adorator al poporului și al libertății“ :

„Pe acel bard al libertății îl recomandăm cu multă seriozitate junimii, ce va vrea să se încerce în drame naționale-romîne“ ¹⁾.

O altă idee esențială a lui Eminescu din această epocă e preocuparea, — anti-junimistă, — de valoarea *etică* a operei de artă :

„Voim ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută... nu numai să placă, ci să și folosească, ba înainte de toate să folosească“,

și, din această cauză, se declară împotriva imitării autorilor de limbi oculte :

„Ca un post-scriptum voiu adauge un consiliu *esențial*, acela adică de a nu imita autori de limbi oculte, care n'au făcut calea în jurul lumii, d. e. ruși, maghiari, sîrbi, — din cauza simplă cum că aceștia au în adevăr cîte ceva original care place, însă elementul etic din ei e infectat“ ²⁾.

Eminescu, cum se vede, în faza întâia e, cași în privința limbii, comprehensiv, conștient de nevoile momentului, el își apără

sărăcia și nevoile și neamul

și, încă odată, nu privește lucrurile dela „nivelul secolului al 19-lea“...

În faza a doua, junimistă, nu că dezvoltă în

1) *Loc. cit.* p. 61.

2) *Loc. cit.* p. 62, 63.

cronicile teatrale, ce scrie, cine știe ce idei contrare celor din faza întâia, dar nu mai găsim nimic din acele idei și simțim bine că, dacă poate tot ar face caz de condiția etică a operei de artă, în orice caz nu ar mai recomanda pe Hugo, *pentru că* este cîntărețul *libertății*.

Acuma și Eminescu privește lucrurile „dela nivelul secolului al 19-lea“. Relativ la teatru, el declară că publicul e și mai prost decît prostul teatru din Iași ¹⁾ și, generalizînd, scrie :

„La noi în țară succesul mediocrității e foarte ușor și lupta tuturor elementelor mai bune peste măsura grea“ ²⁾.

În această fază, Eminescu se ridică cu putere împotriva teatrului francez modern. Eminescu este dintre aceia care, orîdecîteori pot găsi motivul, ocazia sau chiar pretextul de a arunca o săgeată împotriva culturii franceze, o aruncă cu bucurie. La noi, anti-franțuzismul, cu cit este mai pasionat, cu atîta este o dovadă mai mult de reacționarism. „Noutățile“ ne-au venit din Franța, și mai cu samă „noutățile“ în ordinea politico-socială, și orice reacționar, odată cu Franța revoluționară, a urît și Franța literară, — și cu drept cuvînt, căci, conștient sau inconștient, toți și-au dat samă, ori au simțit, că în literatura acestui popor, mai ales în perioadele lui de viață intensă,

1) C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 347).

2) C. d. I. 1877 (S. P. și L. p. 354).

circulă spiritul lui critic ireverențios și *frondeur*, cum se zice,—atentator la toate formulele tradiționale și sacro-sancte, ne respectuos față cu „familia“, „religia“ și „proprietatea“... 1).

Și față cu lipsa de cultură și de gust în lucrurile literare, în ce își pune Eminescu speranța? Natural că el, ca toți criticii dinnaintea lui,—cași'n privința limbii, cași'n privința politicii,—își pune toată speranța în Moldova, care „joacă în desvoltarea Rominilor un rol însemnat“.

Așa dar, în privința limbii și a literaturii, Eminescu face parte din curentul critic moldovenesc, dind criticismului o nuanță mai pronunțată de eclecticism: dreptul tuturor dialectelor; și admițind, cel puțin în faza întâia, și oarecare înriurire a sistemelor lingvistice novatoare.

*

Dar dacă pe la 1880 problema lingvistică și literară nu mai este atit de însemnată, primejdia instrăinării fiind în mare parte înlăturată,—problema socială se pune cu o mare putere.

Formele politico-sociale europene, introduse în țară, își dăduseră roadele.—Înnainte de a fi introduse acele forme, toate clasele sociale își puseseră mari speranțe într'insele. Chiar boe-

1) Pentru Eminescu, revoluția franceză e datorită „instinctelor celtice“, iar mișcările revoluționare din Rusia „instinctelor tartare“! (*Culegere etc.* 98, 99).

rimea mai inteligentă, nevăzînd mare primejdie în ele, le îmbrățișase. Iar țărani, dacă ar fi știut de reformele ce se pregătesc, ar fi fost mulțumiți și ei. Se părea că acele schimbări vor aduce fericirea generală, buna stare a tuturor claselor, armonia socială.

Dar lucrurile au fost altfel : realitatea a desmințit așteptările.

Acea parte a boerimii, care a știut să se adapteze la noua stare de lucruri, e drept, n'a suferit nimica. Cel mult dacă libertățile și mai cu samă accesul mulțimii la trebile statului, acordate de constituție, au putut s'o nemulțumească, nu atît pentru prezent, ci ca o amenințare în viitor, cînd acele libertăți și acel acces s'ar fi putut realiza în dauna păturilor de sus.—De aici s'a născut, în această clasă, un curent împotriva „relelor“ *politice*, rezultate din noua stare de lucruri.—Să se observe bine : un curent împotriva *relelor politice* și nu *economice* !—Teoretizarea cea mai conștientă a acestui curent s'a numit *junimism*.—La acest curent s'au alipit cițiva mandarini ai păturii intelectuale, cițiva aristocrați ai profesiunilor liberale, dintre puținii care, cel mai însemnat, a fost d. Maiorescu.

Dacă d. Carp a fost reprezentantul boerimii conservatoare, d. Maiorescu, al doilea corifeu al Junimii, a fost reprezentantul mandarinatului intelectual.

Iar cînd aceștia n'au vorbit în numele interese-
lor claselor de sus, au vorbit în numele „Sta-
tului”,—și nu în numele mizeriei claselor de jos.

Clasa cea nouă, burghezimea comercială și
financiară și arhi-infima burghezime industrială,
cași profesiunile liberale născute din noua or-
ganizare a țării,—aceste clase nouă, care-și da-
toreau existența nouăi stări de lucruri și a căror
condiție de existență și înflorire era această nouă
stare de lucruri,—au fost mulțumite, n'au criti-
cat nimica, nici rezultatele *politice*, nici pe cele
economice ale introducerii formelor europene...

Clasele însă care *au suferit* pe urma acestei
nouă stări de lucruri, care au suferit *economi-
cește*, căzînd în mizerie, și fără ca organizarea
politică, care le-ar fi fost *favorabilă*, să le aducă
vre-un folos, căci nu știau să se folosească
de ea,—au fost: *țărănimea* cu *răzeșii* și *me-
seriașii*... Țărănimea, ne putîndu-se desființa, a
căzut într'o mizerie din ce în ce mai mare;
răzeșii au fost ruinați și în parte desființați;
meseriașii au fost în mare parte distruși...

Pe la 1880 procesul de sărăcire a țărănimii,
datorit acelor împrejurări care au izvorit din co-
merțul de cereale, cași procesul de ruinare a ră-
zeșilor, cași procesul distrugerii meseriașilor, da-
torit importului de fabricate străine,—este destul
de innaintat, ca unii oameni, îndurerați de acest
lucru, să dea alarma.

Și acei care dau alarma fac parte dintre *intelectualii* acelei vremi, oameni care, fie din pricina altruismului, fie din pricină că înșiși, prin naștere, făceau parte din clasele de jos, a căror durere, deci, o puteau simți în mod mai egoist, fie din pricina poziției de inferioritate, în care clasa intelectualilor începe să fie pusă acuma, fie din pricina, mai intelectuală, a înaltelor interese de conservare a statului, amenințat prin ruina temeliei sale,—își însușesc nevoile acelor clase și fac, *in numele acelor nevoi*, procesul formelor sociale nouă și, deci, procesul acelei clase nouă, — a burghezimii, — care reprezintă aceste forme și care se folosește de ele în exploatarea claselor de jos.—Critica aceasta nu va fi, ca a junimiștilor, numai *politică*, ci și, și mai ales, o critică *economică*... Acești intelectuali nu vor critica societatea din cauza lipsei unei cam metafizice corespondențe între fond și formă, ci din cauza suferințelor celor mulți și mici.

Și acești critici vor găsi un sprijin puternic în pătura intelectualilor, și nu numai în altruismul acestei pături, ci și în interesele ei de clasă, căci acum, pe la 1880, clasa aceasta crescînd din cauza multelor școli, începe concurența între membrii ei și deci deprecierea lor, ea nu mai este o clasă privilegiată ca mai înainte, — „*proletariatul intelectual*“ își face apariția...

Aceste interese, ale țărănimii, ale răzeșilor, ale meseriașilor și ale născîndului proletariat intelec-

tual, vorbesc în critica socială a lui Eminescu. „Reacționarismul“, cași „antistrăinismul“ lui Eminescu, la aceste interese se reduc ! Căutînd *principiul* criticii lui, desbrăcînd această critică de frazeologia filozofiei de stat germană, ajungem la concluzia, că Eminescu a făcut procesul nouăi organizații politico-sociale, în numele intereselor acelor clase, deși, la o privire superficială, s'ar părea că Eminescu este un junimist, care duce la extrem critica junimistă. În realitate junimiștii au criticat o organizare politică, și critica lor a avut ca principiu, ca punct de plecare, interesele boerimii amenințate, în viitor, de cătră liberalism, pe cînd critica lui Eminescu, pe lingă critica anomaliilor politice, făcută din punct de vedere reacționar (și într'aceasta el e junimist), a fost mai cu samă critica unei organizări sociale, din punct de vedere al intereselor claselor de jos, al claselor vechi, „pozitive“, cum le zice Eminescu (și aici nu e junimist).

Vom dovedi aceste lucruri.

În privința problemelor sociale, Eminescu a trecut, cași în privința celor lingvistice și literare, prin mai multe faze, și anume prin trei.

Deosebirea între aceste faze, mai ales între întâia și a doua, nu stă atîta în ceia ce spune nou în faza a doua, cît în ceia ce *nu mai spune* în această fază.

În faza întâia, deși,—*fenomenalist*,—concepe so-

cietatea ca un organism¹⁾,—concepție pe care, în afară de socialiști, n'au avut-o decit reacționarii, căci liberalii au fost raționaliști,—deși se declară pentru domnia absolută²⁾,—totuși, polificește, nu este partizan al conservatorilor romini, declarind că ambele partide sint egal de rele³⁾ și spunind că „burghezia“ se dă cind cu Albii, cind cu Roșii⁴⁾. Mai mult, în această fază, *care ține până la intrarea lui în Junimea*, el are afirmații care, cași cea de mai sus relativă la partide, nu se poate imagina că le-ar fi făcut în faza a doua și mai ales în faza a treia. Într'un rind laudă pe Dimitrie Brătianu⁵⁾, pe care mai tirziu îl va ocări cu cruzime; altă dată declară că în Rusia s'ar face calăul tiranilor⁶⁾; aiurea prevede cu bucurie că *republica franceză* (subliniez ambele cuvinte!) va bate pe Nemți după pace⁷⁾; altă dată explică starea anormală a Austriei prin rămășițele *trecutului*⁸⁾, etc. Într'un loc apostrofează clasele de sus că au făcut „din o parte din oraș tirana celorlalte cinci părți“ ca să aibă „alegători pe sprinceană“⁹⁾. (Mai tirziu va fi pentru menținerea celor 4 colegii). Iar în privința influenței străine, în general, declară că educația stră-

1) Ms. (S. P. și L. p. 1).

2) Ms. (S. P. și L. p. 10).

3) Ms. de prin 1870 (S. P. și L., p. 26).

4) Ms. de prin 1870 (S. P. și L., p. 393).

5) *Romanulu*, 1871. (S. P. și L. p. 420).

6) Ms. de prin 1870, S. P. și L. p. 33).

7) Ms. (S. P. și L. p. 35).

8) *Federațiunea*, Pesta, 1870, (S. P. și L. p. 37).

9) Ms. de prin 1870, (S. P. și L. p. 30).

ină e rea, căci „implică spirit străin“, cultura străină însă nu ¹⁾.

Această primă fază se caracterizează, deci, prin poziția independentă a lui Eminescu față cu partidele politice, pe care le acuză la un loc, precum și prin oarecare *juvenilitate*, dacă se poate spune astfel, a sentimentelor, prin oarecare „idealism“ și concesii făcute „revoluționarismului“ ²⁾. Dacă la acestea adăogăm și atitudinea lui Eminescu, tot din această fază, față cu d. Maiorescu, despre care am vorbit mai sus, atunci ni se va lămuri și mai bine fizionomia morală a lui Eminescu dinnainte de 1874.

În faza a doua, care începe cu stabilirea lui Eminescu la Iași și intrarea sa în Junimea, și care se caracterizează mai ales prin ideile cuprinse în conferența sa, din 1876, despre „Influența Austriacă“, Eminescu nu mai face nici o concesie „revoluționarismului“. El dezvoltă acuma pe larg teoria domniei absolute, singura formă bună de guvernămînt ³⁾. Acuma el nu mai are o poziție independentă față cu cele două partide, se ridică cu putere împotriva „franțuziților“ (liberalilor ⁴⁾ și începe, *deja*, să facă, incidental, teoria

1) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 31.)

2) E interesantă, din acest punct de vedere, poezia sa „Mureșanu“ din 1869 (vezi „Postumele“ lui Eminescu), în care „e pătruns de curățenia idealelor, cînd nu era încă rînit de'ndoială“, cum zice singur într'o însemnare scrisă de el însuși mai tirziu pe manuscrisul acestei poezii. Vezi, în privința aceasta și „Viața rominească“, Anul III, No. 8.

3) *Influența austriacă*, 1876, (S. P. și L. pp. 84—88, 98—100, 102). C. d. I. 1876, (S. P. și L. p. 201.)

4) C. d. I. 1876. (S. P. și L. p. 223).

păturii grecești suprapuse din Muntenia (liberalii), rasă străină ¹⁾, de „baltă“ ²⁾, rasă căreia se datoresc toate relele țării, distrugerea în vreme de 50 de ani a claselor pozitive ³⁾.

Faza a treia se caracterizează prin inregimentarea sa în partidul conservator, în care devine un militant, și prin faimoasa teorie a păturilor suprapuse. Caracteristic acestei faze e și faptul că Eminescu, fiind acum „gazetar“, nu mai poate vorbi, ca până acuma, cu toată sinceritatea convingerii sale, ci caută să facă compromisuri de conștiință :

Am văzut că în faza a doua, înainte de a intra în redacția ziarului „Timpul“, Eminescu a fost dușman al constituționalismului și partizan al domniei absolute. Cînd vine la „Timpul“, ne-am aștepta să combată constituționalismul, acea formă nouă de organizare politico-socială introdusă din străinătate, fără ca țara să aibă nevoie de ea, acea formă care, după Eminescu, nu e bună nici pentru popoarele apusene, căci, cum zice el de atîtea ori (uitînd însă pe Anglia și făcînd anacronisme), tăria țărilor apusene se datorește absolutismului (...din veacurile trecute !!). Dar nu ! Eminescu, *acuma*, nu mai e împotriva constituționalismului, sau, vom vedea, nu mai e consecvent împotriva constituționalismului.

1) *C. d. I.* 1876, (S. P. și L. p. 127).

2) *Conv. Lit.* 1874, (S. P. și L. p. 297).

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).

Deși, într'un loc, zice că ar trebui să ne „in-
toarcem parțial la trecut“¹⁾; deși așteptarea ca
formele nouă să dea un rezultat bun o compară
cu așteptarea ca în citeva ceasuri să avem o
grădină bătrină din niște copăcei răsădiți fără
rădăcină²⁾; deși formulează undeva lozinca, ce
ar trebui să urmăm, în cuvintele: „*Forme vechi,*
dar spirit pururea nou“³⁾; deși declară că acei
care au introdus formele nouă sint *străinii* din
Muntenia⁴⁾;—totuși nu numai că, aiurea, declară
că reintoarcerea la trecut e imposibilă și uto-
pică⁵⁾, dar face toate eforturile ca să dovedească
cum că constituționalismul n'a fost introdus de
liberali, ci de boeri, la 1859, și de conservatori
la 1866⁶⁾, că reformele dela Unire încoace
(adică *reformele cele „rele“*.... complectarea *for-
melor nouă*!) au fost făcute de conservatori⁷⁾,
însfirșit așa cum face, și azi, orice gazetar de
partid, silit să dovedească că partidul său a fă-
cut totul!....

Dar atunci pentruce teribila luptă a lui Emi-
nescu împotriva „Roșilor“, dacă formele nouă
nu *mai* sint rele ca la 1876, ca... în unele ar-
ticole chiar din „Timpul“ (în care Eminescu își

1) *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu*, p. 5.

2) *Culegere etc.* p. 20.

3) *Culegere etc.* p. 79.

4) *Culegere etc.* p. 91.

5) *Culegere etc.* pp. 57, 78 etc.

6) *Culegere etc.* p. 15, 56, 62.

7) *Culegere etc.* p. 51.

descoperire fondul)? Eminescu, firește, găsește argumentul: Lupta conservatorilor, — și deci a sa, — împotriva „Roșilor“ e de dragul... constituționalismului și al formelor nouă! Eminescu se simte chemat ca, împreună cu partidul său, să conserve *intactă* constituția ¹⁾ (cum se repetă banala istorie!) și să dea un fond formelor nouă ²⁾.

Iată-l dar, în „Timpul“, departe de reintoarcerea totală la trecut din „Influența Austriacă“, departe chiar de acea reintoarcere „parțială“ la trecut dintr'un articol de pe la începutul activității sale de ziarist la „Timpul“, departe de necesitatea „formelor vechi“ din alt articol din „Timpul“ etc.

Aceste contradicții se explică, de sigur, prin necesitățile de oportunitate ale partidului pe care-l servea Eminescu. În realitate, marele nostru poet a fost, întotdeauna, împotriva formelor nouă, și dacă la „Timpul“, (unde de altminterlea nu s'a putut opri să nu arunce uneori fulgere împotriva acelor forme), le-a admis și le-a apărat, aceasta a făcut-o din motive de tactică ale partidului pe care-l reprezenta...

Fără a mai insista asupra altor contradicții, vom releva încă una numai. Eminescu, care în faza a doua acuză mișcarea dela 1848, acum, pentru a combate pretenția „Roșilor“ că ei au

1) *Culegere etc.* p. 16.

2) *Culegere etc.* p. 50.

făcut totul în această țară, citează, între semnele de vigoare și manifestările de independență națională, anterioare Roșilor, și această mișcare dela 1848! ¹⁾.

Un alt caracter, decit contradicția, al activității lui Eminescu în faza a treia, este pasiunea și nedreptatea de care dă dovadă în scrierile sale. El merge așa de departe pe calea aceasta, încit insultă pe liberali,... pentru că fac spitale la țară, căci... nicăeri, zice el, nu sînt spitale la țară, și liberalii, care au pornit un fel de războiu de exterminare împotriva poporului, s'au simțit datori,—și nici pentru aceasta măcar Eminescu nu le e recunoscător!— să facă și ambulanțe!

*

Așa dar, politicește, Eminescu a fost un reacționar cași junimiștii. Dar în Eminescu nu vorbea interesul vre-unei clase diriguitoare, ci al claselor mici, al meseriașilor, al razeșilor și al țărănilor. Din acest punct de vedere a criticat Eminescu formele nouă, care sînt rele, *pentru că* sărăcesc și distrug *aceste* clase.

Ca să pricepem și mai bine deosebirea dintre Eminescu și junimiști, să ne gîndim la atitudinea citorva corifei junimiști. Pe cînd Eminescu, cum am spus, a criticat societatea rominească în

1) *Culegere etc.* p. 9.

numele claselor de jos, d. Maiorescu a criticat societatea rominească din punct de vedere al necorespondenței între fond și formă și a luptat pentru ideea de „stat“, în numele statului, și nu al claselor de jos, ba dimpotrivă, a fost pentru preponderența celor de sus, cași d. P. Carp care, însă, a reprezentat ideea de „stat“ încă și mai mult din punct de vedere al claselor de sus, decît d. Maiorescu. În privința d-lui P. Carp, față cu Eminescu, avem de făcut o observație esențială: Eminescu a fost cu putere un adversar al Evreilor, pe cînd d. Carp le-a fost întotdeauna favorabil. Acum, *dacă* d. P. Carp ar fi fost un reprezentant al claselor mijlocii—*înlocuite* de Evrei la început, *distruse* de Evrei, cît mai rămăsese din ele, mai pe urmă,— ar fi putut d-sa avea atitudinea știută față cu dinșii? Ar fi putut privi cu liniște, ca la un proces firesc, la înlocuirea claselor de mijloc prin acest element străin? Și, dimpotrivă, un reprezentant al claselor mijlocii, ca Eminescu, putea el privi liniștit la acest lucru? Nu era fatal ca, sub o formă sau alta, să protesteze îndurerat?—De *civilizația* străină s'au folosit mai întăiu clasele de sus, boerimea. *Din introducerea* acestei civilizații, de cătră boerime, a urmat infiltrarea Evreilor (vezi mai jos explicația lui Eminescu însuși). Boerimea a avut nevoie de acești străini, care s'o servească. Ea n'avea de ce să-i urască.—Nu tot așa și cla-

sele înlocuite și distruse de acești străini.— Și Eminescu reprezintă aceste clase:

„Istoria celor din urmă 50 de ani, zice el, pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvânt s'ar putea numi istoria nimicirii răzeșilor și breslașilor“.

Și adaugă imediat:

„Nimicindu-se însă talpa țării, era neapărat ca și stilpii să cadă. Au căzut și boerii“¹⁾.

Și Eminescu insistă pe larg asupra cauzelor ruinării claselor mijlocii.— Meseriașii, zice Eminescu, au fost distruși: din cauza răpezii modificării a vieții, încit croitorii, de pildă, n'au putut să urmeze această răpede schimbare, și au fost înlocuiți de străini; din cauza concurenței

1) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).— O digresie: Clasele mijlocii, fiind distruse, cași privilegiile boerimii și cași însăși acea parte a boerimii care nu s'a putut adapta formelor nouă (mai cu samă boerimea moldovenească), au simțit întotdeauna, în veacul al XIX-lea, simpatie pentru boerimea veche, cași aceasta pentru acele clase. Este în simpatia reciprocă dintre aceste clase, care au coexistat în timp și care au fost lovite de acelaș dușman, un aspect curios de solidaritate în lupta pentru traiu. *De aici* simpatia reprezentanților acelor clase mijlocii pentru boerimea veche; *de aici*, deci, acel reacționarism „boeresc“ al unor oameni eșiți din paturile de jos, pe care l'am observat cu altă ocazie și 'n literatura acestor reprezentanți ai claselor mijlocii. (Toate *inbitele* lor sint fice de boeri; Delavrancea, în *Odinioară și acum*, suspină după vremea cind căruțașii trăiau bine, căci încă nu erau căile ferate, iar în *Ziua*, ca *pendant*, suspină după vechea boerime, arătându-și tot dezgustul pentru burghezimea „parvenită“, etc. etc.) De aici, în sfirșit, cauza socială (căci este și o alta psihică) a acelui „1400“!

fabricatelor străine; din cauza desființării breslelor; din cauza lipsei de măsuri de apărare a „desrobiților”; din cauza egalității sociale, introdusă pripit în România, care a dat naștere „boeririi” claselor mijlocii, cărora a început să le fie rușine de muncă și să se arunce în funcționarism¹⁾. De aici infiltrarea Evreilor așa de adinc în organismul românesc: ei au umplut golurile lăsate de Români. Formele nouă de viață, zice Eminescu, distrug clasa meseriașilor, ai cărei membri se ngrămădesc la slujbe și:

„prin această grămădire la porțile privilegiilor și ale slujbelor,—rămân goluri economice, pe care le umplu un element străin,—*Evreii*. Unde bacalul boerit și-a închis dugheana, și-a deschis-o Evreul, unde fiul blănarului s'a făcut cinovnic, blănarul evreu și-a deschis dugheană, unde ciubotarul român s'a făcut custode a urbei,—adică paznic de noapte,—acolo Evreul și-a deschis ciubotărie“²⁾.

În același timp, sînt sărăciți și răzăși, prin procese nedrepte³⁾ (dar Eminescu nu spune *cine* a sărăcit pe răzeși. O spune acum d. Radu Rosetti...).

Iar „desfacerea parțială a latifundiilor, înmulțind numărul clasei feudale, „apăsarea devenind atomistică, țăranul începe a sărăci și a da inna-poi“ zice Eminescu⁴⁾, cu drept cuvînt, căci în

1) *C. d.* I. 1877. (S. P. și L. p. 226).

2) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 95 etc.)

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97.)

4) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97.)

vremurile vechi, în formele vechi de viață, *înainte de comercializarea agriculturii*, înainte ca produsele agricole să ia caracterul de marfă, cotată la bursă,—un boer, cu cit avea mai multe moșii, cu atita putea să ia mai puțin dela țărani, căci nici nu prea avea ce face, pe atunci, cu ceia ce nu ar fi putut consuma.

La aceasta Eminescu mai adaogă și aparatul formidabil al formelor nouă, pe care acești țărani, singura clasă, după Eminescu, care produce într'o țară ¹⁾, au fost nevoiți să-l susțină din munca lor ²⁾.

E clar, credem, ce interese,—ce dureri,—vorbesc în critica socială a lui Eminescu. Și, dacă ar mai răminea vre-o indoială, programul său economic, expus în ultimul său articol din *Culegerea* din „Timpul“ :

Conservarea elementului național... Conservarea *mai cu samă* a proprietății *mici* în mina proprietarului român, conservarea *meseriilor* în mina meseriașilor români³⁾,

nu mai poate lăsa nici o indoială.

Pentru Eminescu, cum se vede, păstrarea claselor vechi și păstrarea naționalității sînt două fețe ale aceleiași probleme. Și ni se pune întrebarea : Fost-a Eminescu partizan al acelor clase

1) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 86.)

2) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 101.)

3) *Culegere etc.* p. 132.)

vechi, *românești*, *pentrucă* a fost naționalist, ori a fost naționalist, *pentrucă* a fost partizan al acelor clase ? E greu de răspuns. Un indiciu pentru ipoteza a doua ar fi faptul că Eminescu, în deosebire de toți ceilalți „naționaliști”, — Alexandri de pildă, — nu vede în țaran un element pitoresc și arhaic, pe care să-l cinte ca pe un păstrător al romînismului, ne băgîndu-i în samă sărăcia, — ci, dimpotrivă, insistă întotdeauna asupra sărăciei lui. Și poate am avea dreptul să conchidem din aceasta, dar nu insistăm.

*

Acum, după ce am văzut mai ales atitudinea lui Eminescu față cu clasele sărăcite ori distruse de formele nouă, să vedem atitudinea sa față cu purtătorii formelor nouă, să vedem procesul pe care îl face acestora.

Eminescu, cum am văzut, bănuiește, în fața întâia tuturor oamenilor politici, numai Roșilor mai pe urmă, că au copiat orbește Europa, aducînd formele nouă de viață. Această clasă a Roșilor, zice Eminescu, e alcătuită din oameni fără meserie, corupți și incapabili să aibă o convingere ¹⁾. Această clasă este timpită și leneșă ²⁾; ea n'a produs nici un scriitor ³⁾ (ceea ce nu este adevărat; și, intrucît este adevărat, lucrul se explică

1) *Culegere etc.* p. 52.

2) " p. 124, 126.

3) " p. 123.

prin aceia că această clasă și-a cheltuit energia pentru transformarea țării : Am văzut că C. A. Rosetti, de pildă, făgăduia mult ca poet)—Această clasă timpită și leneșă, a pus totuși mina pe stat ¹⁾, pe o țară de oameni harnici și inteligenți, (cu toate că nici condițiile istorice nu explică acest lucru ne mai auzit. Eminescu dă dovadă, în aceasta, de o curioasă concepție în sociologie, căci este ne mai auzit, ca o clasă fără nici o însușire favorabilă în lupta pentru traiu, și *împotriva* necesităților istorice, să pună mina pe conducerea unui stat!).—Această clasă parazită trăește exploatind munca claselor pozitive. Ea le exploatează prin frazeologie,—„export de grine, import de fraze“ ²⁾,—și prin crearea a o sumedenie de funcții inutile ³⁾. (Deși aiurea, pentru a combate guvernul care voia să desliințeze unele funcții, zice că nu sint mulți funcționari, ci răi ⁴⁾). Acești Roși exploatează cu atita mai crud, cu cit au gusturi foarte multe și foarte costisitoare, contractate la Paris,—gusturi care se plătesc cu sărăcia și mortalitatea țărănimii.—În sfirșit Eminescu prevede că, dacă domnia acestei clase mai durează, catastrofa, moartea țării, e de neînlaturat în cel mai scurt timp ⁵⁾. (Că într'un loc Emi-

1) *Culegere etc.* p. 64.

2) " p. 64.

3) " p. 15.

4) *C. d. I.* 1877, (S. P. și L. p. 225).

5) *C. d. I.* 1876. (S. P. și L. p. 242).

nescu constată în ultimii 50 de ani, de la introducerea formelor nouă, un progres, „mai cu samă pe terenul politic“, datorit „contactului cu civilizația, cu ideile apusului“¹⁾, — aceasta este una din neconsecvențele lui Eminescu).

Dar la Eminescu, cum am văzut, chestia socială se confundă, ori, mai bine, ia aspectul de chestie națională, întotdeauna.

Clasa cea nouă dacă este rea, și dacă a adus forme străine, trebuie să fie și de neam străin. De aici teoria păturii grecești suprapuse: Și Roșii au apărut în Muntenia, și nu în Moldova,²⁾

1) *Culegere etc.* p. 20—21.

2) Am văzut de atâtea ori că în Moldova, care n'a avut o clasă revoluționară, „burghezia“ fiind compusă din Evrei fără drepturi, liberalismul („Roșii“) n'a prins ca în Muntenia. Eminescu, deci, e plin de laude pentru Moldova și din acest punct de vedere (*Culegere etc.* p. 46). Iar lupta Moldovei critice împotriva Munteniei novatoare Eminescu o consideră, conform cu teoria păturii suprapuse, ca lupta elementului autohton împotriva elementului străin (*Culegere etc.* pp. 79, 92). Eminescu, cu această ocazie, observă cu bucurie faptul că liberalii din Moldova. — „fracțiunea“, — nu sînt „Roșii“, au altă origină decît „Roșii“ cu care sînt în dușmănie, sînt produse ale curentului ardelean (*Culegere etc.* pp. 59, 74). Observație interesantă, căci, în adevăr, curentul ardelean, care n'a avut în Moldova influență asupra limbii și a literaturii, a avut în politică, puțină, nu e vorbă, dar însușit destul de apreciabilă, ca să formeze un partid, mai bine zis o școală, de doctrinari. — Pentru ce n'a izbutit în lingvistică și literatură, am văzut; pentru ce a izbutit mai mult în politică, nu e locul să discutăm aci.

pentrucă in Muntenia clasa „de baltă“ (adică de cimp) nu e rominească, e bulgărească și grecească,—și mai ales grecească ¹⁾. Roșii și funcționăria sint strănepoții acelor Greci, pe care i-a alungat și afurisit Mateiu-Basarab ²⁾ (Căci pe vremea lui Eminescu istoria cunoștea un asemenea Mateiu-Basarab), sint urmașii Fanarioților din veacul al 18-lea ³⁾, sint fiii grecilor de la 1821 ⁴⁾.—Că unii dintre Roși sau dintre funcționari or fi fost Greci ori Bulgari, e sigur, de oarece orașele noastre sint impetrițate ; dar că toți, sau cel puțin marea majoritate, erau străini, nu e adevărat, și o spune și Eminescu, in „Influența Austriacă“, cind nu avea pasiunea xenofobiei și cind explică funcționarismul ca product al declasării vechii clase rominești : meseriașii ⁵⁾. —În opera lui Caragiali,—zugrăvirea burgheziei liberale, critica aceluiași lucruri ca și in proza lui Eminescu,—proporția Grecilor față cu autohtonii cred că e justă, și această proporție o cunoaște oricine. —De altmintrelea, in partidul celălalt, pe care il reprezinta Eminescu, erau de asemenea mulți Greci, lucru foarte natural, deoarece și boerimea și orașenii,—elementul politic al

1) *Culegere etc.* p. 99.

2) " " p. 97.

3) " " p. 47.

4) " " p. 106.

5) S. P. și I. p. 96 etc.

celor două partide, — s'au amestecat, mai ales în veacul al XVIII-lea, cu elemente grecești.

Eminescu e așa de cu pasiune pornit împotriva formelor nouă, în cit, uitînd că vechiul regim a fost fanariot, îl laudă ¹⁾. Laudă pe boerii vechi ²⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă pe cei ce ajungeau în rîndul boerilor, — „prin muncă“! — (mulți fanarioți ori fanariotizați), laudă pe subprefecții vechi ³⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă legiuirile vechi, ca Pravila împărătească ⁴⁾ — (importație străină, tradusă din grecește). — El urăște atît de mult liberalismul, în cit acuză pe boerii Golești că s'au amestecat cu „Roșii ⁵⁾ (Dar Russo, Ghica, Alecsandri, etc.?)

Ura sa împotriva liberalismului, pe care el îl traduce prin „fanariotism“, e așa de mare, încît Eminescu, — deși antisemit, — preferă pe Evrei Grecilor, cu alte cuvinte preferă pe Evrei liberalilor! Evreii, zice el, sînt de zece ori mai onești, mai morali, mai umani decît Roșii ⁶⁾, urmașii Grecilor dela 1821! ⁷⁾.

*

1) *Culegere etc.* p. 121.

2) " " p. 112.

3) " " p. 117. 225.

4) " " p. 232.

5) " " p. 107.

6) " " p. 107.

7) Fiindcă a venit vorba de antisemitismul lui Eminescu, trebuie să spunem că acest antisemitism e și civilizat și e și lipsit de exclusivism. Vorbînd de o repre-

Așa dar, rezumind, Eminescu, critic al curentelor lingvistice, literare și politico-sociale, a fost un reprezentant al claselor vechi, distruse de formele străine, apusene, introduse în veacul al XIX-lea. Cum acele clase au coexistat în timp cu boeriimea, Eminescu are simpatie și pentru această clasă veche.— Din cauza urii sale împotriva formelor străine, el urăște nu numai pe acei care au introdus acele forme, ci și clasa care s'a născut de pe urma acestor forme nouă, — și, pentru a înfiera mai puternic pe acei care au introdus formele nouă, precum și pe acei care au fost creați de ele, Eminescu îi declară, și pe ei, de străini. De aici xenofobia lui Eminescu, mai puternică împotriva celorlalți străini, care ne-au dat și adus formele nouă, decît împotriva Evreilor, care s'au infiltrat grație acelor forme nouă.— Să observăm, în treacăt, că la noi mai toate clasele sînt, mai mult ori mai puțin, antisemite; dar împotriva altor străini, nu se ridică decît reprezen-

zențație a unei trupe evreești, el o laudă, (S. P. și L. p. 363), vorbind, ca revizor școlar, de o școală evreiască, el o laudă (S. P. și L. p. 258). E împotriva violențelor față cu Evreii, (S. P. și L. p. 122). Să plece 99% în America, cu restul ne-am împăca ușor: Unii Evrei merită drepturi (S. P. și L. pp. 106—107. 109). Evreii s'ar putea asimila prin încrucisare. Li pare rău de cei *spanioli*, care-s buni, că trebuie să fie puși la olaltă cu ceilalți. (S. P. și L. p. 116). Intr'un loc vorbește de niște Italieni de confesie „israelită“, care, zice el, sînt cu totul altăceva decît „Itzig“, „Șloim“, etc. (S. P. și L. p. 121).

tanții claselor de jos, distruse de formele nouă aduse din străinătate. Xenofobia lui Eminescu este încă o însușire care-l deosebește de juniști, care au fost, uneori, invinuiți chiar de cosmopolitism, pe nedrept bine-înțeles....

Idealul (și uneori și programul) politico-social al lui Eminescu este reintoarcerea la trecut. El nu poate concepe o altă stare decît cea trecută, în care categoriile sociale, în numele cărora vorbește, să fie mai fericite, ori măcar să nu fie distruse. Eminescu, spirit simplist în chestiile sociale, se oprește mai degrabă asupra unei forme, reală odată, deci concretă, decît să conceapă niște forme viitoare, alcătuite din dezvoltarea elementelor prezente. La acest simplism a contribuit, desigur, și firea sa particulară, acea poetizare a trecutului, acea tendință de a face abstracție de părțile rele și urite ale trecutului și de a exagera pe cele bune și frumoase.—La aceste două cauze ale reacționarismului său, a mai contribuit, întărindu-le, o a treia, indeletnicirea sa continuă cu istoria trecutului. Studiul istoriei e nu numai folositor, dar și indispensabil, nu numai pentru orice om de cultură, dar mai ales pentru un om care se ocupă cu probleme politico-sociale... Dar el poate să aducă și mari primejdii. Numai acela care pricepe viața prezentă, numai acela care are destulă vigoare de a trăi viața prezentă, numai acela care are destulă energie vitală de

a voi desfășurarea vie a vieții, — „act de creațiune constantă, mișcare, dislocare și improvizație de fiecare clipă“, — numai acela care are destulă putere de inițiativă într'insul ca să nu se mulțumească a fi un simplu *urmaș*, ci și un creator, numai acela care imitează pe strămoși creind mai departe, cum au făcut și ei, în loc de a-i copia, — numai acela se poate folosi cu adevărat de istorie, transformind'o în substanță vie, în factor de progres, căci „trecutul nu poate fi interpretat decit prin cea mai mare putere a prezentului“. ¹⁾ Observ, în treacăt, că la noi, unde studiile istorice sînt singurele, poate, studii serioase, reacționarismul păturii culte se explică, în parte, și prin preocuparea cu aceste studii, *necontrabalansate prin studii de altă natură*, ca sociologia, economia politică, biologia, filozofia biologică, etc.

Și Eminescu, din toate aceste cauze, a fost unul dintre aceia care se mulțumesc a fi urmași. În „Sărmanul Dionis“, cea mai caracteristică bucată pentru psihologia lui Eminescu, el se complăce în visul că trăește pe vremea lui

1) A se vedea, în privința acestei chestii, studiul lui Nietzsche asupra „Folosului și neajunsurilor studiilor istorice“, tratate din punct de vedere al filozofiei sale energetice; și analizele lui Jules de Gaultier asupra acestui studiu, făcute din punct de vedere al „bovarismului“ său, în *La Revue des Idées* No. 52 și *Mercure de France*, vol. LXXII, No. 260.

Alexandru cel Bun. El nu poate concepe viața decît ca o copie a trecutului... La această stare sufletească a mai contribuit și un alt fapt: firea sa, innăscută ori ciștigată mai tirziu, lipsa sa de voință, neputința sa de a reacționa, — catehizată în *Glossa*, — care este și cauza *psihică* a pesimismului său, cum am arătat aiurea ¹⁾

După Eminescu, vor veni alți reprezentanți ai acelorași dureri, — care vor face societății rominești același proces, dar care vor căuta soluții în altă parte, decît în trecut, în combinarea a înseși elementelor prezente. Aceștia vor fi socialiștii de altă dată, care reprezintă a patra fază a criticii, și care sint o apariție tot moldovenească. Dar vom vedea că și aceștia, fiind nedrepti în multe puncte ale criticii lor, adică ne pricepînd nici ei realitatea, vor recomanda tot soluții utopice, — utopia revoluționară, în loc de utopia reacționară a lui Eminescu, — și ambele aceste faze critice se vor pierde în zădar, durerile celor mici așteptînd, mai departe, pe aceia care, pricepînd și nevoia criticii, dar și nevoia construcției pe baza formelor nouă și în marginile lor, — vor fi în stare să facă sinteza criticismului și a patruzecioptismului, cum a făcut'o altădată Russo ori Kogălniceanu.

1) *Curentul eminescian*. Noua Revistă Romînă. vol. 3 No. 36. Voiu arăta altădată cum cauzele sociale, studiate în acest articol, s'au grefat pe această cauză psihică, pentru a da naștere pesimismului lui Eminescu.

X

Evoluția spiritului critic. — Critica socială extremă : Socialiștii.

După cum la o privire superficială s'ar părea că Eminescu a fost un ultra-junimist, — și am văzut că în realitate n'a fost așa, — deasemenea, la o privire superficială, unora li s'ar părea că socialiștii ar fi fost reprezentanții proletarilor, iar altora că ei ar fi plecat dela niște *teorii* cetite în cărți și ar fi încercat să facă aici un partid, care să nu corespundă nici unui interes adevărat. În realitate, ei au plecat dela dureri și interese adevărate, dela aceleași dureri și interese, dela care a plecat și Eminescu.

În critica socialiștilor de altădată vorbesc interesele țărănimii, ale razeșilor și ale meseriașilor, și aproape deloc ale născindului proletariat. — „Proletarianismul“ și „internaționalismul“ socialiștilor de altă dată, cași „reacționarismul“ și „anti-străinismul“ lui Eminescu, — la aceste interese se reduc ! Căutînd *principiul* criticii socialiste, dezbrăcînd această critică de frazeologia socialismului german, — după cum la Eminescu am dez-

brăcat'o de acea a filozofiei de stat germane,—ajungem la concluzia că socialiștii, pe căi deosebite de ale lui Eminescu,—dar care de cele mai multe ori se'ntilnesc,—au făcut *același* proces al *aceleiași* organizări sociale, în numele *acelorași* interese ale *acelorași* clase, cași Eminescu.

Iar leacurile propuse de socialiști, deși exprimate în frazeologia altor programe, au fost, în mare parte, inspirate de situația reală, făcîndu-se numai foarte puține concesii, cum vom vedea, programelor „proletariatului“...

Evanghelia vechiului socialism a fost „Ce vor socialiștii Romîni“¹⁾. În acest studiu-program, se analizează clasele sociale din România, relele societății,—și se propun și soluții.

E foarte curios că în acest studiu se analizează *toate* clasele sociale pe larg,—afară de..... *proletariat!* Și proletariatul nu e analizat, pentru un motiv foarte simplu, pentrucă nu exista! Mai mult: Socialiștii dovedesc cu o serie întregă de argumente că industria mare e imposibilă în România:

„Deci oricum vom învîrți și suci lucrurile, este văzut că burghezimea noastră n'are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru organizarea producțiunii industriale“²⁾.

Și, dacă nici *în viitor* socialiștii nu prevăd o industrie națională, e clar că ei nu pot spera,

1) *Revista socială*, 1884.

2) *Rev. soc.* p. 437, etc.

nici în viitor, în existența unui proletariat.

Socialiștii de pe atunci nu doresc *nici* proletarizarea țărănimii :

„Și ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici? Vom avea o aristocrație bogată în ale cărei mâini va fi adunat pământul țării românești, o aristocrație dobitoacă, crudă, timpită, ca și cea din străinătate și vom avea proletariat agricol. *Frumos viitor!*.... Grâul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decât azi, pentru a aduce juvaere, pălării, mătasuri, catifele, etc. Am putea descrie încă multe din relele... etc.“¹⁾

Și dacă nu există proletariat, dacă prevăd imposibilitatea proletariatului industrial și nu doresc proletariatul agricol,—atunci în numele căror interese se ridică socialiștii? În numele căror clase fac procesul societății românești de pe vremea lor?

Socialiștii se ridică împotriva aceluiași „Roși“ ai lui Eminescu, cărora ei le zic „burghezi“.—Și, cași Eminescu, ei depling mizeria țărănimii și nimicirea meseriașilor, și în numele acestor clase se ridică împotriva formelor nouă :

„Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste [introducerea formelor nouă de către Roși, ar zice Eminescu] și-a luat totodată sarcina, cu știre ori ba, de a nimici, de a expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țaranul român; întocmai după cum Meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii dela Argeș“²⁾.

1) *Rev. soc.* pp. 439—440.

2) *Rev. soc.* p. 428.

Desvoltindu-se gusturile de bun traiu ale acestei „burghezii“, importul crește, și cu cât crește el, cu atita crește exportul de cereale, cu alte cuvinte exportul „hranei poporului“, încit:

„producătorii mor de foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă țări și nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporului“ ¹⁾.

Și zugrăvind această mizerie a țărănimii, pricinuită de formele nouă, socialiștii, cași Eminescu, constată că sub vechii boeri, înainte de formele nouă, țaranii stăteau mai bine ²⁾.

Aceiași burghezime aduce nu numai sărăcirea țărănimii, ci și distrugerea industriei mici, a *vechii* industriei casnice țărănești, cași a meseriașilor din orașe:

„Cu cât crește importul și mai ales cea parte a importului care face concurență producțiilor țării, cu atita aceste produse și ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La țară pier industriile casnice, la orașe industriile și meseriile vechi. Despre însemnătatea ruinii producțiunii orășenești vom vorbi mai jos, cât despre ruina industriei casnice de pe la sate este ușor de văzut că lucru de samă nu poate fi“ ³⁾.

„Meseriașii noștri, expropriați prin concurența unei fabrici din Austria, nu vor merge în acea fabrică să lucreze ca salariați, ci vor pieri de foame și de alte lipse aice, în patria lor“ ⁴⁾.

1) *Rev. soc.* p. 423.

2) *Rev. soc.* p. 407.

3) *Rev. soc.* p. 414.—Vedeți, pe socialiști îi doare inima după meseriile vechi!

4) *Rev. soc.* p. 424.

Dar socialiștii nu uită să suspine după nici o clasă *veche* („reacționară“).

Ei arată cum introducerea formelor nouă ruinează și o altă ocupație productivă, cărăușia:

„Drumul de fier ia țaranului cărăușia din mîni și-l leagă de orașe care îi sug toată vlaga ce i-a mai rămas după ce și-a luat proprietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare care îi dă lovitura de moarte și *ne unim în totul cu poetul nostru cînd zice...*”¹⁾— și se citează „Doina” lui Eminescu:

Și cum vin cu drum de fier, etc...

Amintesc aci, încă odată, jalea lui Delavrancea după această clasă a căruțașilor și aversiunea lui pentru clasă nouă burgheză.

Unde sînt „proletarii” în tot acest proces ce-l fac socialiștii de pe atunci formelor nouă?

Dar poate mai interesant încă de cit această analiză ce o fac socialiștii societății romînești din vremea lor, este programul practic, pe care-l propun.

În acest program este numai o singură cerere pentru „lucrătorii de fabrici”:

Cu totul în dezacord cu constatarea lipsei de industrie în România, deci cu lipsa de lucrători de fabrici, programul cere ajutorul statului pentru societățile de lucrători care ar voi să deschidă fabrici...²⁾ E, evident, un chip de a-și achita conștiința.....socialistă, căci de unde erau să se gă-

1) *Rev. soc.* p. 422.

2) *Rev. soc.* pp. 445, 448.

sească lucrători de fabrică, dacă nu erau încă fabrici?....

Încolo, tot programul „socialist“ e un program țărănist, cam utopic în idealul lui, dar foarte cuminte în concesiile pe care este dispus să le facă: „a lucra individual, pe pământ împărțit, în bucăți“ ¹⁾, program care ar putea fi în-sușit de orice democrat înaintat și cam utopic, fie el chiar dușman al socialismului.

Iar dacă la acestea vom adăoga munca practică, mai caracteristică decît programele, a vechilor socialiști, care se mărgineau aproape numai la organizarea petiționării țăranilor pentru a li se vinde dela stat, sau cu ajutorul statului, parcele de pământ necesare pentru traiul lor,— atunci vom înțelege și mai bine ce dureri concrete au dat naștere socialismului de altădată.

Socialiștii au criticat formele nouă, pentru că erau în dauna unor clase vechi, „reacționare“. În lupta lor practică, au luptat mai în special pentru una din aceste clase „reacționare“, pentru țărănime.

*

Să vedem acuma, mai amănunțit, cum critică socialiștii pe aceia pe care Eminescu i-a numit „Roși“, și pe care ei îi numeau „burghezi“.— Vom vedea că și aici critica socialiștilor e la fel cu a lui Eminescu.

1) *Rev. soc.* p. 441.

Socialiștii, dacă n'au ajuns la teoria păturii suprapuse străine (și nu aveau motive să ajungă: erau „internaționaliști“ ¹⁾), apoi, în critica „burgheziei“ (a „Roșilor“ lui Eminescu) se întilnesc perfect cu dinsul.

Cași Eminescu, — și cași junimiștii, — socialiștii susțin că formele „burgheze“ au fost introduse fără ca condițiile sociale ale țării să necesiteze aceasta:

„Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerețea dela 1848 cum că a copiat fără critică instituțiile burgheze, atunci cînd aceste instituții arătaseră ce frumuseți cuprind“ ¹⁾. [Prin această „critică“, socialiștii înțelegeau alegerea acelor lucruri care ar fi fost favorabile... *țărănimii și meseriașilor*, de oarece procesul pe care-l fac „burghezimii“ e, cum am văzut, făcut în numele acestor clase !].

Această clasă, „burghezia“, — zic socialiștii, cași Eminescu, — venită din Paris, cu gusturile exigente și stricate, avînd nevoie de un mare import de lucruri scumpe pentru satisfacerea acestor gusturi, — dă griul țăranului pe mătășurile franțuzești ²⁾, — și, cu cit „sus cresc cererile“, cu atîta „jos“, din cauza formelor nouă, „se mpuținează producția“ ³⁾.

Clasele de jos sint sărăcite, zic socialiștii, cași Eminescu, prin „un număr nespus de mare

1) *Rev. soc.* p. 396.

2) „ „ p. 414.

3) „ „ p. 434.

de slujbași“, „o droae de prefecti, subprefecti, comisari, șpioni polițienești, controlori, controlori de controlori, copişti... magistrați, portărei, avocați, etc. etc.“, creați de formele nouă, „care iau mare parte din producțiune, consumind'o fără nici un folos“,—prin slujbașii care se recrutează din vechile clase pozitive, „indepărtindu-se dela producțiune tot mai multe brațe“¹⁾. Această stare socială e, apoi, caracterizată, cum constată și Eminescu, „prin desvălirea corupției, lipsei de rușine, de convingeri, de conștiință la partidele noastre politice“²⁾. Și, tot cași Eminescu iarăși, socialiștii văd catastrofa, „moartea chiar a existenței noastre naționale“, dacă programul lor nu se aplică imediat³⁾.

*

Așa dar, socialiștii, *deși* profesau socialdemocratismul, în realitate vorbeau în numele și în favoarea claselor apăsate, „reacționare“, și cele mai românești.—Ei profesau, ca social-democrați, „internaționalismul“... Vom vedea că, *în fond*, ei n'au fost internaționaliști.

Pentru aceasta, să vedem atitudinea lor față de alte probleme,—acolo unde, nefiind vorba de politică, unde *programul* ne impunându-le nimic, putea să apară fondul lor adevărat.

1) *Rev. soc.* p. 404, 426.

2) *Rev. soc.* p. 425.

3) *Rev. soc.* p. 434.

Acești reprezentanți ai claselor *vechi* și mai cu samă ai țărănimii,— în privința limbii și a literaturii, au fost și în teorie, dar mai cu samă în practică, adevărați „țărăniști“, ba chiar „moldoveniști“, ducind principiile și procedeele școlii critice moldovenești până la extrem. Socialiștii de pe atunci își fac un merit de a scrie cit mai aproape de limba poporului și întrebunțează cit pot expresiile moldovenești, considerind oarecum expresiile muntenești ca deja mai „străine“. Un alt izvor din care ei scot cuvinte și forme ale cuvintelor, e literatura bisericească veche. (Ei scriu, de pildă, *beserecă*, etc.). Ei își fac un punct de onoare de a întrebunța cit mai puține neologisme, este o emulație între dinșii ca să găsească echivalentele românești ale neologismelor, și dorința lor supremă este a scrie o bucată întreagă fără nici un neologism... Acești reprezentanți ai.. „proletarilor“, au fost cei mai „țărăniști“ și mai „moldoveniști“ oameni. Stilul lor mișună de „hăul“, de „jariștea“, de „pojarul“, etc... Închipuiți-vă în Apus pe socialiști (=reprezentanți ai *proletarilor*) făcînd școli lingvistice și literare *țărăniste*, făcînd din țărănism un articol din cele două-trei ale crezului lor! Și culegînd expresii și forme din textele vechi religioase! Din acest punct de vedere, socialiștii sînt adevărații urmași ai lui Alecu Russo care,—mai mult decît oricare alt critic, decît chiar

Kogălniceanu căruia Russo îi bănuiește că întrebunțează prea multe neologisme în *Steaua Dunării*, — a fost împotriva oricărei schimbări și innoiri în limbă, rugându-se de novatori să lase Românilor „limba asta așa greacă, turcită“, cum s'a format în cursul vremii ¹⁾.

Acest arhi-naționalism linguistic și literar al reprezentărilor... „proletariatului“ „internațional“, ne dă dreptul să spunem că, dacă doctrina nu ar fi *impus* acestor oameni internaționalismul, ei ar fi fost printre cei mai încărnați naționaliști ¹⁾.

1) Nu vom vorbi mai pe larg, aici, de rolul „Contemporanului“ în privința problemelor lingvistice și literare.—La aceasta, să se adauge și activitatea lui științifică, *importarea* teoriilor științii moderne, precum și lupta lui *împotriva* plagiatorilor, adică *pentru asimilarea* științii străine,—activitate despre care am vorbit aiurea (pag. 89, nota).—Transcriu aici o parte din programul „Contemporanului“, publicat în No. 1, anul I (1883) al acestei reviste, pe care îl laudă, firește, *Convorbirile literare* și pe care „Contemporanul“ l'a îndeplinit cu sfințenie:

„Scopul nostru e a face cunoscut publicului român eum privește știința contemporană lumii. Vroim sa aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus...

„Scopul nostru mai e de a purta o luptă inversunată în contra producțiunilor științifice greșite și mai ales contra cărților de școală, căci dacă aceste vor fi rele, atunci nu putem aștepta nemică, nici de la generațiunea nouă... Cursurile profesorilor din toată țara încă vor fi criticate în revista noastră...

„Pentru a mîntui cultura noastră științifică de o decădere mai mare decît cea de acum, trebuie să luptăm fără milă în contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem maștele...

„Cauzele acestei stări ticăloase în care ne aflăm, cauza, că avem forme fără fond [acest strigăt îl scosese de

În arhi-naționalismul lor lingvistic și literar, care mergea *alături* de doctrinele lor împrumutate și care, în orice caz, nu izvorau din acele doctrine,—în acest arhi-naționalism, în care socialiștii își exprimau adevărata lor „fire“, vedem noi că fondul lor prim a fost naționalist. Poate că dacă ar fi simțit că „eticheta“ îi „obligă“ să nu fie naționaliști nici în limbă și literatură, ei ar fi fost și aci împotriva „firii“ lor, ar fi fost franțuziți, neologiști, etc.

Democrat, aristocrat, naționalist, internaționalist,

mult d. Maiorescu], trebuie căutate în nesocotința cu care s'au împlut locurile de profesori cu tot felul de oameni. S'au fundat școli peste școli și profesorii au trebuit să fie improvizați:

„În privința literară vom critica producțiunile. . . Vom fi foarte aspiți în critica noastră, dar sperăm că și alții ne vor critica pe noi. Ar fi un bine necalculabil, cînd ar ști oricine, că ceea ce s'ar scrie și publica nu va trece neobservat și că ceea ce va fi bun se va deosebi și lauda“.

1) În 1889, un socialist trecînd în partidul radical, își justifică trecerea sa prin aceea că partidul radical are acelaș program cași socialiștii minus numele („socialist“), care spărie lumea și împiedecă răspîndirea programului.—Cine va, probabil tot autorul broșurii „Ce vor socialiștii romîni“, recunoscînt că d. Panu are acelaș program cași socialiștii, insistă însă asupra foloaselor etichetei de „socialist“, arătînd „însemnatatea psihologică a firmei, influența ei asupra spiritului“. Autorul scrie: „Se zice „noblesse oblige“, adică faptul că ai un titlu de nobil te face să faci uneori lucruri peste firea ta, ori să te oprești de la fapta la care natura te-ar împinge cu tărie. Așa putem zice și „Socialisme oblige“... (Drepturile omului. 16—19 Februarie, 1889, reprodus și în *Contemporanul*, Anul VI, No. 12).

etc.,—omul se naște așa. Aceste lucruri sint organice. Și naționalismul socialiștilor, manifestat, în vremea cînd erau robi ai *formulelor*, numai în limbă și literatură,—naționalism de care acei socialiști dau dovadă acuma, cînd au scăpat de jugul *formulei*, și pe care unii îl duc pînă la șovinism și xenofobism,—ne face să credem, încă odată, că fondul prim al socialiștilor, *reprezentanți și ei ai claselor mijlocii și ai celei țărănești, și protivnici ai acordării de drepturi la Evrei*, a fost un fond naționalist. Vechii socialiști, care au fost niște internaționaliști de formulă, în fond au fost niște naționaliști, dar cărora le-ar fi fost rușine să se declare naționaliști.

*

Acum, cînd am văzut că critica socialiștilor se asemănă cu cea a lui Eminescu,—că și ei și el se ridică împotriva formei sociale din vremea lor, în numele intereselor claselor de jos oprite și sărace, că se ridică nu numai împotriva aspectului politic al formelor nouă, ca junimiștii, ci și împotriva felului de împărțire a bogăției naționale, revendicînd o mai mare parte pentru categoriile sociale obijduite,—acuma pricepem mai bine, ceia ce am mai relevat altădată¹⁾, că sufletul *reacționarului* Eminescu n'a fost așa de străin pentru socialiști, că, cu toată deosebirea de so-

1) *Noua Revistă romînă*, vol. 3, No. 36.

Iuții, socialiștii au simțit în Eminescu un suflet tovarăș, de unde a urmat că mai toți socialiștii, dacă nu toți, au fost eminesciani, găsind în poezia maestrului răsunetul propriilor lor dureri. Desigur că poezia lui Eminescu e condiționată și de alți factori¹⁾; dar factorul social e, fără îndoială, tristețea produsă de ruina claselor „pozitive“, —și această tristețea, care n'a găsit răsunet în patruzecioptiști, a găsit răsunet în tinerețea îndurerată de mizeriile claselor *vechi*, care a îmbrățișat „socialismul“.

Din acestea se va înțelege, apoi, și alt fapt: acela că Eminescu a fost considerat, acum vre-o 20 de ani, de către speța lui, Cuconu Leonida și Titircă Inimă rea, ca un *socialist*. — Chiar pentru aceia care nu cunoșteau proza sa, —nemulțumirea, revolta, atacul la formele sociale ce respiră poezia sa, erau deajuns pentru ca Eminescu să fie calificat, de către vulgul care știa ceva despre dinsul, ca *socialist!*²⁾

*

Așa dar, în *critica* societății, Eminescu și socialiștii samănă perfect. Și, dacă tinerețea a fost

1) Am vorbit mai sus, în trecut, de factorul pur psihic.

2) Vezi *Culegere etc.* p. 127, unde, spre a se apăra de socialism, forțează nota reacționară. — De altmintrelea, Eminescu se pare că a avut momente de „socialism“, și aceasta rezultă nu din „Împărat și proletar“, cum au voit unia, căci „socialismul“ din prima parte a acestei poezii are acolo numai rolul de sprijin pentru partea a doua, care e teorizarea pesimismului. *Socialismul* lui Eminescu, manifestat, în poezii, cel mult în

atrăsă de acești oameni, aceasta se datorește criticii, și nici de cum soluțiilor propuse. (Și tot critica, iar nu soluțiile junimiștilor, au atras mulți tineri de valoare în partidul junimist).

Acele soluții, la ideal, erau: pentru Eminescu, reîntoarcerea la trecut (la care trecut?); pentru socialiști: societatea socialistă sau, mai bine zis, „viitoare“...

Dar nici Eminescu nu crede (în majoritatea afirmațiilor sale) realizabil idealul lui,—și nici socialiștii.

Și Eminescu și socialiștii se mărginesc la un program,—mai vag al lui Eminescu, mai precis al socialiștilor,—program favorabil claselor mijlocii și țărănimii.

Deosebirea dintre dinșii este numai politică. Eminescu este un conservator. Lui nu-i place liberalismul politic, dar se resemnează. Se resemnează însă cu greu, și, ca să dăm un exemplu care ilustrează totul, el e împotriva reducerii celor patru colegii la trei. *Democratismul*, pentru Eminescu e sinonim cu *demagogismul*. Când înșiră formele posibile de guvernământ, el scrie:

„Viața“, apare în proza sa sporadică ca, de pildă, când, vorbind de suferințele lucrătoarelor dela Regie (în „Viața“ e vorba de lucrătoarele cusutorese) scrie că: „chestiunea socială, atât de ventilată în Europa, trebuie s'o revedem la noi în forma ei cea mai crudă“ („Diverse“ în C. d. I. 1876, S. P. și L. p. 236). Vedem de aici că Eminescu ar fi știut unde să aplice socialismul: în adevăr la proletari. Dar aceasta e absolut incidental la Eminescu. De socialismul său nu se poate vorbi.

despotismul, oligarhia și... demagogismul, — acolo unde altul ar scrie *democratismul*.¹⁾ — De aici ura lui cea mai mare împotriva celui mai înaintat democrat dintre patruzecioptiști, împotriva lui C. A. Rosetti.

Socialiștii, din potrivă, voesc democratizarea țării. Ei cer votul universal. De aceea, omul pe care-l vor stima mai mult dintre patruzecioptiști va fi același C. A. Rosetti.

Cînd socialiștii protestează împotriva asămănării lor cu junimiștii,²⁾ n'au dreptate în totul, căci în critica introducerii formelor nouă se asemănă; dar protestul lor e în mare parte îndreptățit, căci socialiștii, în deosebire de junimiști, au criticat aceste forme din punctul de vedere al claselor de jos, și apoi, ca soluție, au dat soluții economice și politice favorabile acestor clase.

Cu Eminescu, asămănarea e și mai mare, cum am văzut: Singura deosebire stă în soluțiile politice.

*

Am expus faptele. Am putea să isprăvim și aici. — Dar se impun oarecare judecăți asupra atitudinii acestor critici.

Catastrofa, pe care au prezis-o și Eminescu și socialiștii, — dispariția țării, — nu s'a întimplat.

1) *Culegere etc.* p. 81.

2) *Rev. soc.* p. 429.

Oricit de rău ar fi în acest moment, privind lucrurile *în bloc*,—viața economică, politică, socială, culturală, etc,—vedem, de atunci până azi, un progres.

Aceasta e de ajuns ca să concludem că acești critici n'au fost drepți în critica lor socială, căci nimic nu poate dovedi dreptatea sau nedreptatea unei critice, de cit îndeplinirea ori neîndeplinirea prevederilor scoase din acea critică.

Iar în atacurile pătimase aduse reprezentanților formelor nouă, ei n'au avut dreptate deplină, pentru că nu și-au dat samă de *fatalitatea* lucrurilor.—Ba nu ! Uneori și-au dat samă. Așa Eminescu, își dă samă de o latură a lucrurilor, cînd scrie că în ultimii 50 de ani, lucrîndu-se pentru emanciparea națională, n'a fost vreme de studiat condițiile reale ale țării ¹⁾.

Această simplă afirmare răstoarnă toată critica lui Eminescu împotriva „Roșilor”. Căci, dacă a fost *fatal* să fie cum a fost, atunci clasa Roșilor n'a fost vinovată ; relele criticate au fost, cum s'ar zice, datorite unui caz de „forță majoră”.

Dar Eminescu, în focul criticii, a uitat întotdeauna această considerație...

Socialiștii, care nu și-au dat samă de acest lucru, și-au dat samă, în schimb, de un altul de

1) *Culegere etc.* p. 131.

care nu și-a dat samă Eminescu. Ei au priceput că instituțiile nouă au fost, inesele, *fatale*, căci ele au fost datorite presiunii Europei ¹⁾.

Apoi, dacă forma politică și socială,—cu toate relele ei inerente,—a fost *impusă*, mai este vinovată cutare sau cutare categorie de oameni?

Dar socialiștii spun că patruzecioptiștii ar fi fost datori să facă o selecție, să aleagă și să importe numai părțile bune ale formelor nouă din Apus ²⁾. E serios acest lucru? Și mai ales în gura unui socialist, a unui determinist, chiar fatalist în politică? Apoi dacă în Apus, într'o societate cultă, și unde păturile populare puteau opune o mai mare rezistență conștientă, formele nouă dăduseră atâtea rele,—de unde pretenția ca la noi *aceleași* forme să dea roade mai bune decât în Apus?

Era *fatal* ca la noi formele acelea să dea roade și mai rele, din atâtea pricini, pe care nu e locul să le înșirăm aici, pricini care, în mare parte, rezultă din însăși acea lipsă de „condiții istorice“ și autohtone pentru formele nouă, „burgheze“, de care vorbesc și socialiștii și Eminescu.

*

Și dacă se putea ca formele nouă să dea un rezultat cu puțin mai bun,—și se putea, *dacă*:

1) *Rev. soc.* p. 403.

2) *Rev. soc.* pp. 396, 432, etc.

între purtătorii, între reprezentanții acelor forme ar fi fost mai mulți oameni buni și inteligenți,— atunci vinovații cei mari au fost aceia care au făcut „eminescianism“ politico-social și socialism.

Ne înțelegînd *fatalitatea* lucrurilor, ne înțelegînd că România trebuia să îmbrace *acele* forme nouă, dacă nu din alte cauze, cel puțin din cauza presiunii europene,— eminescianii și socialiștii, în loc să ajute, prin colaborarea lor, la stocarea maximului de bine ce puteau da aceste forme, și-au cheltuit energia în chip steril, *criticînd*, lup-tînd împotriva purtătorilor acestor forme, în loc să se amestece între ei și să colaboreze la introducerea și adaptarea acestor forme.

Dacă toți acești critici s'ar fi alipit, de pildă, la C. A. Rosetti, *care voia ca aceste forme (fatale) să servească cît mai mult claselor de jos*, lucrurile ar fi mers cu totul altfel,— presupunînd că C. A. Rosetti ar fi avut stofa unui om de stat.

Acești critici, făcînd ca tot ce a fost mai bun în cîteva generații să critice, în orice caz să stea deoparte,— de unde a urmat că formele nouă n'au avut ca purtători tot ce a fost mai bun,— au făcut o operă dăunătoare pentru țară, au oprit progresul țării, au pus, deci, piedeci la îmbunătățirea soartei acelor tocmai, în numele interese-lor cărora vorbeau... au făcut operă de reac-țționari.

XI.

Spiritul critic în Muntenia.—Sinteză de criticism și patruzecioptism : A. Odobescu.

Am văzut că în Muntenia, din deosebite cauze, nu s'a putut desvolta un curent critic, ca în Moldova.

De aici nu urmează că toți scriitorii din Muntenia au căzut victime exagerărilor novatoare. Un Bălcescu, un Alexandrescu, un I. Ghica, au rezistat contagiunii. De altmintrelea, criticismul moldovenesc, care a luptat împotriva curentelor extrem novatoare din toate părțile locuite de Români, nu și-ar fi ajuns scopul, dacă n'ar fi dat rezultate și aiurea decît în Moldova.—Faptul că un Bălcescu, un Alexandrescu sau un Ghica au fost în legături cu criticii din Moldova, colaborînd chiar la revistele critice moldovenesti,—dovedește și iniurierea acestui curent asupra scriitorilor munteni și faptul că orice spirit critic de aiurea a trebuit să se alipească la marele curent critic moldovenesc.

Dar un Bălcescu, un Alexandrescu, și chiar un

I. Ghica la început, n'au fost, de fapt, critici. Ei n'au luptat împotriva novatorilor, nici în teorie ca Alecu Russo, nici în opere artistice de propagandă ca Alecsandri în „comediile“ sale. Cel mult dacă au înriurit asupra contemporanilor lor prin *exemplu*, deci *indirect*,—cum a înriurit Alecsandri prin „poeziile“ sale. Și, după cum înriurirea exercitată *prin exemplu* de către Alecsandri, prin „poeziile“ sale, nu se poate socoti, firește, ca o activitate de critic,—și nici n'am socotit'o,—tot așa, nici opera lui Bălcescu ori Alexandrescu nu se poate socoti ca o atare activitate deși, încă odată, aceste opere au putut să aibă un mare rol în ferirea publicului de influența novatorilor.

Este un personaj care ar putea fi citat aici, și anume Eliade Rădulescu. În „Gramatica“ sa dela 1827, el are, în privința limbii, o atitudine justă și reprezintă bunul simț. El declară, ca și Alecu Russo, ca și Odobescu mai târziu, că nu scriem pentru strămoși, ca să schimbăm limba latinizând'o,—ci pentru contemporani. Dar, totuși, nu putem pune pe Eliade în rindul spiritelor critice, pentru că atunci, când presiunea sistemelor lingvistice a crescut, când rolul criticii ar fi fost mai urgent, el n'a mai putut rezista și, dela 1840, cu al său „Paralelism“, devine unul dintre cei mai aprigi, și mai primejdioși, propagandiști ai *reformării* limbii,—încît persoana lui devine ținta atacurilor unui A. Russo, Alecsandri, Eminescu, etc.

Iar în literatură, importanța prea mare ce o dă Eliade traducătorilor din limbile străine (lucru de care, cum am văzut, nu s'a entuziasmat niciodată școala critică moldovenească), alătura de lipsa oricărui interes și înțelegere pentru curentul poporan,—sint tot atâtea trăsături, care ne fac să-l considerăm printre *importatorii*,—foarte meritoși de altminterlea,—ai culturii străine, dar nu printre adevărații ei *asimilatori*.

Și nici în politică, cum am avut prilejul să arăt aiurea ¹⁾, Eliade nu poate fi socotit ca un spirit critic,—ci ca un novator exagerat, chiar și atunci cînd profesa conservatismul,—un conservatism doctrinar, importat de aiurea, *exotic*.

Un om care reprezintă cu adevărat spiritul critic în Muntenia este Odobescu, pe care îl găsim, dela început, dela primii pași pe care îi face în publicistică, colaborator al *Romîniei literare*. E semnificativ faptul că publicația, la care se adresează tinărul muntean Odobescu, este această revistă critică din Iași.—Și tot atît de caracteristic e faptul că, mai tirziu, cînd are revista sa, *Revista Romîna*, el publică, în 1863, urmarea „Cugetărilor“ defunctului Russo, care nu-și putuse tipări opera întregă, *Romînia literară* fiind nevoită să-și suspende apariția. Iată un exemplu că critica, ori unde a apărut, a fost cauzată de critica din Moldova și s'a subordonat ei.

1) Vezi, mai sus, p. 55—56.

Este cunoscută lupta lui Odobescu împotriva latiniștilor, prin repetatele critice ce le face, ca membru al Academiei, împotriva dicționarului lui Laurian și Maxim.

Autorii dicționarului, zice Odobescu, nu pun în dicționar limba rominească vorbită și scrisă ¹⁾; nu fac din dicționar „oglanda limbii din trecut până în prezent ²⁾”; ci recomandă crearea unei limbi mai asemănătoare cu limba latină,—așa cum li se părea lor că trebuie să se fi vorbit într’o epocă,—pe care n’o cunoaștem..... Dar, zice Odobescu, noi scriem pentru cei de azi și nu pentru cei din trecut ³⁾.—Și el se spărie de ideea că acel dicționar ar putea să pătrundă în tinerime și că limba din el ar putea să devină limba urmașilor ⁴⁾

Intrînd în detalii, el recomandă Academiei să nu fie riguroasă în alegerea cuvintelor rominești și în etimologism, și să nu fie „prodigă” în neologisme ⁵⁾.

Să nu fie riguroasă în alegerea cuvintelor :

Căci slavonismele,—mai ales de ele era vorba,—sînt justificate prin uz, și dacă le-am alunga, am ripi originalitatea limbii romine care, în deosebire de alte limbi romanice (care sînt latine plus germanice, etc.), e alcătuită din limba la-

1) *Scrieri literare și istorice*, II, p. 320,—anul 1875.

2) " " " " II, p. 405,—anul 1877.

3) " " " " II, p. 370,—anul 1874.

4) " " " " II, p. 330,—anul 1871.

5) " " " " II, p. 343,—anul 1871.

tină plus slavonă... Slavonismele care trebuiesc alungate, și încă nu toate, sînt cele datorite influenței a doua slavone, traducerilor bisericești ¹⁾, și, încă, acele, care fac parte din limba bisericească actuală, nu pot fi înlocuite decît foarte încet, pentru că limba bisericească are un caracter venerabil, greu de atins ²⁾.

Să nu fie „prodigă“ în neologisme :

Căci nu sînt necesare decît acele neologisme, care denumesc *idei* ori *lucruri* nouă, pentru care nu există cuvinte băștinașe ³⁾; de aceea, să se scoată „galicismii nejustificați“ întroduși prin traduceri servile din limba franceză ⁴⁾.

Să nu fie prea riguroasă în etimologism :

Forma cuvintelor să fie cum e în limba vie, — *mine* nu *mene*, — căci, încă odată, nu scriem pentru trecut, ci pentru prezent. Odobescu se ridică, deci, cu putere, împotriva ortografiei ardeleno în genere și a lui Cipariu în specie ⁵⁾.

Odobescu își dă samă de greutatea de a scăpa de „sisteme“ ⁶⁾, fapt care ne-ar putea face să ne pomenim cu două limbi : una în Ardeal și alta aici ⁷⁾. Și anume: în Ardeal o limbă creată prin

1) *Scrieri literare și istorice* I, p. 364, — anul 1861.

2) „ „ „ „ II, p. 397, — anul 1877.

3) „ „ „ „ II, p. 390, — anul 1879.

4) „ „ „ „ II, p. 355, — anul 1873.

5) „ „ „ „ I, p. 489, 392, anul 1872.

6) „ „ „ „ II, p. 360, — anul 1872.

7) „ „ „ „ I, p. 492, — anul 1862.

concesii făcute arhaismelor, și aici o alta, 'creată prin concesii făcute limbilor neolatine moderne'). El chiar observă că, grație acestor sisteme,—și contribuind și provincialismele, cași lipsa de comunicații intelectuale,—gazetele unei provincii au ajuns să nu mai fie înțelese în celelalte provincii ²⁾.

Dar Odobescu, să nu uităm, e un Muntean, și, ca atare, nu poate scăpa cu totul de influența „sistemelor“. El va fi de părere, de pildă, că trebuie să reinviem arhaismele de origine latină pierdute³⁾,—ceia ce n'ar fi spus'o un Russo,—iar în propria-i ortografie va face concesii „etimologismului“, scriind, de pildă, *puçin* (puțin), *véră* (vară), etc.—Dar vom stărui incurind asupra „muntenismului“ acestui critic.

Aceiași atitudine de critic o are Odobescu și în privința literaturii. Acest fin estetician, se înțelege dela sine că nu a putut, ca alții, să se entuziasmeze de o operă rominească, numai pentru că e rominească, cași Alexandri, cași d. Maiorescu și ceilalți critici. Dar avem de relevat ceva mai important: Ideia că literatura rominească nu se poate naționaliza și înfrumuseța decit prin inspirarea de la literatura populară ⁴⁾.—Această idee, eminentemente moldove-

1) *Scrieri Literare și istorice*, I, p. 551,—anul 1861.

2) " " " " I, p. 350.—anul 1861.

3) " " " " I, p. 368,—anul 1861.

4) " " " " I, p. 181.—anul 1861.

nească, Odobescu trebuie s'o fi împrumutat dela critica din Moldova. Dar el n'a stăruit asupra acestei idei capitale,—lucru în care noi vedem, iarăși, „muntenismul“ său. ¹⁾

Dar acolo unde apare clar acest „muntenism“, sînt ideile politice ale lui Odobescu.—Odobescu, sufletește, a fost un Alecsandri,—cu toate deosebiriile dintre dinșii: Odobescu spirit disciplinat, capabil să se specializeze într'o ramură a științei, Alecsandri tip ideal de diletant.—Încolo, același epicureism și scepticism, aceiași plăcere a indetnăcirii cu lucrurile frumoase, același aristocratism rafinat...

Dacă Odobescu, care a fost un „Roș“, ar fi fost Moldovan, ori ar fi trăit în Moldova, el chiar de ar fi fost un „părtaș din acea generație dela 1848, care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai înalte aspirațiuni“, cum zice singur ²⁾, totuși ca „inclinat, de altmîntrelea, mai mult din fire cătră ocupațiunile literare și istorice“, cum zice imediat tot el,—probabil că n'ar fi avut nici măcar atitudinea, destul de cumpănitoare a lui A. Russo, ci atitudinea lui Alecsandri care, și el, la 1848 a fost „părtaș“ al mișcării revoluționare, dar care, spirit sceptic și rafinat, „inclinat“ și el

1) În privința lui Odobescu ca critic în introducerea și asimilarea științei, nu vom vorbi aici. Amintim numai activitatea sa arheologică, atît constructivă cit și critică.

2) *Scrieri literare și istorice*, III, p. 622,—anul 1887.

„din fire cătră ocupațiile literare“, a devenit mai tirziu conservator.

Trăind însă în țara „liberalilor“, a „Roșilor“, în țara luptei pentru transformarea Romîniei, el a fost un „patruzecioptist“, un „Roșu“.

Bine înțeles că vorbim de ideile și de activitatea lui Odobescu de până la 1880, din perioada de formare a statului romîn, din vremea cînd partidul liberal, mai mult „roșu“, nu-și schimbase încă fizionomia și aspirațiile, schimbare dată pe față și determinată de retragerea lui C. A. Rosetti.

Odobescu e un „țărănist“, cum se zice azi, în adevăratul înțeles al cuvîntului. Constatînd că pămîntul e pe nedrept al „ciocoiului“ și că țărănul e „rob“, prevede că în curînd pămîntul va fi *înapoiat* țărănimii¹⁾. Mai mult. El ni se arată ca un adevărat „poporanist“, cînd, conștient de datoria ce o are față cu țărănimea, a cărei muncă îi dă posibilitatea să se cultive, se simte *obligat* să-i dea și ei în schimb ceva din cultura, pe care o poate căpăta grație acelei munci a țărănimii²⁾.

El vrea ridicarea politică a țărănimii, participarea ei la trebile statului, prin schimbarea sistemului electoral³⁾ și ridicarea ei culturală și economică, prin crearea de școli și bănci populare⁴⁾.

1) *Scrieri literare și istorice*, I, p. 25,—anul 1851.

2) „ „ „ „ „ „ I, p. 26,—anul 1851.

3) „ „ „ „ „ „ III, pp. 337, 340,—an. 1876.

4) „ „ „ „ „ „ III, pp. 321, 323,—an. 1876.

În deosebire de criticii Junimii, el recunoaște că țara a progresat și, exagerînd de sigur, constată că fondul corespunde formelor ¹⁾, ceea ce-l face să fie un admirator al Franței, care, zice el, ne-a civilizat ²⁾.

Și fiindcă acei care au adus acele forme, acea civilizație, sînt liberalii, el îi laudă și însuși e liberal.—Și, dîndu-și samă de rolul burgheziei muntene în redeșteptarea națională și în introducerea formelor nouă, Odobescu are cuvinte de laudă pentru „Bucureștiul“ liberal care, observă el, a silit și pe dușmanii liberalismului să devină și ei liberali ³⁾.

Acest „liberalism“, îl duce departe pe Odobescu : la un idealism exagerat, poate,—chiar la utopii :

Acest „liberalism“ îl face să ia o atitudine prietenoasă față cu Evreii, la 1879, în vremea revizuirii constituției ⁴⁾. Acest «liberalism» îl face pe *munteanul* Odobescu să fie un irredentist ⁵⁾. (*Moldovanul* Eminescu, cu tot patriotismul său și cu tot sentimentul său adînc de unitatea neamului românesc, zicea că irredentismul ține de teoriile eftine, ca pacea universală, etc.)

Dacă vom adăoga la toate acestea și cîntarea

1) *Serieri literare și istorice*, III, pp. 321, 323.—an. 1876.

2) " " " " III, p. 614,—anul 1881.

3) " " " " III, pp. 466, 469.—an. 1879.

4) " " " " III, pp. 483, 485.—an. 1879.

5) " " " " I, p. 24,—anul 1851.

trecutului în felul lui Bolintineanu: evocarea vremurilor de bărbăție pentru a îmbărbăta prezentul¹⁾—o stare sufletească caracteristică mai degrabă la scriitorii munteni decât la cei moldoveni,—ni se va lămuri, însfirșit, figura lui Odobescu: sintesă de criticism și de patruzeciop-tism *pur*.

...Sinteza aceasta e simbolizată chiar prin publicațiile în care-și începe cariera sa de scriitor.—Ca critic, l'am văzut că se alipește la *România literară* din Iași. Ca „patruzeciop-tist“, îl vedem colaborator al *Romanului* lui C. A. Rosetti, unde și-a publicat aproape toate articolele, de care ne-am folosit mai sus.

Această alipire a lui Odobescu la aceste două publicații ne dă, ea singură, fizionomia specială,—și unică dintr'un punct de vedere,—a acestui om și ne arată *posibilitatea* sintezei criticismului moldovenesc cu patruzeciop-tismul *muntenesc*.

Această dualitate,—care, în realitate, este o armonie: Odobescu a fost un suflet armonios,—această dualitate l'a făcut pe Odobescu, care avea în sine un junimist, să nu se alipească de *Junimea*, de care-l îndepărta patruzeciop-tismul său, specific spiritelor din Muntenia.

Mai tirziu, după 1880, după desființarea *vechiu-*

1) *Scrieri literare și istorice*, I, p. 27,—anul 1852.

Iui partid liberal, atunci cind incepe haosul și nedumerirea în viața politică a țării, cind România trece prin cea mai ingrată perioadă a istoriei ei contemporane, Odobescu apucă alte căi, minat de alte considerații, care nu mai interesează...

Spiritul critic în Muntenia.—Critica socială extremă : Caragiale

Caragiale face parte din aceeași generație cași Eminescu. Alături de acesta, el reprezintă și caracterizează perioada a doua a literaturii române moderne.

Din punct de vedere social, literatura sa este expresia acelor care, veniți în urma relelor produse de formele nouă pentru anumite clase, se ridică împotriva acestor forme, *pentru că au adus nenorocirea acelor clase*.

Critica sa, cași aceia a lui Eminescu și a socialiștilor, este excesivă, extremă.

Știu că sună cam curios epitetul de „critică“, alăturat la opere literare atât de obiective ca ale lui Caragiale. Cînd am vorbit de critica lui Alexandri, întemeindu-mă pe operele sale dramatice, nu putea să încapă nici o obiecție, căci acele opere, cum mărturisește însuși autorul lor, au fost opere *à thèse*, scrise cu un anumit scop, extern artei : de a fixa anumite tipuri, care începeau să dispară, pentru a le transmite posteri-

tății, și cu scopul, și mai extern artei,—de a biciui anume năravuri, spre a moraliza pe contemporani.

Desigur, Caragiale nu a scris cu nici un scop extern artei. El a fixat o lume întreagă, pentru că, văzind-o, cunoscînd-o și pricepînd-o, a simțit nevoia să exteriorizeze ceea ce *crease* în închipuirea sa, ajutat de o putere neasămănată de expresie.

Dar de aici nu urmează că opera sa obiectivă este oglindirea *indiferentă* a lumii din afară, în cazul acesta special: a societății rominești.

Pretenția de conștiință, în care se oglindește exact lumea din afară, pretenția de conștiință-oglină, cînd e vorba de acele aspecte ale lumii, pe care nu le putem percepe și interpreta decît din punct de vedere al idealului nostru omenesc, decît *prin* acel ideal,—este o pretenție nejustificată, pe care am analizat-o altădată, vorbind tot despre Caragiale. Subiectivitatea artistului, (și chiar a teoreticianului), are un rol esențial în perceperea și interpretarea lumii *morale*.

Dar Caragiale e un satiric, un mare satiric și, de cînd e lumea, satiricii au avut pretenția că planează mai presus de puterile oarbe care mină pe oameni, că tocmai ei, satiricii, își dau samă, prin marea lor pătrundere intelectuală, de acele forțe oarbe.—Că genul satiric presupune, la acei care-l cultivă cu succes, o mare putere intelec-

tuală, e sigur,—dar că în concepția lumii ei sînt numai niște „inteligente pure“ și că temperamentul, cu înclinațiile și aversiunile lui, nu joacă nici un rol, aceasta nu se poate susține.

Ba, mai degrabă, se poate susține că tocmai satiricul este mai *părtenitor*, ca să spunem cuvîntul propriu, că tocmai el, pentru că are un puternic punct de vedere personal, este mai personalist, mai selectiv, ca să întrebuițăm un barbarism,—și selecția, nu se poate concepe fără un criteriu. Iar acel criteriu, e clar, nu poate fi dat decît de idealul omenesc al satiricului. —Am vorbit de atîtea ori de personalitatea morală care, fatal, străbate în opera unui romancier, oricît de obiectiv ar fi el. Și, dacă și la un romancier, care poate, prin definiție, să fie mai olimpiant, mai conștiință-ogîndă, acea personalitate străbate în opera sa, este evident că la un satiric, care e stăpînit de sentimente puternice față de lumea ce o zugrăvește, acea personalitate se va vădi și mai mult în opera sa.

Pretenția de conștiință-ogîndă am văzut că au avut-o toți criticii, și a avut-o și satiricul de altădată, V. Alecsandri. Am văzut însă, că Alecsandri, în realitate, a privit și el societatea romînească prin prizma unui ideal, așa încît și opera sa e părtenitoare. Am văzut că pe Răzvrătescu reușește să-l ridiculizeze cu cruzime, pe cînd pe Sandu Napoîlă, deși vrea să-l ridiculizeze,

il face să apară *aproape* ca un om simpatic și de bun simț.—Dar Alecsandri, în orice caz, *voind* să ridiculizeze pe Sandu Napoilă, a căutat cu tot dinadinsul să se comporte cu societatea rominească ca o conștiință-oglină.

Caragiale, însă, n'are un Sandu Napoilă. El n'a văzut, el n'a fost afectat de ridicolele atitudinii reacționare din țara aceasta, ci numai de ridicolele atitudinii liberale, patruzecioptiste, democrate, revoluționare, ori cum voiți s'o mai numiți.

Să fi zugrăvit Caragiale cit de drept, cit de *obiectiv*, ridicolele atitudinii revoluționare, și să nu-și fi exprimat nicăirea *teoretic* idealurile sale sociale,—tot am avea posibilitatea și dreptul să-l clasificăm printre adversarii revoluționarismului, printre prietenii reacționarismului, numai în urma acestei constatări: că el n'a ridiculizat decît o atitudine și n'a ridiculizat niciodată, nicăirea, atitudinea cealaltă, reacționară, care o fi avînd desigur ridicolele ei...

Dar, de fapt, Caragiale n'a fost întotdeauna *obiectiv*, uneori a exagerat peste marginile permise satiricului; și acolo, unde a exagerat, păcătuind și împotriva artei, acolo, deci, unde nu poate fi vorba că a *redat realitatea*, acolo Caragiale „s'a descoperit”, cum s'ar zice, și și-a arătat sentimentele sale, idealul său omenesc, ura sa împotriva atitudinii revoluționare. Trecînd peste exa-

gerațiile lui Caragiale în privința lui Rică Ventureanu ori Farfuridi, ne oprim asupra unui singur caz, Mița Baston din *D'ale Carnavalului* :

Nae.

„Vrei scandal cu orice preț?

Mița.

„Da, (ridicîndu-se) vreau scandal, da... pentru că m'ai uitat pe mine, le-ai uitat pe toate; ai uitat că sînt fiică din popor și sînt violentă; ai uitat că sînt republicană, că'n vinele mele curge sîngele martirilor dela 11 Februarie; (formidabilă) ai uitat că sînt ploeșteancă—da, ploeșteancă!—Năică, și am să-ți torn o revoluție,—da o revoluție... să mă pomenești!”

și, aiurea, tot Mița :

„...Jur pe tot ce mi-a rămas mai scump, jur pe statuia Libertății dela Ploești, că are să fie o istorie...”¹⁾

E clar că n'a existat niciodată o femeie în fundul mahalalei bucureștene, care, în dezesperarea ei de concubină părăsită, să invoce republicanismul, pe 11 Februarie, statuia Libertății dela Ploești ș. c. l... Aci Caragiale și-a dat satisfacția de a terfeli, cam fără nici un apropo, revoluționarismul romin,—și aceasta, dealtmîntrelea, în dauna artei sale!

Așa dar, nu numai că marele nostru satiric nu

1) *Teatru*, ediția „Minerva”, pp. 243, 258.

ridiculizează niciodată pe reacționari, dar încă exagerează, peste marginile permise de artă, ridiculizarea „revoluționarismului“.

Dar nu e numai atita. Caragiale, cu tot obiectivismul său (care, cum vedeți, nu e până la sfârșit nedesmințit), găsește prilejul să se amestece *direct* în bucăți curat literare, pentru a da lovituri „liberalismului“, — deadreptul. Admirabila sa bucată „Boborul“, o isprăvește prin aceste cuvinte:

„Așa s'a sfârșit Republica noastră! Așa Reacțiunea a sfîșiat cea mai eroică pagină a liberalismului român!“¹⁾

Iată-l, dar, pe Caragiale zugrăvind cit poate mai bine o ridiculă aventură și declarînd că *aceasta* e „pagina cea mai eroică a liberalismului român“, măsurînd gradul de eroism al liberalilor după gradul de ridicol manifestat! — Și băgați bine de samă: Aici nu un personaj din nuvelă vorbește; vorbește însuși Caragiale, amestecîndu-se direct în opera sa... În schimb, are Caragiale o singură „pagină eroică“ a conservatismului și a reacționarismului român? Și, repet din nou: Atitudinea reacționară nu s'o fi pretind și ea la ridicul?

Dar, — mergem mai departe: Caragiale și-a expus și *teoreticește* concepțiile sale sociale și politice, pe care, în opera sa literară, numai le întrevedem:

1) *Momente, Schițe, Amintiri*. ed. „Minerva“ p. 25.

În articolul său *Politică și Cultură*, Caragiale scrie :

„Noi, ceștia, chemați grabnic la viața de stat prin instaurarea principiului naționalităților, ne găsim astăzi, și firește trebuie să fim mîndri de aceasta, cam în situația lui Alexandru-Machedon—am zis *cam*, fiindcă este o mică deosebire : pe cîtă vreme vîrtejul produs de acesta a fost extensiv, vîrtejul nostru este intensiv; cum am zice, Alexandru a amețit o lume ca trombele și ciclonii călători, iar noi ne amețim singuri ca dervișii învîrtitori.

„Firește: *Statul tînăr, înființat după împrejurări, are nevoie grabnică de o societate. Statul improvizat, în loc de a fi formă de echilibru al forțelor sociale la un moment dat, caută să fie fondul și izvorul născător al acelor forțe. De unde statul ar trebui să fie rezultatul natural al societății, ne pomenim că societatea trebuie să fie produsul artificial al statului. Statul improvizat, simțind că pășește în gol, are nevoie numai decît de un razim pe ce să-și pună piciorul ; îi trebuie neapărat o societate, pentru liniștea lui, pentru asigurarea față cu el însuși că existența lui are o rațiune mai temeinică decît norocul, poate necredincios, al citorva momente“.*

„*Neavînd așa dar pe cine să-i impună lui reforme, se gîndește el mereu la dînsule ; neavînd o societate, care să-i ceară ceva după nevoile ei, închipuește el niște nevoi sociale, cărora le decretează pe dibuite satisfacerea. El tot speră și nu obosește a spera că va face să rezulte dela dînsul o societate etc.“*).

Iată exprimată mai bine, poate, de cît oriunde, critica „liberalismului“, concepția junimiștilor, a lui Eminescu și a socialiștilor,—și care este un

1) *Momente*, etc. p. 320.

adevăr:—că formele, la noi, au premers fondului, că s'a importat o organizare politico-socială, corespunzătoare unei altfel de societăți decît a noastră, unei societăți în care clasa care dă tonul e o clasă,—cea „burgheză“,—ce nu există la noi.

Și Caragiale, neținînd samă,—cași socialiștii și junimiștii, cași Eminescu,—de faptul că liberalismul român tot a avut un substrat: burghezimea munteană, mai ales bucureșteană; că acest liberalism, pe lingă că a fost *impus* de presiunea Europei, apoi a avut și efecte bune, pe lingă cele rele, și că a fost, în orice caz, un pas spre progres,—neținînd, zicem, samă de toate aceste lucruri, Caragiale a fost un dușman al „liberalismului“, tot atît de intransigent și de ireductibil cași Eminescu, dar mai profund și mai fără milă decît acest din urmă.

Și nu e o întimplare că Muntenia, lipsită de spiritul critic, a dat pe cel mai nemilos critic al „liberalismului“.—Acolo, unde a apărut și a înflorit liberalismul, acolo trebuia să apară și criticul lui cel mai profund, căci numai un Muntean a putut avea ocazia să vadă liberalismul,—pe „Roși“,—în toată desfășurarea aspectelor sale.

Altădată, după 1840, a putut apare și în Moldova critică,—dar și franțuzită,—un critic social: Aleksandri. Acuma, acest critic nu putea apare decît în Muntenia. Și să se observe că și școala, pe care a format-o Caragiale, n'a avut nici un

reprezentant în Moldova.—În Moldova n'au existat, sau n'au existat ca tipuri desăvirșite, deci reprezentative, un Jupin Dumitrache, un Conu Leonida, un Farfuridi, un Rică Ventureanu, etc. „Comediile“ lui Caragiale, ca să vorbim deocamdată numai de ele, sînt atît de „muntenești“, incit și actorii, care au știut să le interpreteze mai bine, ău fost, dacã nu mă înșel, toți Munteni. În Iași chiar, acel care a făcut creațiuni de neuitat din Jupin Dumitrache, din Conu Leonida, din Trahanache, a fost un Muntean, neuitatul Arceleanu. Și lucrul e firesc: Un actor, cînd interpretează un tip, în realitate îl *crează*, și orice creațiune presupune o îndelungată observație.—o observație fără voe, de toate zilele, care permite actorului de a memora mii de atitudini, din care, cași scriitorul, alege inconștient, sintetizînd observațiile sale în *creațiunea* sa.

Revenim.

Așa dar, Caragiale a criticat,—a „combătut“ am putea zice,—*liberalismul*. Aceasta e semnificația socială și filozofică a „comediilor“ sale. (Vom vedea că opera sa de mai tirziu, „Momente“, etc., are o altă semnificație).

S'a spus că marele nostru dramaturg a zugrăvit, în comediile sale, *mahalaua*. Dar aceasta nu este adevărat: Dacã personajele din *O noaple Furtunoasă*, din *Conu Leonida fuță cu reacțiunea* și din *D'ale Carnavalului* sînt mahalau-

gii,—și încă pentru Rică Ventureanu trebuie să facem excepție: el e un „intelectual”,—apoi personagiile din comedia sa cea mai bună, din *O scrisoare pierdută*, nu sînt mahalagii. Trahanache e mare proprietar; nevasta lui o „damă mare”; Farfuridi, Brinzovenescu, Cașavencu, sînt avocați, sînt „intelectuali”, cei dintâi doi împreună cu Trahanache sînt „stilpii puterii” dintr’un oraș al țării; Tipătescu e un înalt funcționar și un om cult; Agamiță Dandanache un stilp al partidului liberal, etc.

Așa că, cel puțin despre *O scrisoare pierdută*, nici vorbă nu poate fi de zugrăvirea mahalalei. Despre o singură comedie, *D'ale carnavalului* (cu toate că conține frazele citate mai sus, în care se ridiculizează liberalismul), se poate spune, într'adevăr, că e zugrăvirea mahalalei. Această comedie are un aer deosebit,—am putea spune că face o figură aparte,—de celelalte comedii ale lui Caragiale, nu numai pentru că este mai slabă, căci se bazează numai pe trucuri și pe vorbe de spirit, dar și pentru că are altă semnificație: —adică n'are semnificația de a fi o șarjă *directă* împotriva liberalismului, ci, dacă voiți s'o legați cu liberalismul, una foarte *indirectă*: întrucît psihologia personajelor și limbajul lor sînt efecte și ale stării nouă de lucruri, introdusă de liberali.

Deși personajele din *O noapte furtivosă* și din *Comu Leonida față cu reacțiunea* sînt maha-

lagii, aceste două comedii sînt, pentru toată lumea, de *același fel*, din aceeași familie, au aceeași semnificație cași *O scrisoare pierdută*, în care personajele nu-s recrutate din mahala.

Prin ce lucru, atunci, toate aceste personaje, și din mahala și din clasele de sus, sînt la fel de stupide?—Apoi prin starea de lucruri pe care o reprezintă, prin concepția și atitudinea lor politică, așa cum știu ele să o priceapă, să o exprime, să o manifesteze,—prin *liberalismul* lor.

În aceste comedii, Caragiale biciuește o concepție, s'ar putea zice un partid. Și dacă acei, *prin care* biciuește acea concepție și acel partid, sînt uneori mahalagii, aceasta e altă vorbă. Ați văzut că ei pot fi și din clase foarte înalte.—În *O noapte furtunoasă* și în *Conu Leonida față cu reacțiunea*, Caragiale nu scrie ca să zugrăvească mahalaua, ci ca să biciuiască liberalismul, întocmai cași în *O scrisoare pierdută*.—Și dacă, în *O noapte furtunoasă* și în *Conu Leonida față cu reacțiunea*, Caragiale își ridiculizează personajele și pentu structura lor sufletească grosolană, și pentru acel amestec de civilizație și orientalism în purtarea lor zilnică,—le ridiculizează însă, *mai ales*, în ipostasul lor de reprezentanți ai liberalismului.

Și cu ce talent, și cu ce logică implacabilă!—Personajele din *O noapte furtunoasă*, pe lingă că au atit de frapant individualitatea lor, apoi sînt

și atît de simbolice!—Jupîn Dumitrache este clasa cea nouă, creată de liberalismul romîn; Nae Ipingescu reprezintă formele nouă, „gubernămîntul”; Rică Ventureanu, în calitatea sa de redactor la „Vocea patriotului național”, e quintesența intelectualismului liberal.—„Vocea patriotului *național*” dela „¹⁵/₂₇ Răpciune”, în care Nae Ipingescu cetește „Republica și Reacțiunea sau *Venitorele* și Trecutul” și în care e vorba de „*a mînca* dela datoriile, etc.”!... Nu vedeți aici pe liberalul, pe „Roșul” „pașoptist” cu limbajul lui latinist și franțuzit, împotriva căruia a luptat școala critică!—Dar *versurile* lui Rică Ventureanu adresate Ziței!... Nu vedeți pe poetul prost și ridicol, răsărit în urma introducerii stingace a culturii apusene, pe poetul împotriva căruia a luptat atîta d. Maioreșcu!—Dar Zița, cu limba ei împes-trițată de franțuzisme, care vorbește cu despre despre „*mitocanul* de Țircădău”, bărbatul ei!... Nu vedeți în ea pe Gahița Rozmarinovici ori pe Coana Chirița a lui Alecsandri, pe femeia care a apucat să se „civilizeze” mai înainte de bărbați!... Vă aduceți aminte că, vorbind de teatrul lui Alecsandri, am arătat cum femeile au fost mai primitoare de cultură străină decît bărbații. Și spuneam de pe atunci că „civilizația” pătrunzînd cu vremea tot mai jos în păturile sociale, Caragiale nu mai dă peste un amestec ridicol, de civilizație și barbarie, în clasele cele mai de

sus, civilizate complet *în formă* acum, ci în clasele mai de jos, ori în clasele de parveniți.

Am văzut că personajele din *O noapte furtivă* sînt simbolice. Dar și legătura între dinsele e simbolică. Jupin Dumitrache, Nae Ipingescu și Rică Ventureanu se înțeleg perfect, se stimează, toți au ca țintă a dușmăniei lor, și ca ciment al legăturii lor, ura împotriva „ciocoiului“, și toți jură, — și sînt gata să facă și infamii, — în numele „sfînteii constituții“, pe care de altmîntrelea n'o înțeleg, cum Jupin Dumitrache și Nae Ipingescu nu înțeleg nici lucrurile scrise în „Vocea patriotului național“, deși le admiră, — simbol, și acesta, al neînțelegerii formelor nouă, pe care le admiră. — În sfîrșit *coalitia* între aceste categorii *nouă*, — burghezime, organele guvernămintului și intelectualitatea liberalismului, — e simbolizată admirabil prin expresia triumfătoare, prin recomandația supremă, cu care se fac cunoscute personajele unul altuia, la sfîrșitul piesei: „*E d'ai noștri!*“...

Numai pentru „scîrțai-scîrțai“, cum îl credea Jupin Dumitrache pe Rică, înainte de a-l ști cine e, numai pentru micul funcționar, *servitor* al clasei celei nouă, numai pentru acesta are Jupin Dumitrache dispreț. „Scîrțai-scîrțai“ nu e puterea intelectuală, ca Rică, nici cea guvernamentală, ca Nae Ipingescu, nici cea bănească ca Jupin Dumitache: El e un „bagabont“, un „coate

goale". El nu e o pirghie a stării nouă de lucruri, ci un mititel şurub al maşinii.

În *Conul Leonida faţă cu reacţiunea*, Caragiale, voind să scoată un puternic efect comic, pune frazele cele mai războinic-revoluţionare în gura unui personaj ridicol de fricos, care tremură şi de umbra lui.—Pentru a face cit mai puternic contrastul între frica personajului şi între „ideile” profesate de el, Caragiale le exagerează pe acestea din urmă. De aceea,—uzînd împărăteşte de toată permisia acordată satirei de a exagera,—Conu Leonida apare, în opera lui Caragiale, ca tipul extrem al „revoluţionarului” :—Conu Leonida e pur şi simplu „republican”,—şi, dacă ar avea şi el un „Galibardi”, cu „o mie de volintiri”, ar face din Romînia o republică. În această comedie, Caragiale ridiculizează aventura republicană dela Ploeşti. Comedia nu are o mare semnificaţie socială... caşi aventura pe care o ridiculizează...

Comedia cea mai bună, pentru că este o satiră mai adîncă a unui fenomen social mai important, este *O scrisoare pierdută*.—Aici ni se zugrăveşte liberalismul romîn patruzecioptist în ultima-i fază (1883), reprezentat, nu ca în *O noaple furtunoasă* prin masa anonimă ce forma substratul acestui liberalism, ci prin conducători.—În această comedie, Caragiale satirizează numai liberalismul, căci, cum am văzut, aci nu mai e vorba de o

clasă,— mahalaua,— ori numai de anumite caractere ridicole, ori inteligenți obtuze.— Aici e vorba de *toate categoriile sociale*, care intrupează formele nouă, reprezentându-le : profesiile liberale, intelectualii, Farfuride, Brinzovenescu, Cațavencu, Tipătescu ; proprietarii mari, Trahanache ; politicianii de la centru ai partidului, Agamiță Dandanache ; dăscălimea, Ionescu, Popescu ; micii funcționari, Pristanda ; cetățenii de ultima treaptă, Cetățeanul turmentat ; femeile care fac politică, Zoe ; însfirșit, „alegători, public“, adică toate clasele orășânești. Pe de altă parte, între aceste personaje sint și oameni deștepți, ca Tipătescu ; și oameni șireți, dacă nu deștepți, cum e Cațavencu ; și oameni proști, ca Trahanache, Farfuride, etc. Apoi, oameni morali, din punct de vedere al moralei personale, ca Trahanache, Farfuride poate, dar care, cind e vorba de „politică“, devin imorali, sau mai degrabă amorali ; oameni imorali ca Tipătescu, Cațavencu, etc. Însfirșit, din punct de vedere politic, unii, cea mai mare parte, mai puțin „subversivi“ ; alții, „subversivi“ în vorbe, cum e Cațavencu ; alții, material pentru demagogia subversivă, ca Ionescu și Popescu (e o întreagă filozofie în numele ce le dă Caragiale acestor doi !) ; alții, unelte ale infamiei celor de sus, ca nenorocitul Pristanda ; alții, materie inertă, ca Cetățeanul turmentat, care nu știe „cu cine să voteze“... Din această comedie lipsește „burghe-

zul⁴ liberal, Jupin Dumitrache și poetul ridicol, Rică Ventureanu, pentruca galéria să fie completă.—În schimb, deși nu sint puși în scenă, dar îi vedem și îi simțim și pe supremii guvernanți din capitală, care dau ordine să se comită toate infamiile spre a fi ales Agamiță Dandana-che, pentru a salva pe o „persoană înaltă”, care a pierdut un bilet de dragoste....

Așa dar, tot felul de clase, tot felul de inteligențe, tot felul de caractere,—toți au ceva comun, prin care sint și mizerabili și ridicoli, și acel ceva este liberalismul lor, sau, mai bine, noua stare de lucruri, datorită liberalismului român. Iar cel mai mizerabil, și singurul care este umilit la urma urmei în această comedie, umilit *pentru că nu reușește*, este Cațavencu.—Și cine este Cațavencu, care ține celebrul său discurs, în „anul de grație 1883” cum zice el?—Cațavencu este un „*revizionist*”, antagonistul timidului revizionist, în realitate antirevizionist, Farfuridi.—Cațavencu, *revizionist*, în anul 1883 (cînd s'a făcut alegerea pentru camera revizionistă) simbolizează gruparea lui C. A. Rosetti.—Cel mai infam din piesă este intruparea curentului celui mai înaintat, mai democratic, din fostul partid liberal, curentul rosettist. Și e semnificativ că el nu reușește: curentul revizionist, cum se știe, a fost în minoritate. Și Caragiale terfelește cu ultima cruzime această minoritate învinsă.

Și încă ceva. Acest „*demagogism*“ al lui Caragiale, prin care Caragiale a atacat și a ridiculizat pe C. A. Rosetti, e un procedeu cunoscut, de care am vorbit aiurea, cînd spuneam că cine combate cu insistență „demagogismul“, o face cu dorința de a compromite democratismul.— Mai observați apoi, că această ură, îndreptată cu mai mare putere mai ales împotriva rosettismului, am văzut-o și la Eminescu. C. A. Rosetti a fost omul cel mai urit de cei din „dreapta“....

O scrisoare pierdută, fiind publicată în 1884, în vremea desbaterilor pentru revizuirea constituției, imediat după alegerea camerei revizioniste, este un pamflet de ocazie împotriva evenimentelor la ordinea zilei.

O noapte furtunoasă și *Conul Leonida față cu reacțiunea* sînt din 1879, iar *O scrisoare pierdută* din 1884. Va să zică, în primele sale opere, Caragiale luptă exclusiv împotriva liberalismului. De acum încolo, opera lui Caragiale nu va mai avea această semnificație, el nu va mai porni teribila sa artilerie împotriva liberalismului.— Vom vedea împotriva cui.— Dar este interesant de observat, că lupta lui Caragiale exclusiv împotriva liberalismului roșu, *patruzecioptist, revoluționar*, încetează cu *O scrisoare pierdută* din 1884, adică atunci cînd vechiul partid liberal se desființează, cînd în partidele politice se face o turburare și un haos, cînd partidele ajung

să nu se mai deosebească mult, cînd nu mai poate fi vorba de „republicani“ și de „reacționari“, cînd încetează, cum am văzut, și lupta d-lui Maiorescu și lupta lui Alecsandri.—Și să se mai observe un lucru: Caragiale a *criticat* liberalismul în aceeași vreme cași Eminescu, cași socialiștii.

*

După aceasta, satira lui Caragiale își va schimba obiectivul. Incepînd cu *D'ale Carnavalului* (1885), urmînd cu cîteva schițe în *Convorbiri literare* și isprăvind, mult mai tirziu, cu acele minunate *Momente*, Caragiale va satiriza, în adevăr, *mahalaua*.—Dar trebuie să ne înțelegem asupra acestui cuvînt. *Mahalaua*, pe care o satirizează Caragiale, nu e o categorie socială,—clasa de mici burgheji, de mici funcționari, care stă în suburbie, și ale cărei mijloace materiale, cași cele intelectuale, sînt restrînse. *Mahalaua*, pe care a satirizat-o Caragiale, e o categorie psihologică. E vorba de mahalaua intelectuală, în care intră oameni din toate categoriile sociale, în orice caz din multe categorii sociale: și mici burghezi, și funcționari inferiori,—dar și oameni bogați, sus puși, și funcționari superiori, și chiar, uneori, odrasle din clasa „nobilă“.—În *25 de minute*, în *Telegrame*, în *Vizită*, în *Five o'clock*, în *Reportaj*, în *Boris Sarafoff!*, în *Ultima oară*,

în *Atmosferă încărcată*, în *High-Life*, în *Cadou*, în *Diplomație*, în *Mici economii*, nu e vorba de clasa socială mahala. În aceste bucăți, personajele sint, toate, din lumea mare, dintre „stilpii societății“, uneori dintre oamenii care sint puși pe ultima scară a situației sociale, și ca rang, și ca avere.

Dar, cu toată această deosebire de clasă socială a personajelor, ele fac parte, toate, din aceeași categorie sufletească, — culturală mai bine, dacă se poate întrebuița acest cuvînt. — Cînd le cetim, toate schițele lui Caragiale sint de aceeași natură, au același aer, în ele se ridiculizează același lucru. Și acest lucru este ridicolul, ce rezultă din neasimilarea civilizației, din spoiala de civilizație, din contrastul între pretenție și între realitate, din amestecul de civilizație și de barbarie, — amestec manifestat în idei, în simțiri, în purtări și în limbaj.

Limbajul, dialogul, este partea esențială a acestor schițe. Mai întăiu, pentrucă ele sint foarte dramatice, — Caragiale fiind mai înainte de toate un dramaturg, — și în genul dramatic limbajul are tot rolul : prin el se zugrăvește personajul. Și al doilea, pentrucă limbajul, prin incoherența și impetrișarea lui, e de ajuns, el singur, să ne arate și incoherența ideilor unei societăți informe, ori în stare de formare, și acel amestec de civilizații, — redat prin amestecul de cuvinte vechi și nouă,

stilcite, schimonosite cași ideile, pe care le reprezintă.

Dar toate personajele schițelor sale fac parte din *clasele nouă*, din acele categorii de oameni, care au primit formele nouă și le reprezintă, *le exercită*. Burghezimea mică *muntenească*, burghezimea mare, funcționarii mici și mari, gaze-tarii, etc. etc.—Și de toate acestea cine este *vinovat*? Cine a făcut cu putință aceste lucruri?—Desigur, patruzeciopțiștii, *liberalismul*. Așa că, în *critica mahalalei*, Caragiale critică tot liberalismul, numai cit nu direct, ci *în efectele sale*.—Cu dispariția patruzeciopțismului, la 1884, dispare și critica acestui patruzeciopțism. Dar efectele lui rămân, și critica lui Caragiale, *acuma*, se îndreaptă asupra acestor efecte.

Este interesant cum se oglindește în opera lui Caragiale infuziunea „civilizației“ nouă în diferitele pături sociale. Și aceasta apare clar, dacă observăm cum se contagiază diferitele personaje de *limbajul cel nou*, simbolul formelor nouă, neasimilate cu adevărat.—Această infuzie, de care vorbim, și care vine de sus, dela conducători, se face, pe lângă altele, mai cu samă prin politică, prin propaganda principiilor patruzeciopțiste în presă mai ales,—și prin literatura cea proastă. *O noapte furtunoasă* e caracteristică din acest punct de vedere. Observați, de pildă, pe Chiriac. În convorbirea lui cu Nae Ipingescu și cu Jupin

Dumitrache, unde e vorba de *afaceri publice*, de garda națională și de celelalte, de „izirciț”, de „rezonul la așa motiv”, etc., el vorbește în *limbajul cel nou*, ridicol. În vorbirea lui însă cu Veta, unde Chiriac nu mai este un ruaj al „statului”, unde nu mai este vorba de afacerile publice, de formele nouă,—acolo el vorbește curat românește, și numai ici și colo întrebuițează cite un cuvint nou, ridicol. Această apariție rară a cuvintelor ridicole, acolo unde nu e vorba de afacerile publice, este o *contagiune!* Limbajul lui Chiriac, calfă de chereștiu, se contagiază de limbajul lui Chiriac, sergent în garda civică și cetitor al „Vocei patriotului național”... Și iată-l și pe Spiridon. El e candidat de calfă, de sergent în garda civică și de cetitor al „Vocei”... El vorbește, curat, dar, deja, a învățat și el citeva expresii dela anturajul său... Vorbind de Rică, el știe să-l numească: „persoana în chestie”, „persoana Madam Ziței”, etc.—E interesant să comparăm pe Veta cu Zița. Zița a învățat la pension, e o „fată romanțioasă”, cetește romane de senzație,—„Dramele Parisului, cite au eșit toate le-am cetit”, zice ea.—Așa dar, ea a venit în... serioasă atingere cu „civilizația”. Și limbajul ei este cum îl știți: „pamplazir”, „alevua”, „monșeurul meu”, etc. Veta însă, care se vede că n'a învățat la pension, că nu cetește romane, care e romanțioasă într'un chip foarte practic,—ea vor-

bește curat rominește, cași Chiriac în ipostasul lui de callă, dar, cași Chiriac, e contagiată deja și ea de limbajul nou, presură ici și colo cite o expresie nouă,—căci Veta, deși nu face politică, ci gospodărie în marginea Bucureștilor, suferă și ea influența anturajului ei : a lui Jupin Dumitrache, a lui Chiriac, a Ziței.

Așa dar : Patruzeciopiștii au creat pe Rică Ventureanu, „redactorul“ ziarului pe care-l cetește Jupin Dumitrache ; Rică a creat, prin ziarul său și prin discursurile sale, pe Jupin Dumitrache ; Jupin Dumitrache crează, prin influența sa, pe Veta. —Pe de altă parte, aceiași patruzeciopiști, aducind cultura străină, au creat pe autorii de mahala și pe organizatorii de pensioane ; aceștia au creat pe Zița ; Zița crează pe Veta. Iată lanțul !

Această „civilizație“, așa dar, străbătînd de sus în jos, a dat un aspect ridicol tuturor claselor,—și acest ridicol este *mahalaua*, pe care o zugrăvește Caragiale, *mahalaua* sufletească, recrutată din mai toate clasele.—Numai boerimea de sus, care a avut vreme și posibilitate să-și asimileze, în formă, această civilizație ; și țărănimea, la care încă n'a ajuns, sau nu ajunsese „civilizația“ aceasta pe vremea lui Caragiale,—numai aceste clase nu i-au dat contingent în opera sa satirică. —Acuma, evident, această „civilizație“ străbate tot mai jos în păturile sociale : cu cît străbate mai jos, cu atita unele pături sociale de sus pierd as-

pectul ridicol, și cu atita alte pături mai de jos, influențindu-se de această civilizație, iau acei aspect ridicol la rindul lor.

Să ne oprim acum puțin, și în treacăt, asupra citorva categorii de personaje din schițele lui Caragiale, spre a vedea cum zugrăvește el această „mahala“, sau, mai bine, *ce* zugrăvește, ce aspecte l'au frapat mai mult, ce învinuire aduce el acestei mahalale, de ce lucru, deci, face el răspunzător liberalismul român. Însfîrșit, cu alte cuvinte, spre a vedea ce sînt și cum sînt aceste clase nouă, pe care se întemeiază formele nouă în care trăim.

Mai întăiu, acum, în schițele sale, Caragiale zugrăvește mai mult clasa mijlocie, — și mai rar acea clasă zugrăvită în *Scrisoarea pierdută*. Bucăți, ca *High-life*, ca *Five o'clock*, ca *Telegrame*, etc., în care să zugrăvească pe „stilpii puterii“, sînt într'o proporție redusă. — În majoritatea schițelor sale, personajele sînt, mai ales, funcționarii de toate felurile, care formează, de fapt, în mare parte mica noastră burghezie.

Acești oameni se numesc, mai toți, Ionescu, Georgescu, Vasilescu, Popescu, Protopopescu, Iconomescu, adică oameni „fără strămoși“, cum se zice, feciorul lui Ion, al lui Gheorghe, al lui Vasile, feciorul popei, al protopopului, al iconomului, etc.

Aceste nume sînt foarte caracteristice. Ele arată,

mai întâiu, joasa extracție a personajelor, — invazia straturilor celor mai de jos în viața socială — și apoi lipsa de personalitate a acestor personaje, *insignifiența* lor, caracterul de turmă. Aceste personaje, ridicate spre suprafață, sint pasta amorfă pe care formele nouă lasă aceiași pecete, pocită și vulgară.

Și, mai întâiu, toată această turmă este lipsită de interesele adevărate ale vieții, umplindu-și, în chip mizerabil, golul sufletesc de ființe desrădăcinate, prin tot felul de îndeletniciri fără rost. Iată familia care se zbuciumă să petreacă o zi la Sinaia (*Tren de plăcere*), zbucium din care nu profită decit doar madam' Georgescu, care ascultă, noaptea pe lună, „menuetul lui Pederski“, cîntat de ofițerul de administrație Mișu. Ori, iată, mai caracteristic, pe acei oameni (*De închiriat*), care, în lipsă de altceva, de alte evenimente, se mută din jumătate în jumătate de an, fără alegere, în case și mai rele decit cele unde au stat, — stare sufletească ce culminează în acea hazlie întimplare a acelor două cucoane, care au case alătura, făcute absolut la fel, și care, după ce oftează luni întregi că nu-și pot închiria casele, invidiind pe toți aceia care se mută cărindu-și penibil cioburile, sfirșesc prin a se muta una în focul alteia! — Această bucată, *De închiriat*, mai simbolizează apoi și nestabilitatea, lipsa de viață așezată, *zdruncinul* rezultat din introdu-

cerea formelor nouă... În altă schiță, *Caut casă*, Caragiale simbolizează această lipsă de viață așezată prin casele de închiriat din București și, ca contrast, ca simbol al vieții așezate de altădată, evocă, cu atita poezie, casa gospodărească de moda veche, din Ploești, în care și-a petrecut copilăria sa, casa lui Hagi Ilie (observați numele!), cu ogradă, cu grădină, cu cerdac mare, cu liliaci.

Această pătură socială e apoi și proastă. Prostia aceasta, mai ales, formează obiectivul satirei lui Caragiale. Ațiția „amici“ din opera sa, Lache, Mache, Tache, stăpîni pe cîteva cunoștinți banale și nerumegate, exprimate într'un stil ridicol de incoherent și într'o limbă ridicolă de împestrițată, umplu paginile cele mai frumoase ale lui Caragiale. Cetiți, de pildă, minunata *O lacună*.

Prostia aceasta, lipsa de cultură, mahalagismul acesta, Caragiale ni le arată și sub haina bogăției. În *Five o'clock*, barbaria și vulgaritatea unor mahalagioaice ordinare se desfășură într'un palat luxuos, plin de obiecte de artă scumpe. Această schiță, mai mult decît oricare alta, ne arată cît e de ușor să-ți asimilezi partea materială a civilizației, dar cît e de greu s'o asimilezi pe cea sufletească.... Ce n'avem noi! Toate instituțiile, toate darurile tehnicii moderne,—dar cine reprezintă acele instituții! Cine se folosește de acele daruri!... Gîndiți-vă, cît geniu omenesc presupune un tren,—și cine, ce barbar primitiv

se lăfoește într'un vagon-restaurant, în expresul care vine dela Craiova la București...

Această pătură socială e și adinc imorală. Caragiale are trei schițe (*Cadou, Diplomație, Mici economii*), în care ne arată cum bărbații își vînd femeile, fie pentru bani, fie pentru protecție, care le aduce tot bani. Și le vînd în modul cel mai natural, așa că am putea zice că barbaria merge până acolo, încît nu sînt imorali, ci, mai jos, amorali.

Aceiași imoralitate, căptușită de prostie, caracterizează și presa, acea instituție care este școala oamenilor maturi, care e menită să formeze opinia publică. (*Boris Sarafoff! Sinuciderea din str. Fidelității*, etc).

Și *aceștia* formează publicul român, clasa conștientă a țării, „țara legală”! - Aceștia sînt clasele nouă, create de *liberalism*! Iată opera liberalismului, masa pe care se sprijină organizarea statului român modern!, — pare a zice Caragiale.

Am văzut că, dacă în *O scrisoare pierdută* Caragiale ne arată pe conducători, — în *O noapte furtunoasă*, în persoana lui Jupin Dumitrache, Caragiale ne arată pe cetățeanul care formează masa noului regim... Dar Jupin Dumitrache e un om simplu; el cunoaște cîteva fraze generale ale „demagogiei” liberale.... El reprezintă mai mult *temperamentul* masei anonime a păturii celei nouă. Iată însă acum, mai tirziu, pe cetățeanul

conștient, pe omul care se preocupă de toate problemele la ordinea zilei, pe acel care nu-și dă votul de loc în necunoștință de cauză,—pe un om, care are puterea critică de a găsi neajunsurile tuturor partidelor. E un alegător ideal, un om care nu-și va da votul, care nu va delega la conducerea țării pe orșicine, ci numai pe cine, în urma maturei sale judecăți asupra „situației”, îl va socoti vrednic să descurce lucrurile și să conducă cu ghibăcie carul statului... E „amicul Nae”, eroul din geniala schiță a lui Caragiale intitulată *Situațiunea*.... Amicul Nae nu e numai un tip psihic, caracterizat prin aceea că, în momentul cînd îi naște femeia, interesul lui cel mai arzător este „situația” țării, ci și, și mai ales, un tip social, tipul mijlociu al cetățeanului alegător care-și spune cuvîntul său în mod conștient.—Da, da! Toți fac politică conștientă acuma, toți au „opiniuni”. În admirabila, în geniala sa schiță *Atmosferă încă cată*, oricît se căznește un biet om pașnic să scape teafăr într’o zi de furtună politică, nu poate scăpa ne înjurat din toate părțile, căci în toate părțile dă peste oameni, cunoscuți sau necunoscuți, care au „opiniuni” și care-l injură pentru opiniile pe care nu le are, ori pentru că n’are opinii...

Desigur că marele nostru satiric nu e un om bun.—O spun aceasta fără grijă, căci sint convinși că pentru el aceasta nu e un blam.—Să

mă explic în ce constă răutatea lui Caragiale. Pe Caragiale, în opera sa cu caracter social, nu-l inspiră decît răul. Muza sa este răutatea, vulgaritatea și prostia contemporanilor săi. Și nu că vede lucrurile mai rele decît sint, dar el *nu vede decît răul*. În opera sa socială el n'a zugrăvit decît stupiditatea omenească.... Dar se va zice: „Așa e societatea pe care a zugrăvit'o. Fiind obiectiv, n'a putut s'o zugrăvească decît rea“... Dar nu e așa! Oare Miticii, Georgeștii și Proto-popeștii n'au nimic omenesc în ei? Să fie ei numai proști, răi și, în cazul cel mai bun, sterili-zați de adevărate sentimente omenești?—Am putea răspunde, mai întăiu, că *nu se poate* să existe oameni, care să n'aibă nimic omenesc. În opera cea mai naturalistă ori realistă, poate singura de acest fel, în opera lui Tolstoi, nu e nici un om numai rău (după cum nu e nici unul numai bun). Apoi, am putea să aducem ca mărturie oamenii vii, din viața reală. Există asemenea oameni, *numai răi*, cum ni-i zugrăvește Caragiale?

Amintiți-vă de bucata lui Brătescu *Întimplare*, în care un Mitică, un tip de-ale lui Caragiale, cu aceeași mentalitate și stil, ne apare ca un om cu sentimente așa de adinc și adevărat omenești. Încit, cu un erou caragealian; schița lui Brătescu ne scoate lacrimi. Tot așa *Un om*, etc. — Dar Brătescu are alt temperament...

Ba chiar și Caragiale are o bucată, o *singură* bucată, în care se vede o licărire, cel puțin, de bunătate în sufletul Miticilor și al Ioneștilor. E *Inspecțiune*. În această schiță vedem pe cițiva Ionești și Mitici plini de milă pentru soarta unui casier, care dispare de frica unei inspecții ce trebuia să aibă loc adouazi....

Dar s'ar putea zice: „Caragiale e un satiric și ca satiric n'a avut, n'a trebuit să aibă în vedere decit ceiace merită satirizat, deci numai defectele și nici o calitate“.... Am putea răspunde că, într'o satiră, biciuindu-se defectele *într'un om rău, sau în mai mulți*, pot încăpea și *alle personaje, care să nu fie rele*. Și am putea dovedi cu toți satiricii din lume.

Dar să zicem că e așa, că un satiric nu aduce în scenă decit defectele, decit ceiace merită desprețuit....

Caragiale însă a scris și bucăți de altă natură, nu numai satire. A scris nuvele, o dramă, etc. Există în ele un singur personaj simpatic luat *din clasele nouă*, ori, în general, din clasele de sus? Afară de femeia din *Păcat*, care se îndrăgostește de seminarist și care trebuia *numaidecît* să fie simpatică, pentru economia nuvelei, și care, încă, face parte din *aristocrație*, din clasa de care Caragiale nu și-a bătut joc?

Nu, nu! Caragiale urăște, ori desprețuește prea mult clasa burgheză, clasele nouă, ca să poată

vedea în reprezentanții ei acel „grăunte de aur“, care se găsește în orice om și de care vorbește nu știu ce scriitor. — După cum nu găsește nimic bun și folositor în formele nouă, tot așa el nu poate vedea nimic bun în indivizii, care susțin și reprezintă aceste forme nouă. — El urăște așa de mult clasa cea nouă, încît o prigonește, cum s'ar zice popular, până'n pinzele albe. — până în copiii ei mici, care sînt antipatici (*Domnul Goe, Vizită*). Dacă n'am ști că prin *Domnul Goe* și prin *Vizită*, Caragiale satirizează o clasă socială, dacă n'am ști că aceste două bucăți sînt tot literatură socială (și nu psihologică), atunci faptul că, de cîteori Caragiale a zugrăviț copiii, i-a zugrăvit cu antipatie, ne-ar îndritui să credem că marele nostru scriitor nu numai că nu e un om bun, dar e chiar un om foarte rău, că, în aceste schițe, se răzbună de neplăcerile ce le-o fi avut de la copiii, care, prin neastîmpărul firesc al vrstei lor, nu pot fi decît plicticoși și antipatici, cînd nu-i iubești. — Dar nu, încă odată: În aceste două schițe e vorba tot de clasa mizerabilă, pe care o urăște și o desprețuște atît de mult! — Ba chiar și *Bûbico*, să nu credeți că arată antipatia lui Caragiale pentru cini: *Bûbico* e *copilașul* unei mahalagioaice, și ceiace-l *agusează* pe Caragiale e plăcerea mahalagioaiceii, exprimată prin acele gingășii: „zăhărel“, „lăptic“...

*

Dar în numele cui se ridică Caragiale împotriva acestei lumi nouă, creațiune a liberalismului? În numele cărei concepții, cărui sentiment? Și, fiindcă e vorba de o anumită stare de lucruri, de o anumită clasă,—în numele cărei stări de lucruri, a cărei clase se ridică Caragiale, cînd ia biciul să lovească noua stare?

Știu că d. Maiorescu a afirmat, cu o siguranță absolută, absența oricărei tendinți „politice” din comediile lui Caragiale :

„Căci pentru orice om cu mintea sănătoasă, zice d-sa, este evident că o comedie nu are nimic a face cu politica de partid, autorul își ia persoanele sale din lumea contemporană cum este, pune în evidență partea comică așa cum o găsește, și *același Caragiale, care astăzi își bate joc de fraza demagogică, și-ar fi bătut ieri joc de ișlic și tombateră și își va bate joc mîine de fraza reacționară...*”¹⁾

Lucru, pe care îl spune și d. Gherea, cînd, bănuind lui Caragiale lipsa unui „ideal înalt”,—care ar fi dat operei sale o mai mare valoare,—declară că : „*d. Caragiale e indiferent în materie politică*”²⁾.

Dacă e „indiferent în materie politică,” atunci pentrue Caragiale n'a satirizat măcar o dată, o

1) *Critice*, II, p. 180.

2) *Studii critice*, I, p. 363.

singură atitudine reacționară?—D. Maiorescu zice că „eri Caragiale și-ar fi bătut joc de ișlic și tombateră“... Vedeți, aici e vorba: *eri!* Poate că „eri“ și-ar fi bătut joc de ișlic și tombateră, dacă „eri“, cînd încă nu se introdusese liberalismul, Caragiale ar fi fost nemulțumit de ișlic și tombateră și dacă, poate, ar fi sperat și el în viitorul liberalism. Dar e vorba de „azi“, cînd s'a introdus liberalismul și cînd acest liberalism avea un adversar, pe restul ișlicului și al tombaterii de „eri“!... „Azi“, Caragiale nu și-a bătut joc decît de „demagogismul“ liberal... „Eri,“ „azi“ și „mine“ ale d-lui Maiorescu n'au alt rost decît să incurce chestia!...¹⁾

Și apoi,—și în acest moment mă mir mai mult de d. Gherea,—e cu puțință ca tocmai un om de impresionabilitate, de vioiciunea, de inteligența extraordinară a lui Caragiale, să n'aibă nici o opinie asupra vieții sociale și politice din țara sa?—Cum, cînd și cel din urmă conțopist își are „soluțiile“ sale, un om cu o atît de intensă viață intelectuală, ca marele nostru scriitor, să nu aibă nici o opinie în această „materie“?

1). Eu admit, de altmîntrelea, că cineva poate combate „azi“, adică în aceiași vreme, și revoluționarismul și reacționarismul, cum s'a încercat, fără să reușească, V. Alecsandri.—Dar atunci acel care satirizează e un „moderat“, și aceasta e o atitudine politică bine definită, care și găsește și ea satiricul într'un revoluționar, sau într'un reacționar:—Scedrin, în mare parte din opera sa satirică, a biciuit „moderantismul“.

Că marele nostru satiric n'a fost „indiferent în materie politică“, că, dacă n'a avut „un *innalt* ideal“, cum zice d. Gherea, adică un ideal revoluționar, a avut totuși un ideal, idealul conservator, poate reacționar, cred că am arătat în cele ce preced.

Mai important este să ne întrebăm, (cum am făcut și cind a fost vorba de Eminescu, etc.) de unde izvorăște conservatismul lui Caragiale, ce interese nesocotite ori jignite, ce dureri vorbesc în satira sa? Interesele claselor de jos, ori interesele boerimii vechi? Căci aceste clase extreme, dela baza și din vârful piramidei sociale, au fost jignite de noua stare de lucruri, care a favorizat clasele dela mijlocul piramidei, ca să isprăvim vorba tot cu această banală comparație.

Răspunsul nu e așa de ușor de dat, ca în privința lui Eminescu și a celorlalți, de oarece aici nu mai avem de a face cu teoreticieni, ci cu un artist obiectiv care satirizează, dar care n'are cum arăta în numele cui anume satirizează.

Am putea să părăsim opera sa și să găsim un răspuns în activitatea sa politică. Dar nu acesta poate fi sistemul nostru, căci voim să ne întemeem mai ales pe scrisesele autorilor. Și de altmintrelea, Caragiale n'a avut vre-o activitate politică pronunțată. El a fost cindva, în vremea ce ne interesează, junimist, dar aceasta, dacă ne arată atitudinea sa *politică*, anti-liberală, — lucru ce-l

cunoaştem din opera analizată mai sus,—nu ne poate spune nimic în privinţa intereselor sociale ce au vorbit în satira sa, căci, între junimişti, cum am văzut aiurea, pe lingă reprezentanţii claselor boereşti, au fost mulţi, care reprezentau clasele de jos, lovite de noua stare de lucruri, şi care au fost atraşi de junimism nu din pricina „soluţiilor“ economice ale junimismului, ci din pricina *criticii* ce o făcea junimismul stării nouă de lucruri. Între aceştia am văzut că a fost şi Eminescu...

Caragiale, cîndva, după 1890, a cochetat puţin cu socialismul. Mi se pare că a ţinut şi o conferinţă la clubul socialist din Bucureşti. Aceasta ne-ar spune ceva : *Intelectualii* de după 1880, reprezentanţi ai intereselor claselor de jos, ştim, au fost ori junimişti ori socialişti, cum am arătat mai sus.—Şi dacă junimistul Caragiale a oscilat un moment spre socialism, poate am putea avea dreptul să concludem că el a fost un junimist de categoria adoua, de categoria lui Eminescu. La această încheiere ne-ar duce şi faptul că Caragiale n'a făcut parte nici din *clasa* boerească, (ca d. Carp), nici din cea a mandarinatului profesioniştilor liberale (ca d. Maiorescu)...

Dar avem o dovadă, *indirectă ce e drept*, chiar în opera sa literară, că marele nostru satiric face parte din categoria Eminescu, dintre intelectualii îndurerăţi de mizeria claselor de jos şi, în special, a ţărănimii.

Cariera literară a lui Caragiale se împarte în trei perioade: Întăia e a *Comediilor*, în care atacă liberalismul. A doua, de care încă n'am vorbit, e a *Năpastei*, a *Făcliei de Paști* și a nuvelei *Păcat*. A treia, a *Momentelor* etc., cînd satirizează *mahalaua*, produs al liberalismului.— Această operă întreagă se poate clasifica, apoi, în două categorii: În perioada întăia și a treia Caragiale e un scriitor satiric; în perioada a doua e un scriitor tragic.—Mai departe: ca satiric, Caragiale e un pictor de moravuri; ca tragic, un pictor de stări sufletești, cu alte cuvinte, satira sa e socială, tragedia sa e psihologică.

În *Năpasta* și în *Păcat*, personajele sînt luate din clasa țărănească. *Niciodată* în opera sa tragică el n'a luat personaje din clasele nouă, din „mahala”.—În operele sale satirice, dimpotrivă, niciodată n'a luat personaje din clasa țărănească.

Așa dar, Caragiale nu și-a bătut joc niciodată de țărănime; iar cînd a scris tragedii, niciodată n'a crezut că mahalaua merită onoarea de a servi ca material pentru tragedie,—pentru sentimentele puternice, grave, serioase. Această onoare a făcut-o *numai* clasei țărănești, nici măcar celelalte clase „nobile“, boerimii.

Acest lucru, singur, încă ar fi de ajuns, poate, să ne arate *încotro* a fost îndreptată simpatia lui Caragiale, în numele cui, a căror oameni *adevărați*, a făcut el procesul claselor nouă...

Dar nu e numai atita. Acest om, care, am văzut, nu ne apare ca un om bun, cînd e vorba de clasele nouă, care nu a putut vedea, ca Brătescu-Voinești, acel „grăunte de aur“ in exemplele din acele clase,—cînd e vorba de țără-nime, și *numai atunci*, îl vedem într'o atitudine de simpatie pentru tipurile sale.—In *D. Goe*, in *Vizilă*, etc. se știe cu cită antipatie zugrăvește Caragiale pe copii, pe mame, raporturile între copii și mame, din clasele ce formează „mahalaua“.—Cetiți însă începutul nuvelei *Păcat*:

„Un băetan voinic—barba deabia-i mijește, și sub căciula de oae părul creș și des... și niște ochi blînzi—și mintos tînăr. Cînd a plecat de-acasă să meargă la București p'atîția ani in școli, mama lui,—de treabă femei!—l'a sărutat de-alîtea ori, i-a potrivit părul, i-a netezit căciula și iar l'a sărutat și i-a zis:

„Niță, mamă, te duci frumos și sănătos: să-ți ajute Dumnezeu și Maica Domnului să-mi vii înapoi tot așa!“

„Și cit era de cuminte bătrînica, nu s'a mai putut stăpîni.... a biruit'o plînsul. De multe ori a dat el să plece, și ea l'a ținut să-l mai mîngîie încă... etc.“¹⁾

Ce departe sîntem de toate personajele și intimplările din *Momente*! Ce lume deosebită aici!

De sigur, Caragiale nu idealizează pe țărani. Nu toți sînt buni, dar chiar cînd sînt răi, sînt oameni adevărați. Dragomir din *Năpasta* e un asasin,—nu-i vorbă, un criminal *pasional*!—Ileana

1) *Nuvele, Povestiri*, ed. „Minerva“, p. 21.

din *Păcat* e o ființă crudă... Dar nimene nu e ridicol ! Caragiale n'a găsit, n'a văzut, *nu l'a-lăsat inima* să vadă ridicolul în viața țărănimii, — cum n'a găsit, n'a văzut, nu l'a lăsat inima să vadă ceva omenesc în viața claselor nouă....

Dar să mergem mai departe.

Și în *Năpasta* și, și mai cu samă, în *Păcat*, Caragiale pune față'n față țărănin.ea cu clasele orașanești.—Cînd toată „societatea“ dintr'un orașel, senatori, magistrați, ofițeri, burghezi, își fac o plăcere proastă și crudă din scălimbăturile nerușinate ale perversului vagabond orfan, în vîrstă de vre-o opt-nouă ani, Mitu Boerul,—numai „o țărăncă bătrînă, care e'n rîndul întăiu al spectatorilor, rușinată de refremul pe care copilul i-l aruncă ei cu o intenție diabolică, își caută loc să scape de privirile „întoarse asupra-i“ și, *singură ea*, plină de milă, „se 'nchină și zice depărtîndu-se :

— Cine știe ce păcate ! Să ferească Dumnezeu pe orice copil“.

Și pecînd „oamenii de societate“, lacomi de acest spectacol infam, încurajează pe micul pervers :—„Domnul senator îl tratează cu cafea și rom. Alt „amic“ îl îmbie încă cu un păhărel... și încă unul...“—numai un preot de sat, popa Niță, „cu pumnii încleștați se sui pe trotuar și apostrofă, cu accentul celei mai mari indignări, pe cei ce rideau :

— E păcat, Domnilor! gîndiți-vă! Creștini!... Frumos!... Mare păcat! ¹⁾

...Și popa Niță, să se bage de samă, nu știa încă cine e Mitu Boerul. El află mai tirziu ²⁾.

Dar mai este un lucru, atît în *Năpastă* cit și în *Păcat*, un lucru, care îi stă la inimă lui Caragiale, căci îl utilizează în ambele bucăți și îl prezintă cu multă insistență și cu o indignare abia conținută de obiectivitatea ce-i impun condițiile artei. E vorba de *justiția* celor de sus față cu țărănimea.

În *Momente*, unde e vorba de clasele nouă, cînd atinge justiția, ca în *Boris Sarafoff*! Caragiale numai o ridiculizează... Ce-i pasă, pare-că, de chipul cum se face justiția între *dinșii*, cei din „mahala“.... Cînd e vorba însă de țărănime, Caragiale nu mai ride...

Cine n'a tremurat de indignare, ori n'a plîns de milă, la *Năpastă*, de suferințele bietului Ion nebunul, o victimă a unei erori judiciare, căruia i s'a smuls prin bătae, la instrucție, mărturisiri neadevărate, care l'au dus la ocnă și la nebunie?

Dar în *Păcat* Caragiale insistă pe larg asupra in Justiției Justiției, cînd e vorba de țărani, făcînd o amară critică socială. Și, în același timp, ară-

1) *Nuvela. Povestiri*, p. 31, 32.

2) Să se compare acest preot, *preotul de sat*, cu popa Pripici din *O scrisoare pierdută*, cu popa Petcu, din *Art. 214, preoți de oraș*.

tind imoralitatea și venalitatea justiției lor, celor din oraș, față cu cinstea și omenia celor dela sate, mai arată încă odată, și prin aceasta, infamia celor de sus față cu cei de jos, își mai arată încă odată antipatia sa față cu unii și simpatia față cu ceilalți.

Și, în adevăr, pe cind popa Niță face o faptă bună și morală, stringind băetul depe drumuri, „societatea bună“ din oraș, privată de o „plăcere“, găsește în *procuror*, privat și el de această plăcere, unealta prin care să se răzbune împotriva popei că le-a răpit această distracție..... Și procurorul, în numele legii, răstindu-se la popă, cit pe ce să „scape“ pe Mitu de... abuzul ce-l făcuse popa de a-i... răpi libertatea de a muri beat sub un gard, dacă cumătrului Cuțiteiu, om cunoscător cum stau lucrurile la tirg, nu i-ar fi venit buna idee de a învăța pe popă să corupă prin bani „integritatea“ procurorului care, nu numai că se moae, dind procesului verbal o altă incheere, în favoarea popei, ci ține și un discurs, la masă, lăudind „caritatea acestui om de bine“, popa.. (Mai tirziu, procurorul acesta devine prefect, reprezentantul, deci, în județ al puterii centrale, al statului român modern !)

Dar în această nuvelă, Caragiale innegrește pe conducători cu tot negrul paletei sale, numai ca să facă cit mai teribil contrastul între omenia celor dela țară și infamia conducătorilor. Lui Ca-

ragiale nu-i este de ajuns că procurorul e atit de vulgar venal ; el mai introduce în nuvelă și pe polițaiul orașului, care e un escroc laș : Cînd preotul se duce la prefect (fostul procuror), pentru a-i cere un serviciu și cînd leșină,—polițaiul, în timpul leșinului, îi fură din buzunar punga cu bani... cu banii, pe care preotul îi adusese ca să cîștige favoarea prefectului.—Dacă din punct de vedere artistic, această îngrămădire de infamii poate fi un defect,—și o lipsă de realism,—apoi din punct de vedere al concepției sociale a lui Caragiale, ea e foarte interesantă, foarte caracteristică și foarte eloquentă.

Antipatia pentru clasele de sus și simpatia pentru țărănime, Caragiale le-a exprimat și direct, o singură dată, în unicul său articol politico-social, din care am mai citat, *Politică și Cultură* :

„Această lume de strînsură [clasele de sus] mișună aci d'asupra unui element etnic hotărît. Sub tot acest Babel există o limbă romînească, care-și are geniul ei ; sub toată această vultoare, veșnic mișcătoare, există un popor statornic, care-și are calitățile și defectele lui specifice, bunul lui simț, o istorie plină de suferințe, nevoi, simțiri și gîndiri proprii“¹⁾.

Încă odată : din viața acestui popor a extras el tragedia, din viața „strînsurii“ comedia vieții romînești.

1) *Momente*, etc. p. 323.

Amintesc, în treacăt, și cele spuse de Caragiale acum, în „1907“, în broșura sa, în care dă ca soluție desființarea stării actuale și *chemarea țării* ca să spună ea ce vrea, --iasă ce-o eși din voința ei...

Din toate acestea, la un loc, se pare că am avea dreptate, dacă am concluda că junimistul Caragiale a satirizat, în opera sa, noua stare de lucruri, mișcat de „suferințele și nevoile“ claselor de jos, mai ales ale țărănimii.

...Mai ales ale țărănimii, căci „mici burghezii“ din Muntenia, mai ales din orașele „revoluționare“ București și Ploești, a fost un instrument în minile patruzecioptiștilor și a căpătat imediat și ea fizionomia și atitudinea *modernă*, așa cum apare în schițele lui Caragiale. ¹⁾

Și, poate, din cauză că l'a durut inima mai cu samă de țărănime, care *pe atunci* n'avea de suferit dela Evrei, și nu de mica burghezii, -- poate din cauza aceasta Caragiale n'a fost antisemit... Dacă nu cumva din cauza, ori și din cauza că, acestei puternice inteligenți, antisemitismul i-a repugnat ca o manifestare instinctivă, aproape zoologică; că acest nobil intelectual n'a voit să aibă nimic comun cu băcanul din colț, cum se zice, furios că e concurat de Evreii mai aprigi în lupta pentru traiu...

1) O altfel de mică burghezii, rămasă în stare mai patriarhală, pentru că a rămas departe de influența Bucureștilor, zugrăvește Sadoveanu din Folticeni în opera sa.

E inutil să mai facem aici aprecierile noastre asupra atitudinii ce a avut Caragiale în fața evenimentelor istorice, care au transformat România, — căci n'am face decît să repetăm ceia ce am spus despre Eminescu și despre socialiști.

Caragiale, cași aceștia, reprezintă critica socială extremă a liberalismului, făcută în numele celor mici și obișnuiți de formele nouă.

XIII

Încehere

Poporul romin, în tot cursul istoriei sale, până în veacul al XIX-lea, a suferit influența culturală a unor curente orientale, afară de mici excepții : cultura polonă în veacul al XVII-lea, cultura franceză, a Franței vechi,—o influență literară,— la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

În veacul al XIX-lea, *istoria* a pus Rominilor următoarea problemă : România va rămînea mai departe o țară orientală, semi-asiatică, din *Halb-Asien*, ori va intra în rîndul popoarelor europene, în cultura europeană ?

Și această problemă a fost rezolvată tot de *istorie*.

Din diferite cauze, România nu s'a putut sustrage influenței europene.

Civilizația europeană, mai ales sub forma și prin influența franceză, a străbătut până în țările noastre.

A străbătut, cași în restul Europei, prin *presiune*, prin *imitație* și *de nevoie*.

Prin presiune, căci o țară din Europa nu poate scăpa de invazia unei civilizații, care e și mai superioară și care tinde să dea întregului continent, — și chiar întregului glob, — aceleași forme politice și același fel de cultură.

Prin imitație, căci o civilizație superioară fascinează, prin însăși faptul că e mai superioară. Amintiți-vă de impresia ce a făcut civilizația europeană asupra lui Radovici din Golești și de schimbarea ce s'a produs în sufletul acestui boer de neam mare, în urma acelei puternice impresii.

De nevoie, căci civilizația apuseană, și mai ales sub forma franceză, se traducea în ordinea politico-socială prin două idei, ori sentimente, fecunde și absolut necesare țărilor romine, ruinate și ingenuchiate: — prin *naționalism* și *democratism*.

Țările romine erau la discreția marilor puteri vecine, și acei care simțeau rușinea și nenorocirea acestei situații, — oamenii cu dor de a scoate poporul român de sub jugul acestor vecini și de a face din acest neam oropsit un mare popor, cu dreptul de a-și spune cuvântul *său*, — nu puteau să nu fie fascinați de concepția *naționalistă*, datorită Franței revoluționare.

Iar dacă țara era ingenuchiată de vecini puternici, apoi marea majoritate a țării, elementul ei viu, elementul românesc adevărat, acel care producea bogăția și care păstra neatins spiritul național, — bogăție și spirit care aveau să alcătu-

iască viitorul fericit al patriei romine,—elementul acela era subjugat unei clase, care îl innăbuşa. Şi dorinţa spiritelor luminate, de a scoate la iveală, de a pune în valoare tot ce putea da acest element adevărat rominesc, îşi găsea o justificare, o teoretizare, o stea conducătoare, în acele concepţii răspindite de Franţa revoluţionară, numite *democratism*.

Naţionalismul şi democratismul,—şi democratismul mai ales ca *mijloc* pentru naţionalism,—iată ce a făcut pe oamenii luminaţi să introducă în ţările romine cultura apuseană,—cultură care ar fi străbătut aici şi fără aceasta, prin presiune şi prin imitaţie.

Odată ce cultura apuseană trebuia să străbată aici, din cauzele amintite mai sus, problema capitală, ce se punea, era aceea de a şti ce anume să se introducă din această cultură şi cum să se introducă această cultură; de a face toate chipurile să se introducă mai ales ceia ce era necesar, şi să se ţină piept la acele elemente ale culturii străine, care nu ne erau necesare.

Şi era necesar tot ceia ce putea să facă din acest popor un popor de viitor, şi nu era necesar tot ceia ce putea să innăbuşe unele însuşiri fericite, specific naţionale.

Cultura străină avea să pună în valoare energiile poporului, iar nu să atrofieze cumva unele din aceste energii.

Ca să întrebuițez o comparație cam vulgară, cultura străină avea să hrănească organismul viu al poporului român, făcându-l robust și apt pentru munca creatoare, — iar nu să aibă rolul acestor substanțe, care, în loc să facă organismul viguros, îl slăbesc, îl predestinează morții, fie prin *nepotrivirea* cu cerințele organismului, fie chiar prin *supraalimentație*.

Pentru a ști *ce* și *cum* să ne însușim din cultura străină, trebuia o mare putere de discernămint; trebuia priceperea și a culturii străine, și a împrejurărilor sociale ale țării, și a sufletului acestui popor, și concepția clară a idealului ce avea să fie urmărit.

Trebuia, cu alte cuvinte, un spirit critic luminat, dar în același timp constructiv, care să prezideze la introducerea și asimilarea acestei culturi.

Definirea acestui spirit critic, rolul lui, evoluția lui, — acestea formează subiectul paginilor ce preced.

Am văzut, în aceste pagini, că influența culturii apusene s'a simțit în toate aspectele vieții românești. Am stăruit mai mult asupra acelor ce ni s'au părut mai interesante: limba, literatura, organizarea politico-socială. Și credeam că, vorbind de aceste aspecte ale culturii, implicit am vorbit și de celelalte, — care se reduc toate la cea ce s'ar putea numi *moravuri*, felul *vieții sociale*, etc.

Fiind fatală, dar și necesară, introducerea cul-

turii apusene; fiind de absolută nevoie discernămintul critic în introducerea acelei culturi,—este evident că numai acei au apucat calea adevărată, au lucrat spre adevăratul progres al țării, care au intrapat în ei și tendința de a introduce cultura apuseană precum și spiritul critic, spiritul de discernămint, vederea clară a ceea ce ne era necesar, și ce nu.

Imitatorii fără rezervă ai culturii apusene, cași acei care au fost numai critici refractari ai oricărei activități novatoare, au trebuit, fatal, să greșească. Ei n'au avut atitudinea necesară, *unica* necesară, pentru a face ca cultura apuseană să dea aici roadele cele mai bune. Cei dintâiu au căutat să introducă și ceea ce nu trebuia, cei de-al doilea au căutat să oprească a se introduce și ceea ce trebuia.

De aceea am accentuat cu toată puterea meritul școalei critice moldovenești, reprezentată strălucit printr'un om *rezumativ*, care e Mihail Kogălniceanu.

Acest caracter rezumativ și reprezentativ al lui M. Kogălniceanu ne apare clar, numai luind cunoștință de *direcțiile* și *felul* activității sale multilaterale:

El vrea să avem o literatură nouă, și este partizan al influenței literaturilor străine, dar dă, în același timp, scriitorilor un *îndreptar* prin cronicile, pe care le dezgroapă, și prin literatura

poporană.— El vrea să schimbe organizarea țării, dar, în același timp, studiază adinc istoria poporului român din trecut, ca să știe ce direcție trebuie să dea istoriei viitoare, și studiază tot atit de adinc starea actuală de atunci a țărilor romine, ca să știe ce li se potrivește și ce nu.— Și nu mai insist, căci am vorbit pe larg despre Kogălniceanu în cursul acestui studiu.

Și cită vreme acest „organizator al Romîniei moderne“ este omul care imprimă tuturor fenomenelor sociale concepția sa,—până pela 1866,—spiritul novatar și spiritul critic merg împreună, într'o fericită sinteză.

Vorbesc, bine înțeles, de concepțiile lui Kogălniceanu și nu de *faptele* lui, căci în unele din reformele sale a fost nevoit să facă concesii, împotriva convingerilor sale.

După aceia, aceste două tendinți se separă. Liberalismul muntean, în manifestările lui extreme, rămîne să reprezinte spiritul novator; junimismul moldovenesc rămîne să reprezinte spiritul critic, negativ.

Această *ruptură* a fost o nenorocire pentru istoria contemporană a Romîniei.

Unii merg, fără discernămintul trebuitor ; ceilalți neagă neconținut utilitatea operei celor dintăiu. Unii merg fără un plan bine definit ; ceilalți vreau să rămînă pe loc.

Și cum pe loc nu se putea sta, și nu se poate

sta niciodată ; și cum critica devine expectativă și curat negativă, — introducerea culturii apusene este lipsită de ajutorul, atit de necesar, al spiritului critic.

Junimea vrea să stăm pe loc, dacă nu, chiar să ne întoarcem puțin îndărăt. Eminescu vrea să ne întoarcem îndărăt. Socialiștii vreau să sărim cineștie unde, în necunoscut.

Dar nu puteam sta nici pe loc, nici merge înapoi, nici face sărituri în necunoscut și în *imposibil*. Și, deci, predica acelora, care voiau a aceste lucruri, nu putea să fie decit o predică în pustiu. Iar retragerea în expectativa critică a atitor capete eminate, — absența atitor capete eminate dela munca pentru a merge, cuminte și cu discernământ, mai departe, — și-a dat roadele sale. Și această absență, pe lingă alte lucruri, explică starea în care sintem astăzi.

Căci, dacă limba literară a fost ferită de marile primejdii și urmează a se fixa pe încetul, poate prea pe încetul ; dacă literatura rominească a devenit autonomă de „politică“ și urmează a se naționaliza, — apoi starea politico-socială e așa de rea, incit nu este nimeni care să n'o constate cu durere.

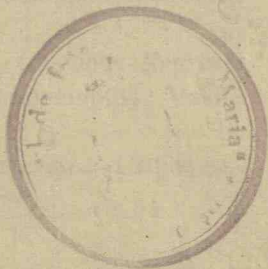
Și sintem siguri că, dacă spiritul novator ar fi mers alătura cu spiritul critic, ca în vremea, ca în persoana lui Kogălniceanu, — spiritul novator îmbărbătind spiritul critic, timid prin firea sa,

spiritul critic moderînd spiritul novator, temerar prin firea sa,—sîntem siguri, zic, cã țara noastră ar avea astăzi un alt aspect.

Așa a fost. Și așa a fost să fie...

Acuma însă, de cîtăva vreme, asistăm la un fenomen imbucurător. Se pare că se naște, din nou, o atitudine ca aceea a lui Alecu Russo și Kogălniceanu : înfrățirea spiritului novator cu spiritul critic, tendința de a introduce în țara aceasta tot ceia ce s'a dovedit că e un ferment de progres în alte țări, *dar* cu multă băgare de samă, în urma unei minuțioase cercetări a lucrurilor de introdus și a condițiilor țării.

Deviza capetelor gînditoare de azi trebuie să fie : *Reîntoarcerea la atitudinea lui A. Russo și M. Kogălniceanu.*—Bine înțeles, numai la *atitudinea* lor, căci condițiile s'au schimbat atît de mult de-atunci îcoace.



CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
<i>Prefață</i>	I
I. Momentele introducerii culturii apusene, înainte de veacul al XIX-lea	1
II. Veacul al XIX-lea. Factorii culturii românești din acest veac	10
III. Recunoașterea necesității criticii. Cauzele pentru care spiritul critic apare în Moldova	19
IV. Amestec de curente contradictorii : G. Asaki	42
V. Evoluția spiritului critic.—Locul „Junimii“ in această evoluție	58
VI. Evoluția spiritului critic.—Deosebirile dintre vechea școală critică moldovenească și „Junimea“	70
VII. Primul junimist : Costache Negruzzi	96
VIII. Un junimist patruzecioptist : Vasile Alecsandri	115
IX. Evoluția spiritului critic.—Critica socială extremă : Eminescu	149

II

	<u>Pag.</u>
X. Evoluția spiritului critic.—Critica socială extremă : Socialiștii	189
XI. Spiritul critic în Muntenia.—Sinteză de criticism și patruzecioptism : A. Odobescu	207
XII. Spiritul critic în Muntenia.—Critica socială extremă : Caragiale	218
XIII. Încheiere	260

